

YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ

**T.C.
YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAN CUMHURİYET'E ORDU İLİ

HAZIRLAYAN

ERDAL AYDIN

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi

İstanbul- 2019

YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ

**T.C.
YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAN CUMHURİYET'E ORDU İLİ

HAZIRLAYAN

ERDAL AYDIN

DANIŞMAN

PROF.DR. BÜLENT BAKAR

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi

İstanbul-2019

İÇİNDEKİLER

DIŞ KAPAK.....	İ
İÇİNDEKİLER.....	İİ
ÖNSÖZ.....	V
ÖZET.....	Vi
ABSTRACT.....	Vii
KISALTMALAR.....	Viii
TABLolar.....	İx
GİRİŞ.....	1
Ordu İlinin Coğrafi Yapısı.....	1
Ordu Kelimesinin Anlamı ve Kullanılmaya Başlanması.....	1
Ordu Yöresi Tarihi.....	4
Türklerin Ordu Yöresine Yerleşmeleri.....	7
Osmanlı Döneminde Ordu Yöresi.....	9

BİRİNCİ BÖLÜM

1-TANZİMAT'TAN BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA KADAR ORDU KAZASI

1.1 İdari Yapı.....	11
1.1.1 Ordu Kazasında Belediye Teşkilatı'nın Kurulması.....	16
1.2 Nüfus Yapısı.....	18
1.2.1 Tanzimat'tan Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Ordu Kazası Nüfus Yapısı	21
1.2.2 Ordu Yöresine Yapılan Müslüman ve Gayrimüslim Göçler.....	24
1.2.3 Gayrimüslim Göç Hareketleri.....	24
1.2.4 Müslüman Göç Hareketleri.....	25
1.3 Ekonomik Yapı.....	26
1.3.1 Ticaret.....	27
1.3.2 Ordu Limanı.....	28
1.3.3 Tarım.....	32

1.3.4 Hayvancılık.....	33
1.3.5 Madencilik.....	34
1.4 Eğitim.....	35
1.4.1 Ordu Kazasında Medreseler.....	35
1.4.2 Sıbyan Mektepleri, İptidailer ve Rüşdiyeler.....	36

İKİNCİ BÖLÜM

2- BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAN MİLLİ MÜCADELE'YE KADAR ORDU KAZASI

2.1 Birinci Dünya Savaşı'nda Ordu Kazasının Genel Durumu.....	38
2.1.1 Salgın Hastalıklar ve İaşe Sorunu.....	40
2.2 Ermeni Meselesi.....	42
2.2.1 Ordu Kazasında Ermeni Tehciri.....	44
2.3 Rum Tehciri.....	45
2.3.1 Ordu Kazasında Rum Tehciri.....	47
2.4 Trabzon'un İşgali Öncesi ve Sonrası Ordu Kazasına Yapılan Göçler ve Muhaceret Yılları.....	48
2.4.1 Ordu Kazasında Muhaceret Yılları.....	52
2.4.2 Muhaceret Dönemi ve Sonrası İaşe Sorunu.....	54
2.4.3 Hatıralarda Ordu Kazasında Muhaceret Yılları.....	55
2.5 Ordu Kazasına Yapılan Rus Bombardımanları ve Yarattığı Tahribatlar.....	59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3- MİLLİ MÜCADELE'DEN CUMHURİYET'E KADAR ORDU İLİ

3.1 Milli Mücadele Döneminde Ordu İli.....	64
3.1.1 Milli Mücadele Döneminde Ordu İlinde Basın.....	68
3.2 İtilaf Devletleri'nin Karadeniz'de Faaliyetleri.....	71
3.2.1 Rüşmat 4 Vapuru.....	73
3.3 Milli Mücadele Döneminde Çete Faaliyetleri.....	76
3.3.1 Soyтары oğlu İsmail Çetesi.....	78
3.3.2 Pontus Meselesi.....	81

3.3.2.1 Rum Çeteleri.....	82
3.4 1921 Rum Tehciri.....	85
3.5 Ordu'nun İl Olması.....	88
SONUÇ.....	93
EKLER.....	95
KAYNAKÇALAR.....	106
ÖZGEÇMİŞ.....	113

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasındaki amacımız, Birinci Dünya Savaşı'ndan, yeni bir ülkenin kurulmasını sağlayan, Milli Mücadele döneminden Cumhuriyet'e kadar yaşanan, askeri, siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel gelişmelerin Ordu iline yansımaları ve nasıl yaşandığı konu edinilmiştir. Daha önce bu konuyla ilgili yüksek lisans ve doktora tezinin yazılmaması bizi Ordu yöresiyle ilgili yazılan kitap, dergi, gazete ve makaleleri araştırarak edindiğimiz bilgileri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Cumhurbaşkanlığı Külliyesi Arşivi, Genelkurmay ATASE Arşivi'nden ulaştığımız belgelerle ele aldığımız konular derinleştirilerek incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızda ana kaynakça olarak kullandığımız eserler şunlardır: Adnan Yılmaz, *“Osmanlı Belgelerinde Ordu,”* İlhan Ekici, *“Halk, Ayan ve Devlet Tanzimat Devrinde Ordu Kazası”*, Sabahattin Özel, *“Milli Mücadele’de Trabzon”*, Süleyman Beyoğlu, *“İki Devir Bir İnsan Ahmet Faik Günday ve Hatıralar”*.

Tez çalışmamız süresince desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen, içtenlikle her konuda bana yardımcı olan, akademik ve kişisel gelişimim nazarlarında büyük katkıları olan tez danışmanım, Marmara Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, değerli Hocam Prof. Dr. Bülent BAKAR başta olmak üzere, bana bir hocadan öte ağabeylik yapan, manevi olarak her zaman yanımda olan, kişisel kütüphanesini bana açarak önemli kaynaklara ulaşmamı sağlayan Marmara Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı Başkanı, değerli Hocam Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU'NA ve Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Başkanı, değerli Hocam Prof. Dr. Tülay Âlim BARAN'A sonsuz teşekkür ederim.

ÖZET

Tarih boyunca Ordu, Karadeniz Bölgesinin önemli liman kentlerinden biri olmuştur. Bu bakımdan, ilk yerleşim sürecinden günümüze kadar önemli olayların merkezi haline gelmiştir. Çalışmamızda Ordu Yöresi, Birinci Dünya Savaşı'ndan Cumhuriyet'in ilanına kadar ele alınacaktır. Fakat belirlediğimiz tarih aralığının daha iyi incelenmesi, tarihi bağlantılarından koparılmaması ve sebep-sonuç ilişkisi içerisinde analiz edilebilmesi için Savaştan önceki döneminden de bahsedilmiştir.

Ordu, Tanzimat döneminde başlayan askeri, idari, ekonomik, eğitim ve demografik gelişmelerin odağı olmuştur. Söz konusu dönemde ekonomik anlamda büyük gelişmelere sahne olması nedeniyle göç almaya başlamıştır. Göç süreci Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar da devam etmiştir. Özellikle Osmanlı-Rus savaşları Ordu'yu doğrudan etkilemiştir.

Birinci Dünya Savaşı, bütün ülkede olduğu gibi Ordu kazasında da savaşın yıkıcı etkileri görülmektedir. Savaş sırasında yaşanan, Ermeni ve Rum tehcirinin Ordu kazasında nasıl gerçekleştiği belgeler ışığında ortaya koyulmuştur. Yine bu dönemde, Trabzon'un en büyük kazası olan Ordu kazası için en belirleyici etken Trabzon'un Rus işgali sonrası oluşan göçlerdir. Bu göçlerin daha çok Ordu kazasına yapılması ve geçiş güzergâhında olması olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Diğer bir olay Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rusların Ordu kazasına yaptığı bombardımanlardır. Bu bombardımanların Ordu kazasında yol açtığı tahribatların yıkıcı etkileri yeni belgeler ışığında da ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Mondros Mütarekesi sonucu yapılan işgallere karşı yurdun her köşesinde protestolar ve direniş hareketleri başlamıştır. Ordu ili de bu hareketlere kayıtsız kalmamıştır. Ordu halkı, kongreler sürecinde Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer alarak Milli Mücadele'ye maddi ve manevi anlamda katkı sağlamıştır. Ordu ili Karadeniz'de Rum çetelerine karşı veril mücadeleye önemli destekler sağlamıştır. Batı cephesine taşınan cephane ulaşımında Ordu Limanı stratejik bir rol üstlenmiştir. 1921 yılında Karadeniz ve Ordu ilinden yaşanan Rum tehcirinin etkileri bölgede görülmektedir. Ayrıca Ordu'nun il olma süreci Meclis tutanaklarından yararlanarak ayrıntılı bir şekilde ortaya koyulmuştur.

ABSTRACT

Throughout history, Ordu has been one of the major port cities of the Black Sea Region. In this respect, it has become the center of important events from the first settlement to the present. In our study, Ordu region will be discussed from the First World War until the proclamation of the Republic. However, the period before the war is also mentioned in order to better examine the range of history we have determined, to keep it from historical connections and to analyze it within the cause-effect relationship.

Ordu was the focus of military, administrative, economic, educational and demographic developments that began in the Tanzimat Period. In the period in question, because of the great economic developments, it started to receive migration. The migration process continued until the early years of the Republic. Especially the Ottoman-Russian wars directly affected the Army.

First World War, as in the whole country in the Army accident, the destructive effects of the war can be seen. In the light of the documents, how the Armenian and Greek deportations during the war took place in the Ordu accident was revealed. Again during this period, the most important factor for the Ordu accident, which was the biggest accident of Trabzon, was the immigration that occurred as a result of the Russian occupation of Trabzon. The fact that these migrations are mostly made in the Ordu accident and being on the transit route has had negative consequences. Another incident was the bombing of the Russians during the First World War. The destructive effects of these bombings in the Ordu accident are discussed in detail in the light of new documents.

Protests and resistance movements have begun in every corner of the country against the invasions as a result of the Armistice of Mondros. The province of Ordu did not remain indifferent to these movements. The people of the army contributed to the National Struggle in terms of material and spirituality by supporting Mustafa Kemal Pasha during the congresses. Ordu province provided important support to the struggle against the Greek gangs in the Black Sea. Ordu Port played a strategic role in the transportation of ammunition to the western front. The effects of the Greek deportations in the Black Sea and Ordu provinces in 1921 are observed in the region. In addition, the process of becoming a province of Ordu has been elaborated by using the minutes of the Assembly.

KISALTMALAR

A.g.e. : Adı geen eser

A.g.m. : Adı geen makale

A.g.t. : Adı geen tez

ATASE: Genelkurmay Askeri Tarih ve Strateji Etüt Dairesi Başkanlığı

B.k.z. : Bakınız

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

Haz. : Hazırlayan

M.Ö. : Milattan önce

M.S: Milattan sonra

S. : Sayı

s. : Sayfa

T.C: Türkiye Cumhuriyeti

T.T.K: Türk Tarih Kurumu

T.B.M.M: Türkiye Büyük Millet Meclisi

Yay. : Yayınları

TABLÖLAR

Tablo 1: 1869 Trabzon Vilayet Salnamesine Göre Bucak (Ordu) Kazası Tahmini Nüfusu

Tablo 2: 1879 Trabzon Vilayet Salnamesine Göre Ordu Kazası Tahmini Nüfusu

Tablo 3: 1902 yılında Ordu Limanına Uğrayan Buharlı Gemiler ve Tonajlarının Sayısı

Tablo 4: 1909, 1910 ve 1912 Ordu Limanından Yapılan İhracat Rakamları

Tablo 5: 1910, 1911 ve 1912 Ordu Limanından Gerçekleştirilen İthalat Ürünleri

Tablo 6: 1869 Trabzon Vilayet Salnamesine Göre Bucak(Ordu) Kazası Medrese ve Talebe Sayısı

GİRİŞ

Ordu İlinin Coğrafi Yapısı

Karadeniz bölgesinde, Orta ve Doğu Karadeniz bölümünde yer alan, tarih boyunca gemilerini sığındığı, doğal ve korunaklı limanların bulunduğu, Ordu yöresi, 41 derece kuzey paraleli ile 37 ve 38 doğu meridyenleri arasında yer almaktadır. Kuzeyinde Karadeniz, Batısında Samsun, Doğusunda Giresun, Güneyinde Tokat ve Sivas illeri bulunmaktadır.¹

Ordu yöresi: Boztepe'nin eteklerinde doğu ve batı doğrultusunda uzanan sahil şeridinde, Kiraz limanının etrafında, Turnasuyu, Melet Irmağı, Çivil ve bülbül derelerinin taşıdığı alüvyonların birikmesiyle kıyılarda oluşan düzlüklerde kurulmuştur.² Ilıman bir iklime sahip olan Ordu yöresi, Kıyıda İç bölgelere gidildikçe yükseltisi artan, yaylaların ve ormanların geniş yer kapladığı, engebeli bir araziye sahiptir. Yörenin iç bölgesi engebeli bir yapıya sahip olması, yerleşim yerlerinin dağınık bir şekilde oluşması, yörede büyük şehirlerin kurulmasını zorlaştırarak daha küçük yerleşim yerlerinin oluşmasına neden olmuştur.³ Kıyı kesimlerinde ise; yerleşimler akarsuların oluşturduğu kıyı düzlüklerine ve korunaklı limanlar etrafında toplandığı görülmektedir.

Ordu ve yöresi Osmanlı'nın fethine kadar Hacı –Emir ve oğulları tarafından yönetilen bir Beylikti. 1403 yıllarında sahil kısmı Giresun'dan Terme'ye kadar uzanıyordu. Terme'nin güneyinden Niksar'ın doğusu batı sınırını oluşturuyordu. Güney sınırı ise, Kelkit vadisini paralelinde devam ediyordu. Koylu- hisar ve Şebinkarahisar'ı dışarıda bırakacak şekilde, Şebinkarahisar'ın güneyinden Giresun'a kadar doğu sınırını oluşturuyordu.⁴

Ordu Kelimesinin Anlamı ve Kullanılmaya Başlanması

Türkçe bir kelime olan “*ordu*” kelimesi; “*orta*” veya “*ortu*” şeklinde söylenmiştir. Ordu kelimesinin Türkler tarafından devlet başkanının ya da ordu komutanının oturduğu yer

¹ Adnan Yılmaz, **Osmanlı Belgelerinde Ordu**, Ordu Valiliği Yay. , İstanbul 2013, s. 24.

² Mustafa Özdemir, “Orta Karadeniz Bölgesinin Tarihi Coğrafyasına Bakış”, **Orta Karadeniz Kültürü**, Siyasal Kitapevi, Ankara 2005, s. 34.

³ Mithat Baş, **İlkçağdan Günümüze Ordu Tarihi**, Yason yay. , Ankara 2014, s. 20.

⁴ Bahaeddin Yediyıldız, **Ordu Kazası Sosyal Tarihi**, Kültür ve Turizm yay. ,Ankara 1985, s. 41.

anlamında kullanılan; “başkent” olarak ifade edilmiştir. Büyük Hun Devleti döneminden itibaren ise, Türk yazıtlarında ismin geçtiği bilinmektedir.⁵

1069 yılında Balasunglu Yusuf Has Hâcib’in yazdığı “*Kutadgu Bilig*” adlı eserinde “saray” ve “şehir” anlamında kullanıldığı, Aynı dönemde Kaşgarlı Mahmud’un 1072 tamamladığı *Divanı Lügati’t-Türk* adlı sözlüğünde “hakanın oturduğu şehir” yine aynı eserde “ordulanmak, baş şehir edinmek, ordhulanmak, yurt tutmak” manalarına da gelmektedir.⁶

Ordu kelimesinin neden bir ilin adına verildiği konusunda farklı rivayetler ve bilgiler vardır. Türk geleneğinde “başşehir, başkent” anlamına gelen Ordu kelimesi; 1390 yılında bölgeyi fetheden Türk Beyliklerinden Hacıemiroğulları Beyliği, Türk geleneğine uygun olarak, Hacıemiroğulları’nın merkezi olmuştur. Ve günümüze kadar ismini korumuştur.⁷ Ordu adını resmi kayıtlarda ilk defa; Fatih döneminde yazılan *Tahrir Defteri*’nde Hacıemiroğullarının merkezi olan Eskipazar “*Bölük-i niyabet-i Ordu be- ism-i ulvi*” olarak rastlamaktayız.⁸ Burada belirtilen bölge Eskipazar olarak da bilinen Bayramlı kasabasıdır.⁹

1613 tarihindeki *Tahrir Defteri*’nde ise, “*Kaza-i Bayramlı namı diğer Ordu*” Ordu isminin geçtiği de görülmektedir.¹⁰ Yine; 1725 ve 1744 tarihli fermanlarda “*Ordu Kadısına ve Ordu Bayramlı kazası, Kadısına*” diye gönderilen fermanlarda Ordu isminin kullanıldığı anlaşılmaktadır.¹¹ Ordu adının nereden geldiğiyle ilgili halk arasında farklı rivayetler vardır. Bunlardan en yaygın olanı: Bayramlı (Ordu) kazasında 1800 yıllarda Ayanlar arasındaki çatışmaları ve asayiş sorunlarını önlemek için Samsun’dan Osman Paşa adında kumandan, askerleriyle bölgeye gelerek¹² Ordu kasabasının kuzeybatısındaki Bucak semtine yerleşmiştir.¹³ Buraya yerleşen Osman paşa kumandasındaki askerler gündüzleri Bayramlı kazasındaki Ayanlarla savaşır akşam olunca da “*haydi ordugâha!*” diye seslenirlermiş.¹⁴ Askerler arasında kullanılan “*ordugâha varalım, ordugâha gidelim, ordugâhtan geliyorum*”

⁵ Bahaeddin Yediyıldız, **Hacıemiroğulları Beyliği’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne Ordu Tarihinden İzler**, Ordu Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Kültür yay., Ordu 2018, s. 112-113.

⁶ **A.g.e.** s. 12-13.

⁷ **A.g.e.** s. 13.

⁸ **A.g.e.** s. 13.

⁹ Ordu adının bugünkü Eskipazar, tarihi Bayramlı kasabası için kullanıldığı ve Bayramlı kasabasının ordu ismiyle özdeş olduğunu, Osmanlı Tahrir Defterlerindeki kayıtlarda mevcuttur. ,Sıtkı Çebi, **Ordu Şehri Belediye Tarihi**, Ordu Belediyesi Yay. Ordu 2002, s. 38-39.

¹⁰ **A.g.e.** s. 39.

¹¹ **A.g.e.** s. 39.

¹² Hikmet Pala, **Bir Kentin Tarihi Ordu**, Altınpost Yay., Ankara 2013, s. 17,19.

¹³ Sıtkı Çebi, **a.g.e.** s. 39.

¹⁴ Hikmet Pala, **a.g.e.** s. 17.

diye başlayan konuşmalar ilerleyen süreçte daha kolay olsun diye: “*Ordu’dan geliyorum, Orduya gidiyorum*” şeklinde söylenmeye başlanmış ve kısa sürede “*Ordu*” adını kazanmıştır. Askerlerin yerleştiği Bucak semtinin bulunduğu yer, Ordu ismiyle özdeşleşerek gittikçe yaygınlaşmış ve Bayramlı bölgesi yerine, Bucak semti ve etrafını tarif etmesi amacıyla kullanılmaya başlanmıştır.¹⁵

Ordu kelimesinin anlamı ve ne zaman kullanılmaya başlandığı ile ilgili yapılan başka bir çalışma ise Fransız Bilim adamı De Planhol’un, Ordu kelimesinin kökleriyle ilgili yazdığı makaledir. Bu makalede: “*Ordu isminin saf bir Türkçe kelime olduğunu, yer adı olarak neden seçildiğini, aslında antik Kotyora veya Bozukkale ile bugünkü şehrin alakası olmadığını 18. yüzyılın sonuna kadar batılı seyyahların eserlerinde ve Osmanlı belgelerinde Ordu isminin geçmediğini belirtmiştir. De Planhol aynı makalede Ordu ismin ilk defa, 1797’de Beauchamps adlı bir batılı seyyah tarafından kullanıldığını, Ordu şehrinin 1780-90 tarihlerinde sahilden içeride kurulmuş olduğunu; fakat buranın beş-altı kilometre uzaklıktaki Eskipazar olamayacağını belirtmiştir*”.¹⁶ De Planhol’un “*Ordu*” kelimesinin anlamıyla ilgili olarak yaptığı tespitde: Ordu kelimesinin XIX. yüzyılın başlarında “*askeri ordugâh*” anlamına geldiği gibi “*Pazar Yeri*” anlamına da geldiği vurgulanmıştır.¹⁷

Ayrıca; De Planhol, Ordu adıyla ilgili rivayete atıfta bulunarak makalesini şöyle bitirmiştir:¹⁸

“*Ordu halkının hayalinde canlandırmaktan hoşlandığı Hükümdar, Trabzonlu Ermeni bir tüccardır... Şehre adını veren şey ise, büyüleyici bir ordugâhtan daha çok kısa yoldan yapılmış mütevazı bir dükkânlar topluluğudur. Bu tespitlerden sonra, Ordulular için bu konu artık bir folklor malzemesi olamayacaktır. Onları hayalleriyle baş başa bırakmak acaba daha iyi olmaz mıydı?*”

De Planhol’un makalesinde ileri sürdüğü tezlerin ne yazık ki eksik ve yanlış bilgiler olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü De Planhol Osmanlı Tahrir Defteri’ni incelemiş olsaydı, Ordu

¹⁵ Sıtkı Çebi, **a.g.e.** s. 40.

¹⁶ Bahaeddin Yediyıldız, **Ordu Kazası Sosyal Tarihi**, s. 54-55.

¹⁷ **A.g.e.** s. 54-55.

¹⁸ Bahaeddin Yediyıldız, **Hacıemiroğulları Beyliği’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne Ordu Tarihinden İzler**, s. 110.

adının 1455 tarihli Tahrir Defteri'nde en az, on beş defa geçtiğini,¹⁹ 1453–1482 yılları arasında yazılan Tahrir Defterlerinde ise Ordu kasabası topraklarının “*Bölük-i Niyabet-i Ordu*” diye tabir edildiğini görebilirdi.²⁰ Ayrıca Beauchamps'ın bahsettiği Eskipazar'ın da fetihten sonra Ordu diye adlandırılan yer olduğu Tahrir Defterleri'nde açık bir şekilde ifade edilmektedir.²¹

Ordu Yöresi Tarihi

Ordu Yöresinde yerleşim yerlerine Ünye- Cevzlidere mevki ve Yüceler Köyü'ndeki mağaralarda yapılan çalışmalar günümüze ışık tutmaktadır. Bu çalışmalara göre, ilk yerleşimlerin paleolitik dönemin sonunda görüldüğü tespit edilmiştir. Yapılan arkeolojik çalışmalar göstermektedir ki; Mesudiye ve Kumru çevrelerinde Neolitik, Kalkolitik, Tunç ve Hitit dönemlerinde yerleşim olduğu ile ilgili emareler bulunmuştur.²²

Ordu ilinin Tarihsel başlangıcının M.Ö. 2000 olduğu söylenebilir. Bu tarihte Güneyde Kızıl ırmak vadisi içersinde Hititlerin ve Ordu'dan Kastamonu'ya kadar uzanan Karadeniz sahil hattında Kaşgarların yaşadığı yapılan çalışmalarda görülmektedir.²³ Hitit ve Kaşgarlardan sonra bölgede hâkimiyet kuran Frigler, Amozonlar, Kimmerler ve İskitler hüküm sürmüşlerdir.²⁴

Karadeniz kıyılarının verimli toprakları ve maden bakımından zengin olması M.Ö. 1200 yıllarında Yunan koloni hareketlerinin başlamasında önemli olmuştur.²⁵ Koloni kurma amacıyla bölgeye gelen Greklerin, Karadeniz kıyılarına yaptığı ilk sefer Altın Post (Yason) efsanesi, Yunan mitolojisinde önemli efsanelerin başında gelir. Günümüze kadar ulaşan bu efsanede ismi geçen, “*Yason*” bugünkü; Ordu iline bağlı Perşembe ilçesinde küçük bir yarım adanın ismidir.²⁶

¹⁹Ahmet Gürsoy, **Şehir Coğrafyası Yönünden Ordu**, “Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1998, s. 63.

²⁰Sıtkı Çebi, **Ordu Şehri Belediye Tarihi**, s. 38.

²¹Bahaeddin Yediyıldız, **Hacıemiroğulları Beyliği'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Ordu Tarihinden İzler**, s. 110

²²Mithat Baş, **a.g.e.** s. 21.

²³Mithat Baş, **a.g.e.** s. 22.

²⁴**A.g.e.** s. 24-28.

²⁵Osman Doğan, **Karadeniz'de Bir Boğaziçi Ünye**, Mor Çiçek Yayınevi, İstanbul 2006, s. 56.

²⁶Adnan Yıldız, **a.g.e.**, s. 24.

Greklerin başlattığı koloni kurma çabalarını Miletoslar devam ettirerek, M.Ö. 670 yıllarına doğru Karadeniz sahili ve iç kesimlerinde büyük ticaret koloni şehirleri kurmuşlardır. Bu koloni şehirlerin arasında bulunan Sinop (sinope) şehri sınırları içinde yer alan, bugünkü Ordu ilinin kuzeybatısında Boztepe önlerinde küçük koylardan oluşan, doğal ve korunaklı limanların bulunduğu²⁷ ve Grekçede “*Dağ Eteği*” anlamına gelen “*Kotyora*” adında bir yerleşim merkezi kurmuşlardır.²⁸ Önemli bir koloni ve korunaklı liman olan Kotyora Şehri, M.Ö 546 tarihinde Anadolu’da büyük bir hâkimiyet kuran Pers Devleti’nin kontrolüne girmiştir.²⁹ Atinalı Ksenophon M.Ö 4. yüzyılda kaleme aldığı Anabasis (On binlerin Dönüşü) adlı eseri Ordu yöresinde kurulan Kotyora şehri hakkında en eski yazılı kaynaktan niteliğindedir. Bu kaynağa göre: “*On bin kişilik Helen ordusunun, Pers Prensi Kyros’a yardım amacıyla Suriye ve Irak bölgesine gitmişlerdir. Pers Prensi, Abisiyle yaptığı savaşta yenilgiye uğraması üzerine, yardıma giden Helen ordusunu büyük zayıflar vererek dağıtmışlardır. Dağılan bu orduyu toparlamak, hitabeti güçlü Ksenophon’a düşmüştür. Orduyu toparlayan Ksenophon, Ordunun başına geçerek askerleri evlerine ulaştırmak için, Ortadoğu’dan başladığı uzun yolculuk sonrası Kotyora şehrine gelmiştir.*”³⁰ *Kotyora şehrinde 45 gün kalan ordu daha sonra gemilerle evlerine dönmek için, Kotyora şehriden ayrılmıştır.*” Kotyora, yaşanan bu olaylardan sonra iki asırda daha, koloni ve doğal liman olarak varlığına devam etmiştir.³¹

Makedonya Kralı İskender, Pers Devletini ağır yenilgilere uğratarak, M.Ö. 334 yıllarında Pers Devletinin gücünün Anadolu’da olduğu gibi Karadeniz sahillerinde de etkisinin azalmasında büyük rol oynamıştır.³² Makedonya Kralı İskender’in ölümüne kadar Perslerin hâkimiyetinden uzak olan Kotyora, İskender’in ölümünden sonra komutanlarının İmparatorluğu paylaşmasın da yaşadıkları kargaşadan yararlanan İran asıllı Mithridates Ktister tarafından M.Ö 281 yılında Pontus Krallığı Orta ve Doğu Karadeniz’de kurulmuştur.³³

Pontus Kralı Birinci Farnak (M.Ö. 185-169) devletin sınırlarını Sinop’tan Samsun’a kadar uzanan sahil şeridinde denetim altına alınmıştır.³⁴ Küçük ticaret kolonilerini bir yerde toplamak ve düşmanlara karşı daha korunaklı bir merkez meydana getirmek için Farnakia’yı

²⁷ **A.g.e.** , s. 24.

²⁸ Sıtkı Çebi, **Ordu Tarihi Ve 50. Yılında Ordu Şehri**, Ordu Ticaret ve Sanayi Odası Yay., Ankara 1973, s. 11.

²⁹ Adnan Yıldız, **a.g.e.**, s. 25.

³⁰ Mithat Baş, **a.g.e.**, s. 34.

³¹ **A.g.e.** , s. 37.

³² Adnan Yıldız, **a.g.e.** s. 25.

³³ Mithat Baş, **a.g.e.** s. 44.

³⁴ **A.g.e.** s. 37.

(Giresun) kurmuş ve Kotyora halkı zorla göç ettirilmiştir.³⁵ VI. Mithridates zamanında en güçlü dönemini yaşayan Pontus Krallığı³⁶ VI. Mithridates'in ölümünden sonra eski gücünü kaybetmiştir. Pontus Krallığı II. Farnak zamanında eski gücüne kavuşmak istese de başarılı olamamış ve M.Ö. 47 yılında Roma'nın egemenliğine girmiştir.³⁷

M.Ö. 36 yılında Romalılar bölgenin idaresini I. Polemon'a bırakmıştır.³⁸ I. Polemon döneminde, Fatsa ve Trabzon'u kapsayan sahil şeridiyle iç bölgede Kelkit vadisine kadar olan bölgeye, Pont Polemonyak, devlete ise; Pont polemonyum adı verilmiştir.³⁹ Ordu yöresi I. Polemon döneminden itibaren Roma İmparatorluğuna bağlı kalarak sembolik anlamda Pont Krallığının hâkimi durumundaydı. II. Polemon zamanında Roma İmparatoru Nero'nun emriyle II. Polemon bölgeden uzaklaştırılmıştır. Daha sonra bölgenin M.S. 63 yılında Dukalık şeklinde yönetilmesine karar verilmiştir.⁴⁰ 7 yıl Polemonyak Pont Krallığı idaresinde devam eden Ordu yöresi M.S. 70 yılında üç Pont bölgesi, Galatya, Polemonyak ve Kapadokya Pontları birleştirilerek Pont Bölgesi kurularak, sırasıyla merkezleri Sivas ve Trabzon yapılmıştır.⁴¹ Roma İmparatorluğu'nun 395 yılında ikiye ayrılmasıyla Ordu yöresi, Doğu Roma diğer adıyla Bizans İmparatorluğu topraklarında kalmıştır.⁴² Bizans döneminde Ordu yöresi ve çevresi Pont Theması'na XI. Yüzyılda Kolenia (Şebinkarahisar) Theması'na bağlanmıştır.⁴³

Karadeniz kıyılarında Venedik ve Cenevizlilerin 15. Yüzyıla kadar ticarete bölgeye üstünlük kurdukları ve bu üstünlüklerini korumak amaçlı bölgeye surlar, gözetleme kuleleri ve kaleler inşa ettikleri görülmektedir. Vona ve Bolaman kalesi de bu dönemde yapılmıştır.⁴⁴ Ordu yöresi, 1204 yılında IV. Haçlı Seferi'yle İstanbul'un Latinler tarafından yağmalanması ve işgale uğraması sonucunda Bizans tahtının varisi Aleksios Komnenos tarafından Trabzon Rum Devleti kurularak başkenti Trabzon yapılmıştır. Daha sonra 1461 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından bu devletin varlığına son verilmiştir.⁴⁵

³⁵ Sıtkı Çebi, **Ordu Tarihi ve 50. Yılda Ordu Şehri**, s. 23.

³⁶ Mithat Baş, **a.g.e.** s. 47.

³⁷ Adnan Yıldız, **a.g.e.** s. 25.

³⁸ **A.g.e.** s. 25.

³⁹ Sıtkı Çebi, **Ordu Tarihi ve 50. Yılda Ordu Şehri**, s. 25.

⁴⁰ **A.g.e.** s. 26.

⁴¹ **A.g.e.** s. 26.

⁴² Osman Doğan, **a.g.e.** s. 62.

⁴³ Adnan Yıldız, **a.g.e.** s. 26.

⁴⁴ Mithat Baş, **a.g.e.** s. 51.

⁴⁵ **A.g.e.** s. 52.

Türklerin Ordu Yöresine Yerleşmeleri

Büyük Selçuklu döneminde Erzurum ve Trabzon'a düzenlenen Türk akınlarıyla Erzincan üzerinden Karahisar-ı Şarki 'ye (Şebinkarahisar) girildiği ve 1058 yılında burada bir Türk idaresi kurulduğu muhtemeldir.⁴⁶ Ordu ve yöresinde Türklerin hâkimiyeti, Danişmentler döneminde gerçekleşerek bölgenin Türkleşmesinde büyük katkılar sağlamıştır. Oğuz Boyundan olan Danişmentliler, Malatya, Elbistan, Kayseri, Sivas, Tokat ve Samsun'u içine alan bölgede 1080 yılında, merkezi Sivas olan bir beylik kurdukları, daha sonra Trabzon Rumlarıyla daha iyi mücadele etmek ve bölgeyi Türkleştirmek için bu beyliğin merkezini Tokat Niksar'a taşımışlardır. Danişmentlilerin merkezinin Niksar'a taşınmasından sonra Ordu yöresinde, Ünye, Fatsa, Aybastı ve Mesudiye bölgelerini ele geçirerek günümüze kadar Türk yurdu olmasını sağlamışlardır.⁴⁷

Danişmentlilerin, Ordu yöresinde hüküm sürerek yerleşim yerleri kurduğu 13 numaralı, 1455 Osmanlı Tahrir Defteri'ndeki, köy isimlerinden anlaşılmaktadır. Bu köy isimlerinden bir kaçı şu şekilde yazılmıştır:⁴⁸

“Bölük-i Niyabet-i Çamaş'ta “Danişmendlü”

Niyabet-i hapsamana'da” Sarucalı”

Bölük-i Geriş-i Alibeğce'de “Danişmendlü ve İsadanişmendlü” dür”.

Danişmentliler, Anadolu'nun ve Ordu yöresinin Türkleşmesinde de büyük katkılar sağlamışlardır. Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan, Danişmentliler Beyliğine son vermiştir.⁴⁹

Anadolu Selçuklu Devleti'nin 1243 yılında Köseadağ savaşında Moğollara yenilmesinden sonra onların egemenliğine giren Anadolu toprakları Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılmasını hızlandırmıştır. Uzun bir süre Anadolu'ya hâkim olan Moğolların 1335 yılında Anadolu'dan çekilmesiyle birçok Beylikler ortaya çıkmıştır.⁵⁰ Bu beyliklerden

⁴⁶ Mehmet Fatsa, **Giresun'da Kırsalın Sosyal Tarihi**, Melisa Matbaa, Giresun 2002, s. 21.

⁴⁷ Mithat Baş, **a.g.e.** s. 107.

⁴⁸ **A.g.e.** s. 112.

⁴⁹ **A.g.e.** s. 110.

⁵⁰ Adnan Yıldız, **a.g.e.** s. 26.

birisi de Mesudiye (Milas) ilçesinde kurulan Bayramlı Beyliği olarak da bilinen Hacı Emiroğulları Beyliğidir. Bu Beyliğin kurucusu, Oğuzların Çepni Boyu'na mensup Bayram Bey'dir.⁵¹ Bayram Bey'in ilk amacı Ordu ve Giresun yaylalarını Trabzon Pontus Devleti'nden alarak Türkmenlere otlak ve yaylak yerleri açmaktı. Bayram Bey Trabzon Pontus devletiyle Amansız bir mücadeleye girmiştir. Bayram Bey'in öncülüğünde Türkmenler Ordu sahillerinde yer tutmaya başlamışlardır. Hacı Emiroğulları Beyliği 1347 yılında Ünye ve Fatsa'yı fethederek sahil kesiminde Trabzon Pontus Devletine büyük tehdit oluşturmuştur.⁵²

Süleyman Bey zamanında en güçlü dönemini yaşayan Hacı Emiroğulları Beyliği Orta Karadeniz sahillerinde gerçekleştirdiği fetihlerle, 1390'lı yıllarda Ordu ve çevresinin kesin olarak Türk yurdu haline gelmesini sağlamıştır.⁵³ Hacı Emiroğulları Beyliği, Süleyman Bey döneminde Giresun'un fethi için Türkmenlerden oluşan 12000 kişilik ordusuyla, Ordu ilinin 4 km güneydoğusunda bulunan Eskipazar (*Bölük-i niyabet-i Ordu be- ism-i ulvi*) da karargâh kurmuştur. Süleyman Bey, Beyliğin merkezini Eskipazar'a taşımasından sonra, "*Hakanın oturduğu şehir, ordulanmak, baş şehir edinmek, ordhulanmak, yurt tutmak*" manalarına gelen "*Ordu*" ismini almıştır.⁵⁴

1398 yılında Yıldırım Beyazıt'ın Canik (Samsun) bölgesine düzenlediği seferde Osmanlı hâkimiyetine girmesine karşın bölgede verdiği mücadeleden ve Türkmen iskânına devam etmesinden dolayı bölgenin yönetimini Hacı Emiroğulları ailesine bırakmıştır. Hacı Emiroğulları Beyliği, 1402 Ankara Savaşında Osmanlı Devleti'nin yenilmesini fırsat bilerek bölgenin idaresini tekrar ele geçirerek bölgede hüküm sürmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti Fetret Devri'nden sonra, Osmanlı Devleti'ni tekrar toparlayan Çelebi Sultan Mehmet tarafından 1427'de Hacı Emiroğulları Beyliğinin kesin olarak Osmanlı Devleti'ne bağlanmasıyla Ordu yöresi de Osmanlı Devleti hâkimiyetine girmiştir.⁵⁵

Osmanlı Döneminde Ordu Yöresi

Çelebi Sultan Mehmet tarafından 1427'de tekrar Osmanlı Devleti hâkimiyetine giren Ordu yöresi "*Hızır Paşa defteri* "adıyla ilk Tahriri yapılsa da bu Defterin her hangi bir

⁵¹ Sıtkı Çebi, **Ordu Tarihi ve 50. Yılda Ordu Şehri**, s. 29.

⁵² Mithat Baş, **a.g.e.** s. 122.

⁵³ Bahaeddin Yediyıldız, **Hacıemiroğulları Beyliği'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Ordu Tarihinden İzler**, s. 45.

⁵⁴ **A.g.e.** s. 12-13.

⁵⁵ Adnan Yıldız, **a.g.e.** s. 27.

kayıtlarına ulaşılammıştır.⁵⁶ Ordu yöresine ait ikinci Tahrir Defteri Fatih döneminde 1455 yılında yapılan Tahrir Defteridir. Bu Tahrir Defteri'ne göre yörenin adı; *Vilâyet-i Canik-i Bayramlu me'a İskefsir ve Milas* olarak geçmektedir.⁵⁷

Osmanlı Devleti bölgeyi topraklarına kattıktan sonra bölgenin sınırlarının Bolaman Irmağı ile Giresun'un Batısındaki Batlama deresinde bittiğini kabul etmiştir. Bu bölgeyi üç kazaya ayırarak, Bolaman Irmağı'nın batı kısmının Canik Sancağına katıldığını, Bolaman Irmağı ve Baltama deresi arasındaki bölüme *Vilayet-i Bayramlu me'a İskefsir ve Milas* olarak belirlendiği, Batlama deresiniyse Vilayet-i Çepni olarak isimlendirmiştir.⁵⁸ 1455 tarihli ve 13 numaralı Vilayet-i Bayramlu me'a İskefsir ve Milas isimli Tahrir Defteri'nde Hacı Emiroğulları'nın Başkenti Eskipazar "*Bayramlu*" olarak bilinen idari yönetim merkezinin adını "*Bölük-ü Niyabet-i Ordu be-ism-i Ulvi*" olarak kullandıkları yer almaktadır.⁵⁹

Ordu yöresi, Yavuz Sultan Selim döneminde (1512–1520) Karahisar-ı Şarki Sancağı'na bağlı olarak Erzincan Eyaleti,⁶⁰ 1520–1537 yılları arasında Canik Sancağı'na bağlı olarak Rum Eyaleti'ne,⁶¹ 1537–1553 yılları arasında Karahisar-ı Şark-i Sancağı'na bağlı olarak Rum Eyaleti'ne,⁶² 1553–1657 yılları arasında Karahisar-ı Şark-i Sancağı'na bağlı olarak Erzurum Eyaleti'ne bağlanmıştır.⁶³

1600 yılının ilk çeyreğinde bölgede meydana gelen Celali İsyanları, salgın hastalıklar, Kazak baskınları ve tımar sisteminin bozulmasına bağlı olarak kırsal ve sahil kesiminde nüfusu azalmış ve sosyal yapı değişmiştir.⁶⁴ 1600 yılının başlarına kadar bölgede varlığını sürdüren, Hacı Emiroğulları Beyliği tarafından Eskipazar mevkiinde kurulan Nefs-i Ordu yerleşkesinde birçok köy ve mezraların nüfusun azalmasıyla varlıklarına devam edemedikleri

⁵⁶ Bahaeddin Yediyıldız- Ünal Üstün, *Ordu Yöresi Tarihi Kaynakları I*, T.T.K. Yay. Ankara 1992, s. 11.

⁵⁷ Bahaeddin Yediyıldız, *Hacıemiroğulları Beyliği'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Ordu Tarihinden İzler*, s. 54.

⁵⁸ Mithat Baş, *a.g.e.* s. 132.

⁵⁹ Bahaeddin Yediyıldız, "*Hacıemiroğulları Beyliği'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Ordu Tarihinden İzler*", adlı kitabında şöyle bir düzeltme yapmıştır: "*Ordu Kazası Sosyal Tarihi*" kitabında, Hacı Emiroğulları'nın merkezi, Eskipazar'ın o günkü adını, "*Bölük-i Niyabet-i Ordu bi ism-i Alevi*" olarak okuduğunu Alevî" biçiminde okumakla hata yapmış olduğunu ve bu kelimenin bu bağlamda "*Ulvi*" olarak okunması gerektiğini sebeplerini açıklayarak anlatmıştır. Bahaeddin Yediyıldız, *Hacıemiroğulları Beyliği'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Ordu Tarihinden İzler*, s. 114.

⁶⁰ Sıtkı Çebi, *Ordu Tarihi ve 50. Yılda Ordu Şehri*, s. 32.

⁶¹ Adnan Yıldız, *a.g.e.* s. 30.

⁶² Hanefi Bostan, *XV.-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, T.T.K. basımevi, Ankara 2002, s. 45.

⁶³ Adnan Yıldız, *a.g.e.* s. 30.

⁶⁴ Mithat Baş, *a.g.e.* s. 314.

görülmektedir.⁶⁵ Bu olumsuz gelişmelerin sonucunda Ordu yöresinin ilk merkezi olan Eskipazar mevkiinin Bucak köyüne taşınmaya başladığı anlaşılmaktadır. 1642-43 tarihli Osmanlı Avarız Defteri'nde; Canik-i Bayram'a bağlı, Bucak nahiyesiyle, Nahiye-i Bayramlı be ism-i Ordu mülki birimlerinin, Ordu-yı Bayramlı kazası altında birleştiği ve merkezinin Bucak nahiyesi olduğu da görülmektedir.⁶⁶

1700 yıllarında siyasi ve ekonomik gelişmeler, Karadeniz sahil kesiminde yerleşim yerlerinin önemini arttırmıştır. Bucak köyü etrafında gelişen bugünkü Ordu ilinin de Coğrafi sınırlarının bu dönemde oluşmaya başladığı ve bir kasaba hüviyetine bürünerek Orta Karadeniz sahilinde önemli bir merkez haline geldiği görülmektedir. 1870 yılına kadar Ordu isminin "*Ordu-yı Bayramlı*" kazası şeklinde mülki bölge ismi olarak Osmanlı belgelerinde geçtiği anlaşılmaktadır.⁶⁷ 1800 yıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda ticaret ve ulaşım alanında değişiklikler sonucunda yeni merkezlerin oluşmasıyla Osmanlı Devleti yeni idari yapılanmaya giderek 1831 yılında İmparatorluğu 19 eyalete ayırmıştır. Ordu'nun da içinde bulunduğu Ulubey, Gölköy kazaları Trabzon Eyaletine bağlanarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.⁶⁸

⁶⁵ A.g.e. s. 325.

⁶⁶ A.g.e. s. 325.

⁶⁷ A.g.e. s. 326.

⁶⁸Kemal Saylan, **1868-1914 Döneminde Ordu Kazası**, "*Karadeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*", Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Trabzon 2007, s. 27.

BİRİNCİ BÖLÜM

1- TANZİMAT'TAN BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA KADAR ORDU KAZASI

1.1 İdari Yapı

Ordu yöresi, Hacı Emiroğulları Beyliği döneminde Eskipazar mevkiinde başlayan idari teşkilatlanma bölgenin Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girdikten sonrada devam etmiştir. Ordu yöresi, Osmanlı döneminde salgın hastalıklar, celali isyanları Don Kazaklarının Karadeniz sahillerindeki korsanlık faaliyetleri ve asayiş sorunlarına bağlı olarak nüfusun azaldığı ve birçok yerleşim merkezinin yerlerinin değiştiği ya da yok olmasıyla birlikte yörenin idari yapısında değişikliklere gidilmiştir.

17. yüzyılın başlarında Ordu yöresinin ilk merkezi olan Eskipazar mevkiinin olumsuz nedenlerden dolayı Bucak mevkiine taşınmaya başlamasıyla bugünkü Ordu ilinin temelleri atılarak coğrafi sınırları oluşmaya başlamıştır. 1700'lü yıllardan itibaren siyasi ve Karadeniz ticaretinde olumlu gelişmeler Karadeniz sahil kısmının önemini arttırarak yeni kasabaların oluşmasında büyük etken olmuştur. Bucak kasabası da gelişerek Kirazlımanı, Selimiye, Düz mahalle, Taş başı semtlerini de içine alan önemli bir merkez haline gelmiştir. Bucak kasabası kurulduğundan beri halk tarafından Ordu ismiyle anılmış ve 1869 yılında resmi olarak Ordu ismini alarak varlığını günümüze kadar devam ettirmiştir.⁶⁹

19. yüzyılda Karadeniz sahilindeki asayiş sorununu çözmek ve Ayanların baskılarını azaltmak için Trabzon Valisi Hazine Dar Zade Osman Paşa bölgede aldığı tedbirler ve yaptığı yenilik çalışmalarıyla, bölgede insanların huzur içinde yaşamasını sağlamıştır. Ayrıca 1833-1835 yılları arasında Bucak (Ordu) kasabasında bir medrese bir tanede şadırvan yaptırmıştır.⁷⁰ 1831 yılında Trabzon Eyaleti'ne bağlı bir kaza durumunda olan Bucak (Ordu) kazası hızlı bir şekilde şehirleşerek yeni yapıların temelleri atılmıştır. Bu yapılardan Mustafa Bey Çeşmesi 1816 yılında inşa edildiği, 1827-1841 yılları arasında Osman Paşa tarafından daha sonra Kadiri tekkesi olarak kullanılan bir medresenin yaptırıldığı, 1842 yılında Ermeni Kilisesi'nin

⁶⁹ Sıtkı Çebi, **Ordu Tarihi ve 50. Yılda Ordu Şehri**, s. 34.

⁷⁰ Mithat Baş, **a.g.e.** s. 395.

yapıldığı, 1858-1860 tarihinde Ermeni Okulunun, İsmet Paşa İlkokulu'na dönüştürüldüğü, 1868 tarihinde ise, Rum Kilisesi'nin inşaatına başlandığı görülmektedir.⁷¹

Tanzimat'ın ilanından sonra Osmanlı İdari yapısındaki değişiklikle 1847 yılında Ordu Liva'ya dönüştürülerek Trabzon Eyaleti'ne bağlanmıştır. 1847 yılında 380 evin bulunduğu Bucak mahallesinin batı kıyılarından Boztepe eteklerini de kapsayacak şekilde Selimiye, Saray, Azizeye, Şarkıye, Düz, Zafer-i Milli ve Taşbaşı mahallelerinden meydana geldiği anlaşılmaktadır.⁷² 1852 tarihinde Giresun kazasının asayiş ve idari bakımdan kolaylık sağlayacağı düşünülerek Giresun'un, Trabzon'dan ayrılarak Ordu Livası'na bağlanması uygun görülmüştür.⁷³ 1854 tarihinde Ordu Livası'nın merkezinin Giresun'a nakledilmesi Ordu ileri gelenlerinin ve halkın tepkisine neden olmuştur. Bu tepkiler sonucunda Bucak'ın tekrar Ordu Liva'sının merkezi olması yönündeki girişimlerden sonuç çıkmayınca Giresun, Ordu Livası'nın merkezi olmuştur.⁷⁴

1856 yılında Giresun, Keşap ile birlikte Ordu Livası'ndan ayrılarak tekrar Trabzon Eyaleti'ne bağlandıysa da 1857'de Trabzon Eyaleti'nden çıkarılıp Ordu Livası'na dâhil edilmiştir.⁷⁵ 1860 yılına gelindiğinde Ordu Livası'nın Giresun dâhil olmak üzere yedi kazadan meydana geldiği görülmektedir. 1861 yılında Ordu Livası'nda yaşayan Gayrimüslimlerin Rusya'ya göç etmek istemeleri merkezin dikkatini çekmiş ve söz konusu göç talebiyle ilgili soruşturma başlatılmıştır. Bu soruşturma neticesinde Gayrimüslimlerin göç etmeyi istemelerinin sebebinin hükümet merkezinin uzak olmasından dolayı işlerini ve taleplerini merkeze iletmekte güçlük çekmeleri olduğu görülmüştür. Bu nedenle 1861 yılında Ordu Livası iki Kaymakamlığa ayrılarak Giresun ve Bucak kaymakamlığı oluşturulmuştur.⁷⁶ Bucak (Ordu) Kaymakamı olarak Edhem Bey tayin edilmiştir.⁷⁷

⁷¹ Bahaeddin Yediyıldız, “*ordu*”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul 2007, C: 33. s. 368.

⁷² Bahaeddin Yediyıldız, “*ordu*”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, s. 368.

⁷³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade- Meclisi Vala Evrakı, (İ. MVL), No: 243/8778, 11- 4- 1268 (20 Ağustos 1852).

⁷⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi,(BOA), Sadaret Mektubu Kalemî Evrakı- Nezaret ve Devair Evrakı (A. MKT. NZD), No: 169/2, 17- 2- 1272 (29 Ekim 1855)

⁷⁵ Ayhan Yüksel, “Salnamelere Göre Giresun Bölgesi'nin İdari Durumu ve İdarecileri”, **Giresun Tarihi Sempozyumu (24–25 Mayıs 1996)**, İstanbul 1997, s. 174.

⁷⁶ Adnan Yıldız, **a.g.e.** s. 31.

⁷⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA), Sadaret Mektubu Kalemî Evrakı- Umum Vilayet Evrakı, (A. MKT. UM), No: 524/64, 10- 6- 1278 (13 Aralık 1861)

Giresun'un giderek gelişmesi neticesinde 1863 yılında tekrar Giresun Ordu Livası'nın merkezi haline gelmiştir. 1864 tarihinde Ordu Livası, Giresun Livası'na dönüştürülerek 1868 yılına kadar Giresun Livası olarak varlığını devam ettirmiştir. 1864 Vilayet Nizamnamesi'nin yayımlandığı tarihlerde Ordu kazası Maa Ulubey Hapsamana nahiyesi, Aybastı nahiyesi ve Perşembe nahiyesi olmak üzere üç idari birimden oluşmaktadır. 1868 yılında Giresun Livası'nın lağvedilmesiyle Giresun ve Ordu, Trabzon Sancağına bağlı birer kaza haline gelmiştir.⁷⁸

1867 tarihinde Osmanlı devletinde Vilayet-i Umumiye Nizamnamesi'nde belirtilen Vali, Mutasarrıf ve Kaymakamın bulunduğu her yerleşim yerlerinde belediye meclisi kurulması zorunlu hale gelmiştir. Bu tarihlerde Trabzon Sancağının en büyük ve en gelişmiş kazası olan Ordu kazasında 1869'da Belediye teşkilatı kurulmuştur.⁷⁹ 1869 Trabzon Vilayeti Salnamesi'nde Belediye başkanı olarak İbrahim Ağa gözükmektedir.⁸⁰ Bazı kaynaklarda ise Ordu kazasının ilk Belediye Başkanı'nın Hasan Ağa olduğu belirtilmiştir. Neticede Belediye Teşkilatı'nın kurulmasından bir yıl sonra Belediye meclisinin ilk işi Bucak kasabasının ismi Ordu kasabası olarak değiştirilmiştir.⁸¹ Ordu kazasıyla ilgili ulaşılan en net bilgiler 1869 Trabzon Vilayeti Salnamesine aittir. Bu salnameye göre İdari yapı şu şekildedir:⁸²

Bucak Kazası İdari yapı

Kaymakamı İbrahim Bey, Rütbesi Rikap Kapıcı başı

Naibi Osman Efendi, Rütbesi Kuzatdan

Müftüsü Osman Zihni Efendi

Mal Müdürü Agâh Efendi

Meclis-i idare ve tahrirat kâtibi Tevfik Efendi

Belediye Reisi İbrahim Ağa

Aybastı Nahiyesi Müdürü Ömer Lütfü Efendi

Perşembe Nahiyesi Müdürü Ahmet Necip Ağa

Maa Ulubey Hapsamana Nahiyesi Müdürü Ali Ağa

⁷⁸ Kemal Saylan, **a.g.t.** s. 28-29.

⁷⁹ Adnan Yıldız, **a.g.e.** s. 42.

⁸⁰ **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1869**, (Çev.Kudret Emiroğlu), Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yay. Ankara 1993, C: 1, s. 87.

⁸¹ Kemal Saylan, **a.g.t.** s. 45.

⁸² **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1869**, (Çev.Kudret Emiroğlu), s. 87.

Salnameye göre, üç nahiyeden oluşan Bucak kazasının köy dağılımı da şu şekildedir: Bucak kazası 55, Maa Ulubey Hapsamana nahiyesi 85, Aybastı nahiyesi 37, Perşembe nahiyesi 41 köyden oluşmaktadır.⁸³

1871 yılı Vilayet Nizamnamesi'nde belirtilen, nüfusu 500 kişiden fazla olan yerleşim yerlerinin nahiyeye olarak kabul edilmesi kuralı nedeniyle Maa Ulubey Hapsamana nahiyesi, Ulubey ve Hapsamana olarak iki ayrı nahiyeye teşkil etmiştir. 1871 yılında 4 nahiyeden oluşan Ordu kazası 1873 yılında Ünye kazasından ayrılan Bolaman nahiyesinin Ordu kazasına bağlanmasıyla nahiyeye sayısı 5'e yükselmiştir. 1874 yılında Aybastı nahiyesi kazaya dönüşse de 1881 Trabzon Vilayeti Salnamesinde Ordu kazasının bir nahiyesi olarak görülmektedir.⁸⁴ 1876 yılında ise Vona, Ulubey, Hapsamana ve Bolaman nahiyelerin oluşturduğu bir kaza durumunda olan Ordu kazası, 1800 yıllarda Trabzon Vilayeti'nin en büyük ve en gelişmiş kazasıydı.⁸⁵

Büyüyen ve gelişen Ordu kazasının Ünye ve Fatsa'yı da kapsayacak şekilde bir Liva'ya dönüştürülmesi ve merkezinin de ticari ve siyasi önemi olan Vona limanının yapılması yönündeki girişimler sonuçsuz kalmıştır.⁸⁶ Ordu kazası idari yapısı hakkında yabancı kaynaklara bakıldığında Fransız Coğrafyacı Cuinet 1800 yılların son çeyreğinde, Ordu kazasının, Ordu (Bucak), Vona, Ulubey, Hapsamana ve Aybastı nahiyelerinden oluştuğunu belirtmiştir.⁸⁷

XIX yüzyılda Osmanlı halkının büyük bir çoğunlu köylerde yaşıyordu. Ordu kazasındaki yerleşim yerlerinin büyük bölümünü köylerin oluşturduğu görülmektedir. 1869 yılında 218 köy, 1875 yılında 249 köy olduğu bu sayının 1910 yılında büyük bir artış göstererek 308'e ulaştığı anlaşılmaktadır. Bunun en büyük nedeni, 1877- 78 Osmanlı Rus savaşı sonrası, Batum ve Artvin'den Ordu kazasına yapılan göçler sonucu yeni yerleşim yerlerinin açılmasıyla köy sayısının arttığı muhtemeldir.⁸⁸

⁸³ **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1869**, (Çev.Kudret Emiroğlu), s. 87,139.

⁸⁴ Kemal Saylan, **a.g.t.** s. 29.

⁸⁵ Adnan Yıldız, **a.g.e.** s. 32.

⁸⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Parekende- Dahiliye Nezareti, (Y. PRK. DH), No: 1/81, 7- 4- 1302 (24 Ocak 1885)

⁸⁷ Adnan Yıldız, **a.g.e.** s. 32.

⁸⁸ **A.g.e.** s. 32.

XX. yüzyılın başlarında Trabzon'un bir kazası olan Ordu kazası, idari yapısının değişmesi ve kazanın Liva'ya dönüştürülmesi için Ordu kaymakamı Halil İbrahim Paşa önemli girişimlerde bulunmuştur. Böyle bir girişimde bulunulmasının sebebini Ordu kazası Seraskerliğinden 3 Temmuz 1907 yılında Trabzon Vilayeti'ne gönderilen bir yazıda anlamak mümkündür. Bu yazıda; Ordu kazasının nüfusunun 135.000 olduğu, kazanın 5 nahiyeden meydana geldiğini ve bu nahiyelerin her birinin birer kaza büyüklüğünde olduğu belirtilmiştir. Ayrıca aynı yazıda Ordu kazasına bağlı, Bolaman ve Hapsamana nahiyelerinin merkeze uzak olmasından dolayı bu nahiyelerin üçüncü sınıf kaza yapılmasının halka ve hükümete idari ve askeri anlamda kolaylık sağlayacağı öngörülmüştür.⁸⁹ Halil İbrahim Paşa ilk olarak 10 Ağustos 1908 yılında Ordu kazasının mülkiye ve adli bakımdan yönetimde zorluk çekildiğini belirterek, Ordu kazasının Mutasarrıflığa dönüştürülmesi için Trabzon İdare Meclisi'ne başvurmuştur.⁹⁰ Yine aynı dönemde Ordu Kaymakamı Halil İbrahim Paşa'nın Ordu kazasını Liva'ya dönüştürmek için İstanbul hükümetine yaptığı girişimler Giresun'un da aynı taleplerde bulunması dolayı olumsuz sonuçlanmıştır.⁹¹ Son olarak 1910 yılında Ordu kazasının Liva olması için Dâhiliye Nezaretine başvurulsa da karar yine değişmemiştir.⁹² Birinci Dünya Savaşı yıllarında Trabzon Vilayeti'ne bağlı Ordu kazası, Trabzon'un Ruslar tarafından işgal edilmesi sonucunda, Giresun ve Tirebolu ile birlikte 26 Ağustos 1917 tarihinden itibaren idari anlamda Canik Sancağı tarafından yönetilmiştir.⁹³ Rusların Trabzon'dan çekilmesinin ardından 15 Mart 1918'de Ordu kazası tekrar Trabzon Vilayetine bağlanmıştır.⁹⁴

Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılmasından sonra idari yapılanmada değişimlere gidilerek yeni Liva'ların oluşturulması doğrultusunda Giresun, Tirebolu ve Ordu kazalarını birleştirilerek Giresun İsmiyle bağımsız bir Liva oluşturulmak için 30 Kasım 1920 yılında Meclise verilen teklif büyük tartışmalara neden olmuştur. Bu tartışmalar neticesinde 4 Aralık 1920 yılında Meclis'in aldığı karar sonucunda Canik Sancağına bağlı Ünye ve Fatsa kazaları da dâhil edilerek Ordu Müstakil Livası kurulmuştur. Özellikle Şebinkarahisar Mebusu Mustafa Bey ve Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey'in Ordu'nun Liva olmasında katkıları

⁸⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu (DH. TMİK. S), No: 68/61, 22- 5- 1325 (3 Temmuz 1907)

⁹⁰ BOA, TMİK. S, No: 74/44, 12- 7- 1326 (10 Ağustos 1908)

⁹¹ Adnan Yıldız, **a.g.e.** s. 33.

⁹² **A.g.e.** s. 33.

⁹³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye - Umur-ı Vilayat Müdürlüğü (DH. UMVM), No: 3/34, 07-12- 1335 (24 Eylül 1917)

⁹⁴ Adnan Yıldız, **a.g.e.** s. 33.

büyükür. Bu karar 4 Nisan 1921 yılında Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.⁹⁵ 1923 yılında Liva (Sancak) adları İl olarak değiştirilerek bu tarihten itibaren Ordu İli ismini almıştır.⁹⁶

1.1.1 Ordu Kazasında Belediye Teşkilatı’nın Kurulması

Osmanlı Devleti’nde yerel yönetiminde yeni yapılanmalara gidilmesi, XIX. yüzyıldan başlayarak Tanzimat Fermanı’yla hız kazanmıştır. Özellikle yabancı ülkelerle gelişen ticari ve siyasi ilişkiler Osmanlı Devleti’nde liman şehirlerinin yapısının değişmesine neden olurken geleneksel şehir yönetiminin bu gelişmeler sonucunda ihtiyaçlara cevap veremediği görülmektedir. Şehir nüfusun artmasına bağlı olarak şehirlerde ve kasabalarda kanalizasyon ve temizlik gibi sorunların ortaya çıkması, çarpık yapılaşma, salgın hastalıklar ve çıkan büyük yangınlar modern anlamda Belediye teşkilatının kurulmasını zorunlu hale getirmiştir.⁹⁷

Osmanlı Devleti’nde Belediye İdaresi’nin kurulduğu ve Belediye çalışmalarının ilk yapıldığı yer İstanbul’dur. Osmanlı Devleti’nde Belediye İdaresi’nin kurulması 1864 Vilayet Nizamnamesiyle temelleri atılmıştır. 1867 yılındaki Vilayet Nizamnamesi ve 1871 Vilayet Nizamnamesiyle Şehir ve kasabalarda Belediye idaresinin kurulması, görev ve çalışma usulleri belirlenmiştir.⁹⁸ 1867 yılında yayınlanan Vilayet Nizamnamesiyle, Vilayetlerde Belediye İdaresi kurulması için ilk çalışmalar başlamıştır. Bu çalışmalar doğrultusunda Trabzon sancağına bağlı olan Bucak (Ordu) kazasında 1869 yılında ilk Belediye teşkilatı kurulmuştur. Bir yıl sonra resmi olarak Bucak kazasının ismi Ordu kazası olarak değiştirilmiştir.⁹⁹

Bu dönemde Ordu Belediyesi sınırları içindeki mahalleler; Aziziye, Bucak, Saray, Selimiye, Şarkiye, Taşbaşı ve Zaferi Milli idi.¹⁰⁰ Ordu kazası XIX yüzyılın ikinci yarısı itibariyle bir şehir görünümünde olsa da alt yapı ve şehir yapılaşmasında önemli eksiklikleri bulunmaktadır. Ordu kazasının genel görünüşü olarak planlı bir çarşı, cadde ve sokaktan bahsetmek mümkün değildir. Mevcut sokakları ise toprak zeminle kaplıydı. Çarşı, deniz

⁹⁵ Ceride-i Resmîye (Resmi Gazete), 4 Nisan 1921.

⁹⁶ Mithat Baş, a.g.e. s. 456.

⁹⁷ İlber Ortaylı, Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880) , T.T.K. Basımevi, Ankara 2000, s. 123.

⁹⁸ İlber Ortaylı, a.g.e. s. 175-176.

⁹⁹ Mithat Baş, a.g.e. s. 396.

¹⁰⁰ Ahmet Gürsoy, a.g.t. s. 68.

seviyesinin altında olduğu için yağmurlu ve fırtınalı havalarda su baskınları oluyordu. Çarşı kısmının oluşturduğu bataklıklar ve çukurlardan dolayı yerleşim yerleri Boztepe eteklerine doğru genişlemiştir.¹⁰¹

Ordu belediyesi kurulduktan sonra hızlı bir şekilde kasabanın sosyal ve ekonomik hayatını düzenlemek ve aksaklıkları gidermek için çalışmalara başlamıştır. Bu çalışmalar doğrultusunda hanlar, oteller, lokantalar ve kahvehaneler açarak sosyal hayatı ve ekonomiyi düzene sokulmaya çalışılmıştır.¹⁰² 1879 yılına gelindiğinde Ordu kasabasında; 3 hamam, 19 çeşme, 179 cami ve mescid, 917 dükkân ve mağaza, 76 fırın, 21 fabrika, 8 gazino ve meyhane, 2 şadırvan, 50 kilise, 34 kahvehane, 26 kayıkhanesi, 19 Hıristiyan Mektebi, 151 İslam Mektebi, 19 medrese bulunmaktaydı.¹⁰³

Ordu kazasında Bülbül ve Civil Derelerinin taşması sonucunda etraftaki pirinç ve mısır tarlalarına zarar vererek arkasında sıtma yatağı, bataklıklar bırakarak sıtma hastalığının yayılmasına neden olmaktadır. Sıtma hastalığı nedeniyle halk ve kaymakamlık yaz aylarında sıtmadan korunmak için Çambaşı yaylasına göç ediyordu. Ordu Belediye Teşkilatı Kurulduktan sonra bölgedeki bataklıkların kurutulması için çalışmalar başlatılmıştır.¹⁰⁴

Ordu kazasında 1883 yılının Temmuz'unda büyük bir yangın çıkmıştır. Ordu çarşısında çıkan yangın kısa sürede yayılarak bina ve iş yerlerinin büyük bir bölümü kullanılmaz hale getirmiştir. Bu yangında büyük bir yıkıma uğrayan Ordu kazası, Trabzon Valisi Süruri Paşa tarafında gönderilen mühendisler tarafından yapılan incelemeler sonucunda yeni çarşının, Kiraz limanı ve Keçi köyü etrafında kurulması teklif edilmiştir. Ordu Belediye Meclisi ve Ordu ileri gelenleri, kasabanın daha sonra gelişebileceğini öngörerek, çarşının eski yerinde kurulmasını kararlaştırmışlardır. Yangında büyük bir yıkıma uğrayan Ordu kasabasında kısa bir süre sonra yeni bir imar yapılanmasına gidilmiştir.¹⁰⁵

Yangından sonra Ordu Belediye teşkilatı, kasabayı daha yaşanır hale getirmek için özverili bir şekilde çalışmıştır. Özellikle Felekzade Süleyman Ağa'nın Belediye Başkanlığı döneminde çarşı ortasında mezarlıklar kaldırılarak meydan haline getirmiştir. Bataklıkların

¹⁰¹ Sıtkı Çebi, **Ordu Şehri Belediye Tarihi**, s. 63.

¹⁰² Kemal Saylan, **a.g.t.** s. 46.

¹⁰³ **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1879**, (Çev. Kudret Emiroğlu), Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yay. Ankara 1993, C: 11, s. 243-251.

¹⁰⁴ Sıtkı Çebi, **Ordu Şehri Belediye Tarihi**, s.64-65.

¹⁰⁵ Kemal Saylan, **a.g.t.** s. 49.

bulunduğu bölgeler çakıl taşları dökülerek kurutulmuştur. Uzun ve geniş cadde ve sokakların inşa edilmesi, kasabanın modern bir görünümüne kavuşması için atılan ilk adımlardandır.¹⁰⁶ 1907 yılında Trabzon'a İngiliz konsoloslu olarak atanan, H. E. Wilkie Young 1907 yılında Ordu kazasına yaptığı ziyarette şunları anlatmaktadır:¹⁰⁷

“Kasaba’da bir kaymakamlık binası ile çok sayıda iyi inşa edilmiş binaların bulunduğunu, şehrin her iki tarafında ağaçlar bulunan uzun caddelerle planlandığını belirterek bu durumun gelişmenin göstergesi olduğunu ifade etmiştir”.

Birinci Dünya Savaşı'na kadar geçen sürede Ordu Belediyesi içme suyu sorununu çözmek için büyük uğraşlar vermiştir.¹⁰⁸ Ayrıca, kasabada elde edilen ürünlerin pazarlanması için iskeleler inşa etmesi ve bu iskelelerin yanlarına gümrük binası ve depo acentelikler kurması sonucu ekonomiyi canlı tutmak konusunda hedeflerinin olduğu görülmektedir.¹⁰⁹

1.2 Nüfus Yapısı

Orta Karadeniz bölgesi tarihsel süreç içinde coğrafi yapısı, kara ve deniz ulaşımının olması Orta Karadeniz bölgesi sınırları içinde bulunan Ordu yöresinin farklı Kavimler ve Devletler tarafından yerleşim yeri ve göç alanı olmuştur. Hititlerle tarih sahnesine çıkan Ordu yöresi büyük imparatorluklar ve uygarlıkların içinde varlığını günümüze kadar sürdürmüştür. Bu tarihi dönemlerde göçler, ekonomik gelişmeler, yıkım ve istilalar nüfus yapısı üzerinde büyük rol oynamıştır. Türklerin Anadolu'ya gelmesiyle Ordu yöresinin günümüze kadar olan, nüfus yapısının temellerini oluşturur. Bu nüfus yapısı Osmanlı Devleti döneminde toplumsal yapı içerisinde farklı inançların ve milletlerin yaşadığı bir yerleşim yeri olmuştur.

Türklerin Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'ya akınlar düzenlemeye başlamasıyla Sivas ve Karahisar-ı Şarki üzerine yapılan akınlar sonucunda bir uç beyliği olan Danişmend Beyliği Orta Karadeniz'in iç kesimlerinde yer tutmaya başlamışlardır. Danişmendliler döneminde Karadeniz sahillerine akınlar yapılsa da bu akınlar sonuçsuz kalmıştır. Türklerin Karadeniz kıyılarına yerleşmesi Tacettinoğulları ve Hacı Emiroğulları zamanında

¹⁰⁶ Adnan Yıldız, **a.g.e.** s. 43.

¹⁰⁷ Muammer Demirel, “Belgelerin Diliyle İngiliz Konsolos Raporlarına Göre Trabzon ve Çevresi (1899–1907)”, **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu (3–5 Mayıs 2001)**, C. I, s. 503.

¹⁰⁸ Adnan Yıldız, **a.g.e.** s. 43.

¹⁰⁹ Kemal Saylan, **a.g.t.** s. 48.

gerçekleşmiştir. Karadeniz kıyılarında yerleşen bu Beylikler zamanında birçok Türkmen Boyu ve aşiretlerin yerleşmiştir. Bölgeye yapılan göçler ve iskân politikası 16. Yüzyıla kadar devam etmiştir.¹¹⁰

Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra Ordu yöresi nüfus yapısı hakkında bilgilere, 1455 yılı Osmanlı Tahrir Defteri'nden yola çıkarak bir değerlendirme yapmak mümkündür. Bu Tahrir Defteri'nde Ordu yöresi, “*Vilayet-i Canik-i Bayramlı me'a İskefsir ve Milas*” adını taşımaktadır. Bu Deftere göre Ordu yöresi 6.651 Müslüman Türk ailesi ve 526 Hristiyan Rum ailesinden oluşmaktadır. Hristiyanlardan 360 aile Milas'ta (Mesudiye) yaşamaktaydı. Ayrıca Orta Karadeniz'in kuzeyinde bulunan Bolaman, Vona, Öksün, Bendehor ve Habsamana kalelerinde 166 haneden oluşan hristiyan aile mevcuttu.¹¹¹ 1485 yılına gelindiğinde Ordu yöresi ve çevresinde Müslüman nüfusun arttığı gözlenmektedir.¹¹² 1455-1613 yılları arası Hristiyan nüfus daha çok Ordu yöresinin yukarı kesimlerinde bulunan İfkefsir ve Milas nahiyelerinde ve az miktarda Ordu ve Giresun arasında bulunan Şemseddin, Bozat ve Bolaman nahiyelerinde yaşamaktadır.¹¹³

1613 yılından önce bugünkü Ordu'nun yerinde bulunan Bucak köyünde sadece Türklerin olduğu görülmektedir. Aynı dönemde 20.970 Müslüman 594 Rum hanesi bulunduğu kaydedilmiştir.¹¹⁴ 18. yüzyılın sonlarına doğru, Ordu Yöresinde, Ermeni ve Rum nüfusunda bir artış gözlenmektedir. Bu artışın en önemli nedenlerinden biri merkezi otoritenin zayıflamasıyla Ayanların İç Bölgelerde yaşayan Ermeni ve Rumları kendi çıkarları doğrultusunda miri arazilerin kullanımını Gayrimüslimlere vererek kira gelirlerini arttırmayı amaçlamak için bölgeye Ermeni ve Rum nüfusunu yerleşmesine olanak sağlamışlardır.¹¹⁵

Avrupa'daki ticari gelişmeler, Avrupa devletleriyle yapılan ticaret, kapitülasyonlar, savaşlar, salgın hastalıklar, kaybedilen topraklar ve göçler, 19. yüzyılda Osmanlı nüfus yapısında hareketliliğe neden olmuştur. Karadeniz bölgesinde ise bu gelişmelere paralel olarak nüfus yapısındaki değişiklikler kentleşme ve ticaret merkezli olarak değişim gösterdiği anlaşılmaktadır. Karadeniz bölgesinde özellikle Rusların Karadeniz ticaretine hâkim olması

¹¹⁰ Mithat Baş, **a.g.e.** s. 354.

¹¹¹ Bahaeddin Yediyıldız, **Hacemiroğulları Beyliği'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Ordu Tarihinden İzler**, s.68.

¹¹² Bahaeddin Yediyıldız, **Ordu Kazası Sosyal Tarihi**, s. 102.

¹¹³ İlhan Ekici, “XIX. Yüzyılın Sonlarında Ordu Kazasında Müslim-Gayrimüslim Nüfusu ve İlişkileri”, **Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, S: I, Trabzon 2006, s. 57.

¹¹⁴ Bahaeddin Yediyıldız- Ünal Üstün, **Ordu Yöresi Tarihi Kaynakları I**, s. 24.

¹¹⁵ **A.g.e.** s. 24.

Rusların ticari ilişkilerini daha çok Rumlarla yapmaları, Rumların ticari imtiyazlar kazanmalarını sağlamıştır.¹¹⁶

1838 yılı Baltalimanı antlaşmasıyla Karadeniz Batılı devletlerin rahatça ticaret yapabilecekleri bir yer olmuştur. Batılı devletler de Ruslar gibi ticari ilişkilerde daha çok Rumları tercih ediyorlardı. Gayrimüslimlerin Rusya ve Batılı Devletlerin desteğiyle, gelişen Trabzon, Giresun ve Ordu gibi liman kentlerinde ekonomi ve ticari olarak üstünlüğü sağladığı görülmektedir. Bu gelişmeler doğrultusunda Anadolu'nun iç bölgelerinden Karadeniz sahil kentlerine Rum göçleri hız kazanmıştır. Bu Göçlerle birlikte, ekonomik olarak üstünlüğü sağlayan Rumlar, gelişen sahil kentlerinde artan nüfuslarının ihtiyaçlarını karşılamak için okullar ve hastaneler yaparak kendi kültürlerini yaymak istemişlerdir. Daha sonra bu anlayış, kontrollü ve bilinçli bir hareket olarak Karadeniz'de Pontus hareketinin doğmasına neden olmuştur.¹¹⁷

18. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan ve 19. yüzyıl başlarında devam eden Ermeni ve Rum göçleri sonucunda önceki dönemlere göre Gayrimüslim nüfusun biraz daha arttığı gözlenmiştir. Sahillerdeki bu artışın (Ordu örneğinde olduğu gibi özellikle XIX. yüzyıldaki) Şehirlerin oluşumu ve gelişimi konusunda ki asıl rolün onlara ait olduğu yabancı tarihçiler tarafından kasıtlı ve bilinçsiz bir şekilde incelenmesine neden olmuştur. Bu araştırmaları yaparken yörenin yerleşim yerinin tarihiyle ilgili gerekli araştırmaların yapılmadığı sadece Gayrimüslimlerin Müslümanlara oranla ticari faaliyetlerinin daha fazla olmasını göz önünde bulundurarak böyle bir değerlendirmede buldukları anlaşılmaktadır.¹¹⁸

Osmanlı Devleti'nde II. Mahmut zamanında yapılan ilk modern Nüfus sayımı olarak da bilinen 1828/29-1831 nüfus sayımı bir takım eksiklikler olmasına rağmen bize Osmanlı demografisi hakkında önemli bilgiler vermektedir.¹¹⁹ 1834 yılında bittiği tahmin edilen nüfus sayımının verdiği bilgiler ışığında, Ordu merkez ve ona bağlı dokuz kazada 26.725 erkek nüfus kaydedilmiştir. Bu oranın ikiyle çarpılması sonucunda 53.450 rakamına

¹¹⁶ Nedim İpek, "Orta ve Doğu Karadeniz Limanlarındaki Ticari Faaliyetlerin Kent Nüfusuna Etkisi (1838–900)", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S: I, Trabzon 2006, s. 115.

¹¹⁷ İlhan Ekici, *a.g.m.* s. 59.

¹¹⁸ *A.g.m.* s. 57.

¹¹⁹ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Timaş yay. İstanbul 2010, s. 62.

ulaşmaktadır.¹²⁰ 1831 nüfus sayımına göre, tahmini Ermeni nüfusu 2.846 olarak görülmektedir. Ordu kazasında 1834 yılındaki tahmini Rum nüfus ise 8.600' dür.¹²¹

1.2.1 Tanzimat'tan Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Ordu Kazası Nüfus Yapısı

1839 yılında ilan edilen Tanzimat fermanı Osmanlı Devletinde siyasi, ekonomi, idari yapı ve sosyal yapı anlamında birçok yeniliklere zemin hazırlamıştır. Bu yenilikler Müslüman ve Gayrimüslim nüfus üzerinde olum olumsuz değişkenlik göstererek Osmanlı nüfus yapısında değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Tanzimat'ın getirmiş olduğu idari yapılanmadaki yenilikler, valilerin yetkilerinin azalması, Angarya ve iltizam sisteminin kaldırılması, iltizam sisteminin yerine, yeni bir sistem kurulması mali sorunlara neden olmuştur. Bu kargaşa ortamında Müslüman ve Gayrimüslim nüfus olumsuz etkilenecek sancak, kaza ve nahiye sınırlarının değiştiği görülmektedir. 1850'li yılların Ordu kazası için de aynı değerlendirmeler de bulunmak mümkündür.¹²²

Osmanlı Devleti'nde nüfusun 19. yüzyılın ilk otuz yılında azaldığı 1850 yılı itibariyle tekrar artmaya başladığı görülmektedir. Gayrimüslim nüfus 1830'lu yıllardan sonra yüzde iki oranında artış olmuştur. Müslüman nüfusu ise 1850 yılından sonra artmaya başlamıştır.¹²³ Bu dönemlerde Ermeni nüfusunun daha az ve yavaş arttığı gözlemlenmektedir.¹²⁴ Anadolu nüfus yapısı içerisinde Trabzon Vilayeti 35 yıl ile Anadolu'daki en yüksek ortalama ömre sahiptir. Yıllık ölüm oranı 0,029 doğum oranı ise 0,048'dir. Trabzon halkının, sağlıklı olmasının nedeni ekonomik faktörler, tıbbi imkânlarının Anadolu'nun diğer bölgelerine oranla daha gelişmiş olmasından kaynaklanmaktadır.¹²⁵

Tanzimat döneminde, Ordu kazası nüfusu hakkında 1858 tarihli belgede 12.000 hane olduğu belirtilmektedir.¹²⁶ Bu da yaklaşık olarak 55.000- 60.000 nüfusu tekâmül etmektedir. 1860 yılında Nüfus Ağasının yaptığı sayıma göre 39.500 Müslüman, 8.680 Rum, 3.000 Ermeni olmak üzere toplam 51.180 olarak tespit edilmiştir.¹²⁷ 1869 Trabzon Vilayet

¹²⁰ İlhan Ekici, **Halk, Ayan ve Devlet Tanzimat Devri Ordu Kazası**, Gece Kitaplığı Yay. Ankara 2016, s. 33.

¹²¹ İlhan Ekici, **a.g.e.**, s. 36.

¹²² **A.g.e.** s. 30.

¹²³ Kemal H. Karpat, **a.g.e.** s. 48.

¹²⁴ İlhan Ekici, **a.g.e.**, s. 31.

¹²⁵ Justin Mc Carthy, (Çev. Kur.Kd.Alb. İhsan Gürsoy), **Osmanlı Anadolu Topraklarındaki Müslüman ve Azınlık Nüfus (Osmanlı Anadolu'sunun Son Dönemi)**, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 1995, s. 18.

¹²⁶ BOA, MVL, No: 570/61, 09-10-1247 (23 Mayıs 1858)

¹²⁷ Kemal Saylan, **a.g.m.** s. 59.

salnamesine göre: Bucak (Ordu) kazasının toplam nüfusu şu şekildedir:¹²⁸ (erkek nüfusun ikiye çarpılmasıyla elde edilmiş tahmini sayı)

Tablo 1
1869 Trabzon Vilayeti Salnamesi

Bucak Kazası	Ermeni	Rum	İslam	TOPLAM
Bucak kazası Merkez	2.890	4.598	15.326	22.814
Maa Ulubey Hapsamana Nahiyesi	1.616	2.442	12.272	16.330
Aybastı Nahiyesi	-----	1.260	7.354	8.614
Perşembe Nahiyesi	588	298	10.646	11.532

Genel Toplam: 59.290'dır.

Ordu merkez kazasında İslam nüfusun yarısının Gayri Müslimlerden oluşmasının en büyük nedeni, Osmanlı'da ticaretin daha çok liman kentlerine kayması ve bunun sonucunda iç bölgelerden iş bulmak ve ticaret yapmak için yoğun bir şekilde, liman kentlerine Gayrimüslim göçler yaşanmasıdır. 1877-1878 Osmanlı- Rus savaşının başlamasıyla Ordu yöresine en büyük göçlerden biri gerçekleşmiştir. Bu göç hareketinden sonraki Ordu kazasında önemli bir nüfus artışı olduğu 1879 Trabzon Vilayeti Salnamesinde görülmektedir. Bu Salnameye göre Ordu kazası nüfusu şu şekildedir:¹²⁹ (erkek nüfusun ikiye çarpılmasıyla elde edilen tahmini nüfusu)

Tablo: 2
1879 Trabzon Vilayeti Salnamesi

Ordu Kazası	Ermeni	Rum	İslam	Toplam
Ordu Merkez Kazası	3.982	5.252	18.222	27.454
Perşembe Nahiyesi	522	428	13.192	14.142
Hapsamana Nahiyesi	52	1.852	9.566	11.470
Ulubey Nahiyesi	1.750	436	7.826	10.012
Bolaman Nahiyesi	356	657	8.330	9.343

Genel Toplam:72.421'dir.

¹²⁸ **1869 Trabzon Vilayeti Salnamesi**, (Çev. Kudret Emiroğlu), s.139.

¹²⁹ **1879 Trabzon Vilayeti Salnamesi**, (Çev. Kudret Emiroğlu), s. 237.

Ordu kazasının nüfusunun göçler ve kentleşmeyle birlikte hızlı bir şekilde arttığı görülmektedir. Ordu kazasının, 1881/1882 – 1893 nüfus sayımına göre nüfusu 98.008'dir. Bunun 79.771'i Müslüman, 10.398'i Rum, 7.552'si Ermeni ve 288 Protestan olarak tespit edilmiştir.¹³⁰ 1900'lü yılların başında Trabzon Vilayeti'nin en büyük ve en gelişmiş kazası durumunda olan Ordu kazası aynı doğrultuda hızla bir artış göstererek 1908 yılında 135,00 ulaşmıştır.¹³¹ Ordu kazası, 1914 yılında yapılan nüfus sayımına göre 111.421 Müslüman, 18.505 Rum, 12.349 Ermeni, 5 Katolik, 1.211 Protestan olmak üzere toplam 143.491 kişi olarak tespit edilmiştir.¹³²

1834 ile 1869 yılları arasında Ordu kazası nüfusunda gözle görülür bir artış olmadığı anlaşılmaktadır. Bunun nedeni nüfus sayımının uzun yıllar sürmesi ve eksik sayılma ihtimalinin olması, Tanzimat'la birlikte idari sınırların değişmesi ve Tanzimat'ın uygulamalarından kaynaklanan olumsuzlukların Ordu kazasındaki nüfus yapısını etkilediği söylenebilir.¹³³ Ordu kazası nüfusunun 1869 yılından 1914 yılına kadar geçen zaman zarfında Müslüman nüfusun % 107 büyüerek 111.421 ulaştığı görülmektedir. Anadolu ve Trabzon vilayetinin üzerinde olan bu ortalamanın nedeni Ordu kazasına büyük göçlerin yaşanmasıdır.¹³⁴

Ordu kazasının 1869 yılında Rum nüfusunda nispi bir artış olmuştur. Bu artışın sebebi göçlerin artarak devam etmesi muhtemeldir. Rum nüfusu, 1869'dan 1914'e kadar %100 artış göstererek 18.505 ulaşmıştır. Ordu kazasında yaşayan Ermeni nüfusu ise diğer gruplara göre daha hızlı artmıştır. 1869 yılından 1914 yılına kadar geçen zaman zarfında %227,7 artarak 5.422'den 12.349'a yükselmiştir. Ordu şehir merkezinin de ise 1869'dan 1904'e kadar Müslüman nüfusu %74,8, Rum nüfusu %63, Ermeni nüfusu %116 artmıştır. Genel olarak bakıldığında, Ordu kazası nüfus dağılımına %78 oranında Müslümanlar %13 oranında Ortodokslar, % 8 oranında Ermenilerden meydana gelmektedir.¹³⁵

¹³⁰ Kemal H. Karpat, **a.g.e.** s. 290-291.

¹³¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye- Mektubu Kalemi (DH. MKT), No: 2614/80, 28- 8- 1326 (25 Eylül 1908)

¹³² Kemal H. Karpat, **a.g.e.** s. 376-377.

¹³³ İlhan Ekici, **a.g.e.** s. 33.

¹³⁴ **A.g.e.** s. 33.

¹³⁵ **A.g.e.** s. 37-38.

1.2.2 Ordu Yöresine Yapılan Müslüman ve Gayrimüslim Göçler

Osmanlı Devletinde 18. ve 19. yüzyıllarda siyasi, ticari, ekonomik anlamda yaşanan gelişmeler ve savaşlarında etkisiyle büyük göç hareketlikleri meydana gelmiştir. Bu göçler neticesinde Osmanlı Devleti'nde nüfus yoğunluğu ve nüfus yapısındaki değişiklikler her bölgede farklılık göstermektedir. Karadeniz Bölgesi'nde ise Trabzon, Giresun ve Ordu gibi sahil kentlerinin ekonomik ve ticari anlamda diğer bölgelere oranla daha fazla gelişim göstermeleri Gayrimüslim göçlerini bu bölgeye çekmiştir. Ayrıca Osmanlı- Rus savaşları sonucunda yaşanan, Gürcü göçleri Ordu yöresindeki Demografik yapısında belirleyici etkenler olmuştur.

1.2.3 Gayrimüslim Göç Hareketleri

Ordu yöresinde 1613 yılına kadar % 3'ün altında Gayrimüslim nüfusu yaşamakta iken bu oran 19.yüzyılın ortalarında %18-21'e ulaştığı görülmektedir. Bu oranın artmasındaki en büyük neden bölgeye yapılan Gayrimüslim göçlerdir.¹³⁶ Bu göç dalgasının ilki Gümüşhane ve Kürtün yöresindeki madenlere yönelik yapılan mahalli güç odaklarının yaptığı baskılar sonucu yöreyi terk eden Müslüman ve Gayrimüslimlerin sahil kesimlerine doğru göçüne sebep olmuştur. 1720'li yıllarda otuz yıl boyunca göç eden nüfusun "*Kürtün reayası*" diye bilinen nüfusun geri dönmeleri konusunda emirler çıkarılmışsa da büyük bir bölümünün geri dönmemiştir. 19. yüzyılının ikinci yarısında Ordu kazası hıristiyan nüfusun büyük bir bölümü o dönemde göç edenlerin torunları oldukları anlaşılmaktadır.¹³⁷ İkinci göç dalgası olarak yukarıda da ana hatlarıyla bahsettiğimiz Osmanlı Devleti'nde Merkezi otoriteye tehdit unsuru oluşturan buldukları bölgelerde siyasi ve idari açıdan hâkim duruma gelen Ayanlar, diğer bölgelerde olduğu gibi Karadeniz Bölgesi'nde de belirli etkiye sahiptir. Ayanlar, Karadeniz Bölgesi ve Ordu yöresine kendi ekonomik ve ticari çıkarları doğrultusunda Gayrimüslim nüfusun göç etmelerine olanak sağlamışlardır.¹³⁸

Üçüncü göç dalgası olarak 1774 yılı Küçük Kaynarca Antlaşmasının sağladığı imtiyazlardan yararlanan Rusların Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışarak Ortodokslar üzerinde söz sahibi olmaya başlamalarıdır. Rusların özellikle 18.ve 19. yüzyıllar da Ermeni

¹³⁶ A.g.e. s. 50.

¹³⁷ A.g.e. s. 50.

¹³⁸ Bahaeddin Yediyıldız- Ünal Üstün, **Ordu Yöresi Tarihi Kaynakları I**, s. 24.

ve Rumların iç bölgelerden Orta ve Doğu Karadeniz sahillerine yerleşmesini bir politika olarak sürdürmüşlerdir. Bu politikanın nedeni Rusların Karadeniz’de ticari üstünlüğü sağlaması ve ticari ilişkilerde Gayrimüslimleri kullanması neden olarak gösterilebilir.¹³⁹ Dördüncü göç dalgası yukarıda da genel hatlarıyla anlattığımız gibi, 19. yüzyılda yaşanan Avrupa merkezli ekonomik gelişmeler, Batı ile yapılan ticaretin gelişmesi, Gayrimüslimlere tanınan haklar, Batılı ve Rus tüccarların ticari ilişkilerde Gayrimüslimleri tercih etmeleri İç Anadolu’dan Karadeniz sahiline doğru Gayrimüslim göçünü hızlandırmıştır.

Gayrimüslim nüfus içinde Ermenilerin Ordu Yöresine 18. yüzyıl sonlarında, Sivas, Karahisar ve Suşehri bölgelerinden ufak gruplar halinde gelerek büyük toprak sahiplerinin yanında, Bucak (Ordu) kasabasında yerleşmeye başlamışlardır. 19. yüzyıl ortalarında Ayanlarla merkezi otoritenin çatışma ve hâkimiyet mücadelelerinden doğan boşluktan yararlanıp Ordu kaza Merkezine Ermeniler yerleşmiş ya da yerleştirilmiştir. Ordu kaza merkezindeki Ermenilerin nerden geldiğiyle ilgili net bir bilgi bulunmamaktadır. Lakin Ermenilerin Bir kısmının Hemşin’den göç ettikleri anlaşılmaktadır.¹⁴⁰ 19. yüzyılda Ordu kazasına Gayrimüslim göçler yaşanırken bir taraftan da Gayrimüslimlerinde Ordu kazasından göç ettikleri anlaşılmaktadır. Rusların, Kafkas ve kırım göçleri sonrasında boşalan arazilere Hıristiyan halkı yerleştirmek istemesi, Anadolu’dan Ermeni ve Rumların Rusya’ya göç etmesine olanak sağlamıştır. 1887 yılında 120’den fazla Gayrimüslim (44 hane) Ordu kazasından Rusya’ya göç etmiştir.¹⁴¹

1.2.4 Müslüman Göç Hareketleri

18. yüzyılın ortalarında başlayan 20. yüzyılın başlarına kadar devam eden göç hareketleri ülkelerin siyasi ve ekonomik çıkarları ekseninde, Müslüman- Gayrimüslim göçleri şeklinde bir çekişme haline dönüşmüştür. 18. yüzyıldan itibaren Rusların Kırım ve Kafkasya’da hâkimiyet kurmalarıyla bölgede yaşan Türk ve Müslümanlara karşı siyasi ve ekonomik anlamda baskı kurmaları sonucunda Tatar, Nogay, Abhaza, Çerkes, Dağıstanlı, Gürcü ve Karakalpaklar Anadolu’ya göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu süreç içerisinde

¹³⁹ Mithat Baş, **a.g.e.** s. 364.

¹⁴⁰ İlhan Ekici, **a.g.e.** s. 56-57.

¹⁴¹ **A.g.e.** s. 65.

Karadeniz'e yapılan Kırım ve Kafkas göçleri Ordu yöresinde Müslüman nüfusun artmasında belirleyici olmuştur.¹⁴²

Kırım ve Kafkas göçleriyle 19. yüzyılda Ordu yöresinin Müslüman nüfusunda ciddi bir artış görülmektedir. Özellikle 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası, Batum ve çevresinden yoğun bir şekilde yaşanan, Gürcü göçleri bu artışın en büyük nedenlerinden biridir.¹⁴³ Yöreeye yerleştirilen muhacirlerle birlikte Gayrimüslim nüfus artış oranı dengelenmiştir.¹⁴⁴ Ordu Merkez ve Perşembe nahiyesine yerleştirilen Gürcüler, Ordu'nun yerli halkıyla arazi paylaşımı ve kullanımıyla ilgili sorunlar yaşamışlardır. Gürcülerin liderleri durumun da olan Çürüksulu Ali Paşa, Ordu'nun ileri gelenleriyle bölgede söz sahibi olmak için çatışma ortamı yaratmıştır.¹⁴⁵ Uzun yıllar yerli halkla Gürcülerle çeşitli nedenlerden dolayı anlaşmazlık ve çatışmalar devam etmiştir. Bu süreçte Ordu kazasının asayiş sorununun nedenlerinden biri olmuştur.

1877- 1900 yılları arasında Anadolu'ya gelen göçlerin iskânı sırasında boş arazi yaratmak için Miriye ait boş araziler, vakıf toprakları, atıl durumundaki askeri araziler, meralar, miri çiftlik arazileri ve korulara göçmenler yerleştirilmiştir. İhtiyaçları karşılanamayan göçmenler, iskâna ve tarıma elverişli olmayan arazilerin yerleşime açılması sonucu iskân edilmeye çalışılmıştır.¹⁴⁶

1.3 Ekonomik Yapı

Tarihin ilk çağlarından beri Karadeniz kıyılarında Miletosların ticari koloni kurarak bölgede ticareti geliştirdiği bilinmektedir. Bu dönemde bölgenin madencilik alanında gelişmiş olması farklı devletlerin ve kavimlerin ilgisini çekmiştir. Osmanlı döneminde Ordu yöresinin ekonomisini balıkçılık, tarım ve hayvancılık oluşturmuştur.¹⁴⁷ 18. ve 19. yüzyıldan itibaren gelişmiş ülkelerde sanayinin gelişmesiyle, ithalat ve ihracat faaliyetlerini daha çok deniz yoluyla yapmaya başlamışlardır. 19. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra Batılı devletler yapılan ticari antlaşmalarla Osmanlıda serbest ticari hakların tanınmasıyla Karadeniz kıyılarında ticaret hareketlilik kazanmıştır. Küçük bir liman şehri olan Ordu kazası bu hareketlilikten

¹⁴² Mithat Baş, **a.g.e.** s. 367.

¹⁴³ İlhan Ekici, **a.g.e.** s. 79.

¹⁴⁴ Mithat Baş, **a.g.e.** s. 367.

¹⁴⁵ Hikmet Pala, **a.g.e.** s. 49.

¹⁴⁶ İlhan Ekici, **a.g.e.** s. 79.

¹⁴⁷ Adnan Yıldız, **a.g.e.** s. 53.

etkilenerik ticaretin canlanmasına, Őehrin geliŐimine, nűfusun artıŐına ve demografik yapının oluŐmasında belirleyici etken olmuŐtur.¹⁴⁸

1.3.1 Ticaret

19. yűzyılda buharlı gemilerin artıŐıyla ticaret daha çok deniz yoluyla yapılmıŐtır. Karadeniz de bu dűnemde Avrupalı Devletler ve Osmanlı Devleti için önemli bir deniz konumundaydı. Karadeniz’e kıyısı olan, Ordu kazasında bu geliŐmelere paralel ticaretin canlandıŐı grűlmektedir. Bu geliŐmelerde Osmanlı ve Yabancı Őirketlerin Ordu limanını da gűzergâhlarına dâhil etmelerinin önemi bűyűktűr.¹⁴⁹ Ordu limanının önem kazanmasıyla Yabancı devletlerin ticari iliŐkilerini takip etmek için acenteler açmıŐlardır. 1873 yılında: Fevaid-i Osmaniye Kumpanyası, Fransa Kumpanyası, Avusturya Kumpanyası, Rusya Kumpanyası olmak űzere 4 acentenin kurulduŐu anlaŐılmaktadır. 1904 yılında acente sayısının 6’ya yűkselmesi, 20. yűzyılın baŐlarında Ordu kazasında ticari hareketliliŐin arttıŐını göstermektedir.¹⁵⁰

Osmanlı Devleti’nde 1881 yılında dıŐ borçları denetleyen kurum olarak kurulan “*Duyun-u Umumiye İdaresi (Genel Borçlar)*” kısa bir sűrede Osmanlı topraklarında teŐkilatlanmıŐtır. 1889 yılında Ordu kazasında kurulan Dűyun-u Umumiye MemurluŐu kazaya baŐlı kıyı nahiyelerde: Bolaman’da 1897, PerŐembe’de(Vona) 1902, Hapsamana’da (Gölköy) 1903 yılında teŐkilatlanmıŐtır.¹⁵¹

Osmanlı Devleti’nde daha çok bűyűk Őehirlerde kurulan Ticaret Odası Ordu kazasında 1903 yılında kurulmuŐtur. Bu da Ordu kazasının ticaretinin canlı ve hareketli olduŐunu göstermektedir. Kurulan Ticaret Odası, Ordu Ticaret, Ziraat ve sanayi Odası altında faaliyete geçmiŐtir. Bu teŐkilat 1904 yılında ikiye ayrılarak Ticaret ve Sanayi Odası ve Ziraat Odası Olarak ikiye ayrılrsa da 1906 yılında tekrar birleŐmiŐtir. 1907 yılında Ordu Ticaret Odası 62 tűccar űyeden mevcuttur. Bu űyelerin bir kısmını Gayriműslimler oluŐturmaktadır.¹⁵²

¹⁴⁸ Mithat Baş, **a.g.e.** s. 407.

¹⁴⁹ Kemal Saylan, **a.g.t.** s. 89.

¹⁵⁰ **A.g.t.** s. 90.

¹⁵¹ Mithat Baş, **a.g.e.** s. 408.

¹⁵² Sıtkı ebi, **aŐlar İçinde Ordu**, s. 9. ; Mithat Baş, **a.g.e.** s. 409.

1.3.2 Ordu Limanı

Tarihin ilk çağlarından beri Karadeniz kıyılarında önemli yaşam merkezi ve koloniler kurmak için kavimler ve milletler arasında çatışmalara ve mücadelelere sahne olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Trabzon'u fethetmesiyle Karadeniz'in güney kıyıları Osmanlı kontrolüne geçmiştir.¹⁵³ Osmanlı'nın bir iç denizi olan Karadeniz, Küçük Kaynarca Antlaşması'yla (1774) Ruslar Karadeniz'de önemli ticari imtiyazlar elde ederek Karadeniz'de Osmanlı'nın ticari üstünlüğüne son vermiştir.¹⁵⁴ Aynı dönemde Avrupa'daki gelişmelere bağlı olarak ticari değişimler yaşanması ve Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu ortam sonucu Avusturya, İngiltere ve Fransa'ya Karadeniz'de ticaret yapma izi verilmiştir. Bu devletlerin, Karadeniz'de ticaret yapmaları liman şehirlerinin ekonomik, siyasi ve demografik yapısında büyük değişimler yaşanmasına neden olmuştur. Avrupa ve Osmanlı gemilerinin güzergâh listesine giren Ordu limanı, şehrin gelişiminde büyük rol oynamıştır. Ordu limanına uğrayan buharlı gemiler ve tonajları şu şekildedir:¹⁵⁵

Tablo: 3

1902 yılında Ordu Limanına Uğrayan Buharlı Gemiler ve Tonajlarının Sayısı

Bağlı buldukları Ülke	Adet	Tonaj
Osmanlı	143	150.785
Avusturya- Macaristan	2	2.586
İngiltere	1	1.288
Fransa	27	40.266
Rusya	55	47.470
İtalya	1	1.645
Yunanistan	48	45.488
Toplam	277	289.528

¹⁵³ Kemal Saylan, "XX Yüzyılın Başında Ordu Limanının Ticari Potansiyeli", **ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Temmuz 2015, C. 5, S: 12, s. 232.

¹⁵⁴ Özgür Yılmaz, **Batılı Seyyahlara Göre Trabzon(1808-1878)**, "Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2006, s. 98.

¹⁵⁵ Kemal Saylan, "XX Yüzyılın Başında Ordu Limanının Ticari Potansiyeli", s.235.

Tabloda belirtildiği gibi azımsanmayacak kadar Buharlı gemilerin Ordu limanına uğradığı anlaşılmaktadır. Ordu limanının Karadeniz'deki diğer limanlara göre derin olmaması Buharlı gemilerin limana yanaşmasındaki en büyük engeldi. Bu nedenden dolayı limana yelkenli gemiler uğruyordu. Limana uğrayan gemiler daha çok Osmanlı ve Yunan gemileridir.¹⁵⁶

19. yüzyılda Karadeniz uluslararası gemi ticaretinde önemli bir yere sahip olmasıyla liman şehirlerin ihracatlarında önemli artış gözlenmektedir. Ordu kazası bu dönemde ihraç ettiği ürünleri tarım ve hayvan ürünleri oluşturmaktadır. Yörede üretimi fazla olan tarım ürünleri, mısır, fasulye, fındık, ceviz, arpa, buğday, yulaf, keten, kendir ve çeşitli meyveler ihraç edilmiştir. İhraç edilen ürünler arasında hayvanlardan elde edilen, deri, yün, başlık yağı, yumurta, bal mumu, yumurta gibi ürünlerde yer almaktadır.¹⁵⁷ Büyük bir ihracat kapasitesine sahip olan Ordu limanının 19. yüzyılın ilk çeyreğinde ihraç ettiği ürünler ve rakamları şu şekildedir:¹⁵⁸

Tablo: 4
1909, 1910 ve 1912 Ordu Limanından Yapılan İhracat Rakamları

Ürün Adı	1910 (Sterlin)	1911 (Sterlin)	1912 (Sterlin)
Fasulye	2.560	2.670	1.370
Kemik	30	20	-----
Tahıl (Buğday, Arpa, Yulaf)	140	160	-----
Yumurta	9.660	9.790	12.300
Fındık	49.980	100.300	97.000
Balık, Balık Yağı	120	150	120
Meyve, Kuruyemiş, Sebze	4.100	4.350	4.100
Keten ve Kenevir Tohumu	530	650	530
Post, Deri	320	350	420
Domuz Yağı	400	420	430

¹⁵⁶ A.g.m. s.236.

¹⁵⁷ Kemal Saylan, "XIX. Yüzyıl Sonları ve XX. Yüzyıl Başlarında Ordu Limanı", **Karadeniz İnceleme Dergisi**, Serander yayınevi, Trabzon 2015, C. 10, S.19, s.49.

¹⁵⁸ A.g.m. s.50.

Sığır Ürünleri	60	70	60
Koyun	430	530	540
Tütün	780	850	1.050
Balmumu	1.340	1.460	1.530
Yün ve Tiftik	11.010	10.220	10.370
Diğer Ürünler	1.080	1.780	2.530
Toplam	81.720	133.770	131.740

Ordu limanı, diğer Karadeniz liman şehirlerine göre (Trabzon, Samsun, Giresun) ihracatı daha az olsa da Ordu ekonomisi için önemli bir gelir kaynağını oluşturuyordu. Ordu limanı ihraç ettiği ürünler yanın da limana uğrayan gemiler şehre mal getiriyorlardı. Özellikle Ordulu bazı tüccarlar yelkenli gemilerle Kafkasya, Kırım, Romanya'ya giderek, şeker, gaz, un gibi önemli tüketim malları alıp Ordu'ya getirmişlerdir.¹⁵⁹ 1900 yılların başında Ordu limanından ithal edilen ürünler ve fiyatları aşağıda tabloda belirttiğimiz gibidir:¹⁶⁰

Tablo: 5

1910, 1911 ve 1912 Ordu Limanına Gerçekleştirilen İthalat Ürünleri ve Rakamları

Ürün Adı	1910 (Sterlin)	1911 (sterlin)	1912 (sterlin)
Mum	110	120	150
Kimyasal, İlaç, Boya	610	720	700
Kahve	1.360	1.420	1.120
Yün ve Pamuk Ürünleri	69.440	79.370	71.510
Cam, Çanak, Çömlek	400	490	310
Ateşli Silahlar	50	80	-----
Un	7.170	8.230	7.630
Meyve, Fındık, Sebze	530	610	520
Donanım ve Demir Eşyaları	3.630	3.720	4.360
İşlenmiş Deri	2.070	2.350	2.120

¹⁵⁹ Kemal Saylan, "XX Yüzyılın Başında Ordu Limanının Ticari Potansiyeli", s. 238.

¹⁶⁰ Kemal Saylan, "XIX. Yüzyıl Sonları ve XX. Yüzyıl Başlarında Ordu Limanı", s. 51- 52.

Makineler(Dikiş Makinesi vb.)	90	110	150
Maden Ürünleri (Demir, Çelik, Bakır vb)	2.460	2.780	2.210
Zeytin, Zeytinyağı	3.140	3.220	3.050
Petrol, Petrol Gazı	1.810	2.070	1.870
Konserve Yiyecek	790	820	940
Pirinç	7.050	8.420	6.980
Çuval, Çadır Bezi, Balmumu Kumaş vb.	90	120	160
Tuz	5.080	6.350	5.390
Sabun	3.040	3.420	3.130
Çeşitli İçki (Şarap, Bira)	850	760	680
Şeker	6.940	7.350	6.130
Çay	50	60	80
Buğday, Arpa, Yulaf	2.180	2.780	2.560
İplik ve Dokuma Giyecekleri	570	630	1.460
Tütün	-----	-----	1.200
Kâğıt	-----	-----	140
Lastik	-----	-----	1.300
Fes	-----	-----	960
Kibrit	-----	-----	2.800
Kereste	-----	-----	1.400
Parfüm	-----	-----	1110
Diğer Ürünler	13.430	12.540	9.690
Toplam	139.730	149,190	141,470

İthal edilen ürünlere bakıldığında ürünlerin işlenmiş ya da yarı işlenmiş mallardan oluştuğu ve döneme göre lüks sayılabilecek sigara, şarap, sabun, zeytinyağı, kahve gibi ürünlerin ithal edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca dikiş makinelerin ithal edilmesi yöredeki havlu, peştamal gibi ürünlerin dokunmasında önem arz ederken, dokumacılık sektörünün ve sanayinin gelişiminde önemi büyüktür.¹⁶¹

¹⁶¹ A.g.m. s. 52.

1.3.3 Tarım

Osmanlıda olduğu gibi Ordu yöresinde de geçim kaynağını tarım ve hayvancılık oluşturuyordu. Yöre de tarımı etkileyen faktörler arazi yapısı ve iklim şartlarına bağlı olarak çeşitlilik göstermektedir. Özellikle Ordu yöresi, engebeli bir araziye sahip olması tarım ve hayvancılıkta insan gücünü ön plana çıkarmıştır. 16. yüzyıla kadar bölgede sadece buğday ve arpa ekilirken daha sonraki yıllarda mısır, mercimek, fiğ ve burçak ekimi ve bölgenin bazı yerlerinde pirinç de ekildiği görülmektedir.¹⁶² 17. ve 18. yüzyıllarda Trabzon ve çevresinin keten ve kenevir ihtiyacı Ordu yöresinden karşılanıyordu. 19. yüzyıla gelindiğinde ise yörenin % 23- 24'ünü bahçeler ve tarlalar oluşturuyordu. Bu yerler daha çok kıyı şeridinde ve akarsu deltalarında toplanmıştır.¹⁶³

Ordu kazasında ilk fındık dikimine 1858 yılında başlanmıştır.¹⁶⁴ Özellikle mısır ve pirincin yerini alan fındık önemli bir tarım ürünü olarak günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Pirinç ekimi azaltılarak yerine fındık dikilmesinin en büyük nedeni çeltik tarlaların kasabanın havasını ağırlaştırması ve yol açtığı sıtma hastalığıdır.¹⁶⁵ Hızlı bir şekilde fındık dikimi yapılmış ve 1892 yılında ürün toplamı 166 ton'a ulaşmıştır. 1903 yılında ise; 1300 ton'a yükselmiştir. Önemli bir ihraç ürünü olan fındık ilk yıllarda Rusya ve Romanya'ya yelkenli gemilerde ihraç edilmiştir.¹⁶⁶

“1900 yılında Ordu İskelesinden 280 ton kabuklu, 448 ton iç; 1902 de 500 ton kabuklu; 1903 yılında da 380 ton kabuklu fındık ihraç edilmişti. O tarihlerde fındık çok iyi para getiren bir üründü. 1901 yılında ihraç olunan kabuklu fındık Ordu piyasasına 7.723 lira, iç fındıktan da 25.625 lira girmişti. 1898 yılında fındığın kıyye'si 7 kuruş 78 santim iken, 1903- 1911

¹⁶² Bahaadin Yediyıldız, **Ordu Kazası Sosyal Tarihi**, s. 130.

¹⁶³ Biray Çakmak, “Çapa'dan Traktör'e: Ordu Kazası Örneği” **Orta Karadeniz Kültürü**, Siyasal kitapevi, Ankara 2005, s. 381.

¹⁶⁴ Adnan Yıldız, **a.g.e.** s. 53. ; Fındık sözcüğünün Farsçası “ fonduk” Arapçası “bonduk” Yunancası “funduki” dir. Çok eski ve farklı kaynaklarda ismi geçen fındık sözcüğünün Antik Dönemde Karadeniz'e verilen “Pont Exinus” adından türediği iddia edilmektedir. Antikçağ Tarihçisi Herodotos, Herodot Tarihinde, fındığın Karadeniz'in doğusunda yetiştirildiğini yazmaktadır. Yunan filozof Theophrastos fındık hakkında şunları yazmıştır: Pontus cevizinin (fındığın) yabaniikten kurtarılıp ehlileştirilmesi için asıl kökten alınıp başka bir yere dikilmesi kâfi gelir. Bu suretle kışa daha mütehammil olan fındık iki cins olup birisi yuvarlak yani tombul, diğeri uzunca sivridir. Fındık fidanı sulak yerlerde daha iyi yetişmektedir. Hikmet Pala, **a.g.e.** s. 239.

¹⁶⁵ Kemal Saylan, **a.g.t.** s. 100.

¹⁶⁶ Sıtkı Çebi, **Çağlar İçinde Ordu (Ordu Ticaret ve Sanayi Odası 72. Yılında)**, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Matbaası, Ankara 1978, s. 18.

yılları arasında 4 kuruş 75 santimle 8 kuruş 75 santim arası değişiyordu. 1913 yılında iç fındık fiyatı 50 kuruş 75 santime kadar yükselmiştir.”¹⁶⁷

1879 Trabzon Vilayet Salnamesine göre Ordu kazasında yetiştirilen ürünler şunlardır: ceviz, çavdar, pirinç, üzüm, incir, elma ve armut, zeytin, duhan, hinta, kabak, fındık, fasulye, soğan ve sarımsak, mısır ve kendir yetiştirdiği anlaşılmaktadır.¹⁶⁸ 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Ordu kazasında, mısır, fasulye, buğday, arpa, çavdar, yulaf ve fındık en fazla yetiştirilen ürünler arasındaydı. Halkın yem ve ekmek ihtiyacını karşılamak için yörenin iç bölgelerinde; mısır, fasulye, buğday, arpa gibi tarım ürünlerinin üretimi artmıştır.¹⁶⁹ Ayrıca, Tanzimat’la birlikte tarımı geliştirmek ve desteklemek için Memleket Sandıkları kurulmuştur. Kısa bir süre sonra Ordu kazasında kurulan Memleket Sandıklarının ilk kayıtlarına 1871 yılında rastlanmaktadır.¹⁷⁰

1.3.4 Hayvancılık

Osmanlı Devleti’nde tarımla hayvancılık paralel olarak gelişim göstermiştir. Et üretiminin fazla olmasından dolayı daha çok, büyük ve küçükbaş hayvancılık yapılmaktaydı. Ordu kazasında halk genelde köylerde yaşadığı için tarımla birlikte hayvancılıkta gelişmiştir. 19. yüzyılın son çeyreğinde 80.042 koyun ve keçinin olduğu bu sayının 20. Yüzyıl başlarında 112.022 ye ulaştığı anlaşılmaktadır. Aynı dönemde büyük baş hayvan olarak; 29.940 inek, 2.300 manda, 8.007 beygir, 912 katır, 474 eşek olmak üzere 57.534 büyükbaş hayvan bulunmaktadır. Bu hayvanlardan her yıl 250 bin okka tereyağı, 320 okka peynir, 100 okka yün elde edilirdi. 19.yüzyıldan sonra yurt dışına yün ve koyun ihraç edilmiştir.¹⁷¹

Yörede büyük ve küçükbaş hayvancılığın yanı sıra kümes hayvancılığı da önemli bir yere sahipti. Köylerde, tavuk, hindi, kaz, ördek yetiştiriciliği yaygın bir şekilde yapılmaktaydı. Çarşamba günü kurulan Ordu pazarında köylerden gelen halk, tavuk ve yumurta satarak geçimlerini sağlamaktadır. Ordu kazasında 1898 ve 1900 yıllarında yumurta ihraç edilmiştir.¹⁷² Ordu kazasının deniz kenarında kurulması ve etrafında akarsuları

¹⁶⁷ **A.g.e.** s.18. 1 kıyye 1300 gram olan okka karşılığı olarak kullanılan Arapça bir ağırlık ölçüsü birimidir. Santim ise; Osmanlı döneminde kuruşun yüzde biri anlamında kullanılan para birimidir.

¹⁶⁸ **1879 Trabzon Vilayet Salnamesi**,(Çev. Kudret Emiroğlu) s. 75-81.

¹⁶⁹ Kemal Saylan, **a.g.t.** s. 99.

¹⁷⁰ **A.g.t.** s. 103.

¹⁷¹ Biray Çakmak, **a.g.e.** s. 381.

¹⁷² Kemal Saylan, **a.g.t.** s. 102.

bulunmasından ötürü balıkçılık hem geçim kaynağı olarak hem de ihraç edilen ürünler arasında önemli bir yere sahiptir. 1910-1913 yılları arasında yörede, 150 ton balık avlanarak 180.000 kuruş gelir elde edilmiştir.¹⁷³ Denizde Kalkan, minekop, barbunya, tirsi, mezigit gibi balıklar avlanırken; Turna suyu Çayı ve Melet Irmağında ise alabalık, sazan, yayın, kızılkanat ve bıyıklı balık avı yapılmıştır.¹⁷⁴

15. yüzyıldan beri halkın geçim kaynaklarında biri olan arıcılık, 15. ve 16. yüzyıllarda Ordu kazasında “*Ösr-i Asele*” ve “*Resm-i Kovan*” adıyla arıcılıkla ilgili vergiler aldığı görülmektedir. Ordu yöresinde büyük gelişim göstererek arıcılık faaliyetlerinin artarak kaliteli kovanlardan bal üretimi yapılmaktadır. 19. yüzyılın sonlarına doğru yurt dışına bal ve bal mumu ihracatı yapılmaya başlanmıştır. 1898-1900 yıllarında yurt dışına toplam 12.500 okka bal mumu ihracatından 210.100 kuruş gelir sağlamıştır. 1902 yılında ise, 20.000 okka bal, 5.000 okka bal mumu ihraç edilmiştir.¹⁷⁵

1.3.5 Madencilik

Tarihin ilk çağlarından beri Orta Karadeniz önemli maden yataklarının varlığı bilinmektedir. 19. yüzyıl da Ordu kazasında demir başta olmak üzere bakır, gümüş, kireç taşı, kurşun ve manganez maden yatakları mevcuttur.¹⁷⁶ 19. yüzyılda Ordu kazasında çıkarılan madenler ve yerleri şu şekildedir: “*Cağnas ve Sağırlı karelerinde bakır, kurşun ve gümüş, Valvay karyesine bağlı Kurtköy mevkiinde kömür madeni, Kirazdere ve Bahariye karyelerinde demir madeni, Hapsemana nahiyesine bağlı Akkilise, Akgiris, Tarnevara, Yeniköy, Ahtaba karyelerinde bakır, gümüş, kurşun madenleri,*”¹⁷⁷ Çitli karyesinde kükürt ve çinko ile karışık kurşun, Tomarlı karyesinde kükürtle karışık kurşun, Şanvera civarı ve Çavuş Çayırı mevkiinde kükürt ve demirle karışık bakır, Armutlu ve Damarlı karyelerinde simli kurşun,¹⁷⁸ Perşembe nahiyesi Yeraşlı, Çalı, Celli ve Saray karyelerinde manganez, Naçibe karyesinde bakır ve kurşun madenleri, Aybastı nahiyesine bağlı Yurt karyesinde, simli kurşun madeni bulunmaktadır.¹⁷⁹

¹⁷³ Karekin Deveciyan, **Türkiye’de Balık ve Balıkçılık**, Aras yay. İstanbul 2006, s. 491.

¹⁷⁴ **A.g.e.** s. 527.

¹⁷⁵ Kemal Saylan, **a.g.t.** s. 102.

¹⁷⁶ Kemal Saylan, **a.g.t.**, s. 113.

¹⁷⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Meclis-i Vükela Mazbataları (MV), No: 174/17, 6- 3- 1331(13 Şubat 1913)

¹⁷⁸ BOA, A. MKT. NZD, No: 292/85, 16- 3- 1276 (13 Ekim 1959)

¹⁷⁹ Kemal Saylan, **a.g.t.**, s. 113

1.4 Eğitim

Osmanlı Devletinde 19. yüzyıla kadar Medreseler, Sıbyan mektepleri, Enderun olmak üzere üç tane eğitim kurumları görülmektedir. Bu eğitim kurumları 17. yüzyıla kadar devletin asker, bürokrat ve halkın eğitim ihtiyaçlarını karşılarsa da bu dönemden sonra Dünya ve Avrupa'daki teknik ve çağdaş eğitimde önemli adımlar atılırken, Osmanlıda bu tür yenilikler görülmemekle birlikte özellikle medreselerin bu yeniliklere karşı tavırları ve tepkileri Osmanlıda modern eğitime geçmeyi geciktirmiştir. Osmanlı Devleti'nde eğitimde yenilik yapma ihtiyacının savaşlarda alınan yenilgiler sonrası askeri nitelikte açılan okullarla başladığı anlaşılmaktadır. Askeri okullarla başlayan değişikliklerin temellerinin atıldığı dönem II. Mahmut dönemidir. Bu dönem Tanzimat'la hızlı bir şekilde gelişerek eğitimde önemli gelişmeler sağlanmıştır.¹⁸⁰ Maarif Nezareti kurularak medreseler dışındaki bütün eğitim kurumları bu nezarete bağlanmıştır. 1847 yılında Rüşdiyeler açılmasıyla başlayan modern okullar 1848'de Muallimin ve daha sonra kız çocukları için Muallimat okulları açılmıştır.¹⁸¹ Modern nitelikte okulların açılmasıyla sosyal hayatta yarattığı etkiler sayesinde Avrupa'daki yenilikleri yakından takip etme imkânları bularak bu yeniliklerin ülkeye girişini hızlandırmıştır. Ülkede yaşanan bu gelişmeler kısa bir süre sonra ülkenin her yerinde çağdaş okullar açılmasını sağlamıştır. Trabzon Vilayeti'ne bağlı Ordu kazası bu gelişmeler doğrultusunda eğitim hayatında önemli gelişmeler olmuştur.

1.4.1 Ordu Kazasında Medreseler

Osmanlı Devleti'nde Medreseler, ilköğretimden yükseköğretime kadar her derecede tahsil veren vakıf ve hayırsever kişilerce kurulan, devlet denetiminden uzak eğitim kurumları olarak 1924'e kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir.¹⁸² Ordu yöresinde ilk Medresenin 1553-1647 arasında kurulduğu tahmin edilmektedir. 1869 yılında Bucak (Ordu) kazası Medrese ve talebe sayısı şu şekildedir:¹⁸³

¹⁸⁰ M.Emin Yolalıcı, "Ordu Kazası'nın Eğitim ve Öğretim yapısı (XX. Yüzyıl Başları)", **Orta Karadeniz Kültürü**, Siyasal Kitapevi, Ankara 2005, s. 567.

¹⁸¹ **A.g.m.** s. 568.

¹⁸² Kemal Saylan, **a.g.t.** s. 73.

¹⁸³ **1869 Trabzon Vilayeti Salnamesi**, (Çev.Kudret Emiroğlu), s.151.

Tablo: 6

1869 Trabzon Vilayet Salnamesine Göre Bucak(Ordu) Kazası Medrese ve Talebe Sayısı

Merkez Kazası ve Nahiye	Talebe sayısı	Medrese sayısı
Bucak Kazası	144	7
Perşembe Nahiyesi	233	6
Maa Ulubey Hapsamana Nahiyesi	140	3
Aybastı Nahiyesi	69	1

Tabloya bakıldığında 19. yüzyılın ikinci yarısında Ordu kazasında eğitimde medreselerin önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. 1900'lü yıllara gelindiğinde Ordu kazasında medrese sayısının azaldığını anlaşılmaktadır. Bu yıllarda Ordu kazasında toplam 6 adet medrese vardır. Bunlardan 4'ü nahiyelerde 2'si merkezde yer almaktaydı. Merkezde bulunan medreseler Osman Paşa medresesi ve Eski Pazar medresesidir. Mustafa Ağa tarafından yaptırılan Osman Paşa medresesinin 1903 yılında talebe sayısı 211'dir. Halk tarafından yaptırılan Eski Pazar medresesinin 1903 yılı talebe sayısı 41'dir. Ordu kazasına bağlı nahiyelerdeki medreseler şunlardır: Mahmut Bey Medresesi, Alibeğ Medresesi, Bayâdı Medresesi ve Fındıklı Medresesi mevcuttur.¹⁸⁴

1.4.2 Sıbyan Mektepleri, İptidailer ve Rüşdiyeler

Osmanlı Devleti'nde 5-6 yaşlarında çocuklara dini bilgiler ve basit matematik işlemleri öğretmek amaçlı kurulan Sıbyan Mektepleri daha çok medrese ve cami yanlarında yer almaktadır. Muallimhane, Mektephane, Mekteb-i Sıbyan, Mahalle Mektebi olarak da bilinmektedir. II. Mahmut döneminde Sıbyan Mektepleri için ilk ıslah çalışması başlatılmıştır. Daha sonra 1869 Maarif Nizamnamesi ile yeni düzenlemeler yapılırken 1870'den sonra Sıbyan Mekteplerinin ıslahı yapılırken bir yandan da yeni eğitim veren İptidailer açılmıştır.¹⁸⁵

¹⁸⁴ M. Emin Yolalıcı, "Ordu Kazası'nın Eğitim ve Öğretim Yapısı (XX. Yüzyıl Başları)", s. 568-569.

¹⁸⁵ Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, T.T.K. Ankara 1991, s. 153.

Maarif Salnamelerinde Ordu kazasında yer alan sıbyan mektepleri ve iptidailer isimleri ve kuruldukları yer bilinmediği için en net bilgilere 1869 Trabzon Vilayeti Salnamesinde ulaşmak mümkündür. Bu salnameye göre Merkez Bucak (Ordu) kazasında 61 adet, sıbyan mektebi ve 1010 talebe oldu anlaşılmaktadır. Nahiyelerdeki sıbyan mektepleri ve öğrenci sayıları şu şekildedir: Perşembe nahiyesinde 36 adet ve 969 talebe, Maa Ulubey Hapsemana nahiyesinde 53 adet ve 1331 talebe, Aybastı nahiyesinde 11 adet ve 324 talebe.¹⁸⁶ Sıbyan mekteplerinin yanı sıra Ordu kazasında 1895 yılında 120 adet mekteb-i iptidai oldu tespit edilmiştir.¹⁸⁷ 1900'lü yıllarda sıbyan mektepleri ve iptidai'lerin sayısının arttığı görülmektedir. Bunun en büyük nedeni halkın çağdaş eğitime olan inancıdır.¹⁸⁸

Osmanlı Devleti'nde 1847 yılında ilk rüşdiye İstanbul'da açılmıştır. Bugünkü manada ortaokula denk düşen öğretim kurumları ilk olarak erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Daha sonra kız rüşdiyeleri eğitime başlamıştır. Maarif Nizamnamesi'nde 500 haneden fazla olan yerleşim yerlerinde birer rüşdiye açılması belirtilmiştir.¹⁸⁹ Ülke genelinde hızla artan rüşdiyeler Ordu Merkez kazasında muhtemelen 1880 yılından önce de vardı. Daha sonra sırasıyla, 1880 yılında Bolaman rüşdiyesi, 1882 yılında Perşembe rüşdiyesi, 1885 yılında Hapsamana (Gölköy) rüştiyesi açılmıştır.¹⁹⁰

¹⁸⁶ **Trabzon Vilayet Salnamesi 1869**, (Çev. Kudret Emiroğlu), s. 151.

¹⁸⁷ M. Abdullah Arslan- Melek Toparlak, "XIX Yüzyılın II. Yarısında Ordu Kazası ile Çevresinde Trabzon Salnamesine Göre Müslüman ve Gayrimüslimler Açısından Sayılarla Eğitim- Öğretim", **A.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi(TAED)**, Erzurum 2010, S: 44, s. 314.

¹⁸⁸ M. Emin Yolalıcı, "Ordu Kazası'nın Eğitim ve Öğretim Yapısı(XX. Yüzyıl Başları)", s. 570.

¹⁸⁹ **A.g.m.** s. 570.

¹⁹⁰ **A.g.m.** s. 570.

İKİNCİ BÖLÜM

2-BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAN MİLLİ MÜCADELE'YE KADAR ORDU KAZASI

2.1 Birinci Dünya Savaşı'nda Ordu Kazasının Genel Durumu

19. yüzyıl ile 20. yüzyıl başlarında meydana gelen ekonomi, siyasi ve askeri gelişmeler Birinci Dünya Savaşı'nın nedenleri arasında gösterilmektedir. 28 Haziran 1914 yılında Avusturya- Macaristan veliahdı Arşidük François Ferdinand'ın Saraybosna'da bir Sırp tarafından öldürülmesiyle, Avusturya Sırbistan'a savaş açmış ve Rusya Sırbistan'ın, Almanya ise, Avusturya'nın yanında yer alması Avrupa'yı kısa bir süre içinde savaşa sürüklemiştir.¹⁹¹ Büyük devletler kendi aralarında İtilaf ve İttifak Devletleri diye iki guruba ayrılarak savaşa tutuşmuşlardır. İtilaf Devletleri; İngiltere, Rusya, Fransa, İtalya, (1915'ten sonra), Sırbistan, Japonya, Portekiz, Romanya, ABD, Brezilya ve Yunanistan'dan oluşmaktadır. İttifak Devletleri ise; Almanya, Avusturya- Macaristan, İtalya (1915'e kadar), Bulgaristan ve Osmanlı Devleti'nden meydana gelmektedir. Savaşın başlamasıyla Osmanlı Devleti tarafsız kalsa da kısa bir süre sonra Almanya'nın yanında savaşa girmiştir.

Osmanlı Devleti, Savaşın başlamasından sonra 2 Ağustos 1914'de seferberlik ilan etmiştir. Ordu kazasında da seferberlik kararı halka duyurulmuştur. Yaz mevsimi olduğu için halkın çoğu yaylalarda bulunuyordu. Kasaba merkezinde, köylerde ve yaylalar da seferberlik kararını tellallar duyurmuştur. Silâh altına alınan 20-45 yaş arası erkekler, Ordu kazası merkezine yakın Eskipazar'da toplanarak Ordu- Sivas yolu üzerinden Doğu cephesine gönderilmeye başlanmıştır.¹⁹² Birinci Dünya Savaşı başlamasıyla Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi Ordu kazası da ekonomik anlamda olumsuz etkilenmiş üretim çok zayıflamıştır. Özellikle erkek nüfusun cephede olması nedeniyle tarım arazilerinin işlenememesi tarımı olumsuz etkilemiştir.¹⁹³ Ordu kazasına, un dışarıdan ithal edildiği için savaşın başlamasıyla deniz nakil yollarının kapanmasından dolayı ekmek sıkıntısı çekiliyordu, halk ekmek ihtiyacını daha çok mısır unundan yaptıkları ekmekle sağlamışlardır.¹⁹⁴ Özellikle kasaba merkezinde savaşın başlamasıyla yiyecek ve temel ihtiyaç ürünlerinin fiyatlarında ciddi bir artış olmuştur. “*Kalıbi*

¹⁹¹ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi(1914-1995)**, Timaş Yay. İstanbul 2017, s. 95.

¹⁹² Mithat Baş, **a.g.e.** s. 417

¹⁹³ Sıtkı Çebi, **Ordu Şehri Belediye Tarihi**, s. 241.

¹⁹⁴ **A.g.e.** s. 241.

7 kuruş olan sabun, karaborsaya düştü ve 180 kuruştan satılmaya başlandı. Şekerin kilosu 3 kuruşken savaşla birlikte 10 kuruşa çıktı. Gazyağının tenekesi 20kuruştan 50 kuruşa fırladı. Tuzun okkası 1,5 kuruştan 10 kuruşa çıktı. Zeytinyağının litresi 8 kuruştan 70 kuruşa çıktı. Sıtma ilacı olarak kullanılan kininin okkası 6 liradan 26 liraya yükseldi. Bir işçinin ortama günlüğü 15kuruştı.¹⁹⁵ Alım gücü yetersiz olan halk bu fiyat artışlarıyla iyice alım gücü zayıflamıştır. Özellikle 1916 yılındaki muhacir göçleri sonucunda ciddi bir iâşe sıkıntısı yaşanmaya başlamıştır. Bu sıkıntılar Milli Mücadele yıllarına kadar Ordu kazasının zor günler geçirmesine neden olmuştur.¹⁹⁶

Birinci Dünya Savaşı'nda cephede bulunan askerlere giyecek ve yiyecek yardımı için örgütlenmeler başlamıştır. Balkan Savaşları sırasında hayata geçmiş olan “*Tekâlif-i Harbiye*” kararı ile yiyecek ve giyecek maddelerinin bir kısmının toplanarak cephelere sevk edilmesi için “*Mekkâre Birlikleri*” kurulmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nda yaygın olan bu birlikler genç kadınlardan oluşmaktadır. Kadınların yanlarında yaşlı bir erkek ve iki jandarmayla birlikte bir kasabadan diğer kasabaya yüklerin taşınması sağlanmıştır. Ordulu kadınlar da bu birliklerde görev alarak cephe gerilerine askere gidecek olan yiyecek ve giyeceklerden oluşan yükleri taşıyarak, bir nevi lojistik görevini üstlenmişlerdir.¹⁹⁷

Doğu cephesindeki başarısızlık sonucu Rus kuvvetleri Karadeniz kıyıları boyunca ilerlemeye başlamıştır. Ordu kazasında Rus ilerleyişinin durdurmak ve cephedeki askerlere yardım etmek için Çürüksulu Binbaşı Ziya Bey ve kardeşi Yüzbaşı Fuat Bey girişimleriyle “*Müstakil Tabur*” kurulmuştur. Ordulu ve Vonalı gönüllülerden oluşan 500 kişilik bu tabur Of yakınlarında bulunan Baltacı Deresi kıyılarında Ruslarla şiddetli çarpışmalar yaşamışlardır. Büyük yararlık gösteren Tabur komutanı Binbaşı Ziya Bey, daha sonra, Ruslara esir düşmüştür. 3 yıl esir kaldıktan sonra bir yolunu bulup esir bulunduğu kamptan kaçarak Vona'ya gelmiştir. Ziya Bey, Milli mücadele döneminde Ordu'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini kurarak, Milli Mücadele'ye büyük yararlılık sağlamıştır.¹⁹⁸

Birinci Dünya Savaşı'ndan öncede asayiş sorunu yaşayan Ordu kazası, savaşın başlamasıyla Ermeni ve Rum çetelerinin yıkıcı ve bölücü faaliyetlerine maruz kalmıştır.

¹⁹⁵ Rahmi Çiçek, “Birinci Dünya Savaşında Ordu Kazası”, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, Güz 2014, C: 17, S: 17, s. 36.

¹⁹⁶ Rahmi Çiçek, **a.g.m.** s. 36.

¹⁹⁷ Mithat Baş, **a.g.e.** s. 419.

¹⁹⁸ İbrahim Dizman, **20. Yüzyılda Ordu(1900-1999)**, Ordu Belediyesi Yay., Ordu 2010, s.37.; Sıtkı Çebi, **Milli Mücadele'de Ordu**, Ordu İli Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., Ordu 2005, s. 28-30.

Devleti ve halkı zor durumda bırakan bu faaliyetler, savaşın etkisiyle Pontus Devleti kurma hayaline dönüşmüştür. Böylece Rumlar, çete faaliyetlerine başlamışlardır. İlk Rum çete reislerinden olan, Vasil Usta ve Dimitrios Haralambidis Türk köylerini baskınlar düzenleyerek büyük zulümler yapmışlardır.¹⁹⁹ Özellikle Vasil Usta 1916 yılının sonuna doğru Trabzon'a gelerek Ruslarla işbirliği yaparak Rusların desteği ile silahlı çeteler oluşturmuştur. Ordu kazası ve çevresinde faaliyet gösteren Vasil Usta Ordu kazası yakınlarında askerlerle girdiği çatışmada bozguna uğrayarak Ekim 1916 yılında Trabzon'a kaçmıştır.²⁰⁰ Ordu kazasında olumsuz faaliyet gösteren ve çeşitli cinayetlerden aranan Ermeni Kirkor Çetesi 4 Şubat 1915 tarihinde Kirkor ve iki arkadaşı ölü, diğer arkadaşı ise yaralı olarak ele geçirilmiştir.²⁰¹ Asker kaçaklarının oluşturdukları Türk çeteleri ise daha çok yol kesme, yağma gibi asayiş bozan eylemlerde bulunmuştur. Birinci Dünya Savaşı sırasında Türk çetelerden, Yetim Ahmet çetesi ve Soytarıoğlu (Ahmet) çetesi Ordu kazasında Asayiş bozmaya yönelik faaliyetler göstermişlerdir. Yetim Ahmet çetesinin yakalanması için Milli mücadele döneminde Jandarma Müfrezesi oluşturulmuştur.²⁰²

2.1.1 Salgın Hastalıklar ve İaşe Sorunu

19. ve 20. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı Devleti'nde toprak kayıpları sonucu Anadolu'ya büyük göçler yaşanmıştır. Bu göçler salgın hastalıkların yayılmasında önemli etkenlerden biridir. Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte ülkede yaşanan sağlıksız koşullar ve cepheden dönem askerlerin yakalandıkları salgın hastalıkları, yaşadıkları bölgelere taşınmaları ölümlere neden olmuştur. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Karadeniz Bölgesinde Of'tan Bafra'ya kadar halkın % 20-30'unun sıtma hastalığına yakalandığı bilinmektedir. Sıtmayla mücadele etmek için Samsun merkezli bir enstitü kurularak Bafra, Çarşamba, Terme, Fatsa, Ünye, Ordu, Giresun, Tirebolu, Vakfıkebir, Trabzon ve Of'ta enstitüye bağlı laboratuvarlar hizmet vermiştir. Ayrıca doktor ve gerekli sıhhiye memuru bu bölgelerde görev yapmıştır.²⁰³ Ordu kazasında ise cepheden dönen askerlerin ve Rusların ilerleyişiyle başlayan göçlerle

¹⁹⁹ Volkan Aksoy, "I. Dünya Savaşı'nda Trabzon ve Çevresinde Yaşanan Asayiş Sorunları", **I. Dünya Savaşı'nda Karadeniz ve Kafkasya(Askeri, Siyasi ve Sosyal Gelişmeler)**, KTÜ. Yay. Trabzon 2017, s. 396.

²⁰⁰ **A.g.m.** s. 396.

²⁰¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiyye Kalem-i Umumi Evrakı (DH.EUM.KLU) , No: 7/27, 19-04-1333 (4 Şubat 1915)

²⁰² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) , Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Asayiş Kalemi (DH. EUM.AYŞ.), No: 37/57, 20-07-1338 (9 Nisan 1920); İbrahim Dizman, **a.g.e.** s. 38.

²⁰³ Sabahattin Özel, **Milli Mücadele'de Trabzon**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. , İstanbul 2012, s. 36.

Ordu kazasına gelen muhacirlerin salgın hastalıkların yayılmasında etkili olduğu görülmüştür.²⁰⁴

Birinci Dünya Savaşı sırasında Ordu kazasında salgın hastalıkların artmasından dolayı kazada bulunan Gureba Hastanesi genişletilerek salgın hastalıklar merkezi haline getirilmiştir.²⁰⁵ Özellikle Ordu kazasında sıtma hastalığının yaygın olması ve bu hastalığın tedavisinde kullanılan kinin ilacının fiyatının artmasıyla zor bulunan bir ilaç haline gelmiştir.²⁰⁶ 1916 yılının mayıs ve haziran aylarında Ordu kazasında günde 5-6 kolera vakası görüldüğü ve kazada görülen koleranın Giresun'dan gelen muhacirler tarafından getirildiği belirtilmiştir.²⁰⁷ Ayrıca Kolera hastalığı nedeniyle ölen insanların olduğu ve zuhur eden hastalığa karşı gerekli tedbirlerin alındığı anlaşılmaktadır.²⁰⁸

Savaşın başlamasıyla ekonomik anlamda zor günler yaşayan Ordu kazasının en büyük sorunlarından biri de iâşe meselesidir. Savaş dolayısıyla Karadeniz'de deniz ticaretinin durma noktasına gelmesi Ordu kazasında buğday unu ithalatını büyük sekteye uğratmıştır.²⁰⁹ Buğday unu ithalatının durma noktasına gelmesi ve sadece köylerde buğday üretiminin olması şehir merkezlerinde ekmek fiyatlarının artmasına ve karaborsaya düşmesine neden olmuştur. Ayrıca Buğday unu stoklarının azalması halkı mısır ekmeğine yönelmiştir. Köylerde üretimi yapılan mısır unu köylüler tarafından kaçak yollardan şehre getirilip satılmıştır. 1916-1919 yılları arasında mısır fiyatlarında büyük bir artış sonucu 25-30 misli arttığı anlaşılmaktadır. İlegal yollarla satılan mısır ekmeğinin kilogramı 40-45 kuruşa, buğday ekmeğinin ise 70-90 kuruşa satılmaktadır.²¹⁰ 1915 yıllarının başlarında Ordu kazasında kurulan İâşe Komisyonu halkın ekmek bulma ve ekmek fiyatlarındaki artışı sorunlarını önlemek için, ekmek fiyatlarını belirli bir fiyata sabitlemiştir. Ayrıca mısır ununun pazarlanmasını, ellerinde satacak kadar fazla mısır olanların da belirli bir fiyat karşılığında İâşe Komisyonuna satmaları mecbur tutulmuştur.²¹¹ Komisyon stokçuluğun önüne geçmek için merkezde bulunan dükkân, mağaza

²⁰⁴ Sıtkı Çebi, **Milli Mücadele'de Ordu**, s. 26.

²⁰⁵ Rahmi Çiçek, **a.g.m.** s. 46.

²⁰⁶ Sıtkı Çebi, **Milli Mücadele'de Ordu**, s. 26.

²⁰⁷ Mehmet Temel, "Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke Yıllarında Türkiye'deki Bulaşıcı ve Zührevi Hastalıklara Karşı Alınan önlemler", **İlmi Araştırmalar**, Yayınlayan İlmi Yayma Cemiyeti, İstanbul 1998, S: 6, s. 230.

²⁰⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, (BOA), Dâhiliye Nezaret Şifre Kalemi (DH. ŞFR.), No: 558-12., 28.04.1333(15 Mart 1915); Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti (DH. KSM.), No: 44-3., 12.09.1335 (1 Ağustos 1917)

²⁰⁹ Sıtkı Çebi, **Ordu Şehri Belediye Tarihi**, s. 256.

²¹⁰ Sıtkı Çebi, **Milli Mücadele'de Ordu**, s. 24.

²¹¹ **A.g.e.** s. 24.

ve depolarda bulunan un, makarna, pirinç, bulgur, şeker, şehriye, zeytinyağı ve zeytin gibi gıda ürünlerini belirli bir fiyat karşılığında almıştır. Bu işlemler sırasında mağaza ve dükkânlarda bulunan stokların azaldığı anlaşılmaktadır.²¹²

İaşe Komisyonu topladığı ya da satın aldığı gıda ürünlerinin büyük bir kısmını 3.Ordunun ihtiyacını karşılamak için kullanmıştır. Geriye kalan kısmını ise halka karne karşılığında ihtiyaçları kadar dağıtmıştır. Bu dağıtım esnasında ne kadar adaletli davranılsa da yer yer şikâyetlerin olduğu anlaşılmaktadır.²¹³ Ordu kazasında ekmek sıkıntısı haricinde şeker, tuz, kibrit, zeytinyağı ve gazyağı gibi ürünlerde karaborsaya düşerek yüksek fiyatlara el altından satılmıştır. Daha sonra İaşe Komisyonu'nun kurulmasıyla bu ürünler ekmekte olduğu gibi karne ile dağıtılmaya başlanmıştır.²¹⁴

2.2 Ermeni Meselesi

Köklü bir geçmişe sahip olan Türk- Ermeni ilişkileri Osmanlı Devleti'nin son dönemine kadar barış ortamında devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nde "*millet-i sadıka*" olarak bilinen Ermeni komiteleri 19. yüzyılın sonlarında bağımsızlık elde etmek için terör faaliyetlerine başlamışlardır. 1882-1909 yılları arasında emperyalist devletlerin desteğiyle 40 civarında isyan çıkarmışlardır Ayastefanos ve Berlin Antlaşmalarıyla uluslararası bir sorun haline alan Osmanlı- Ermeni ilişkileri İngiltere, Rusya ve Fransa gibi devletler tarafından zayıflayan Osmanlı karşısında dış politika malzemesi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bağımsızlık peşinde koşan Ermeniler emperyalist devletlerin oyununa gelerek Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecinde olumsuz bir rol oynamıştır.²¹⁵

1914 yılına gelindiğinde 1. Dünya Savaşı'na giren Osmanlı Devleti Türk-Ermeni ilişkilerinde büyük kırılmalar yaşanırken birlikte yaşama olanaklarının azaldığı görülmektedir. 1. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Ermeni milletvekilleri, bürokratları, patrikhane, kilise papazları ve yabancı konsolosluk çalışanları gizli faaliyetleri hızlandırmışlardır. Diğer taraftan Ermeni komiteciler, çeteler ve gönüllü alaylar kurarak ordunun zayıf anını

²¹² Sıtkı Çebi, Ordu Şehri Belediye Tarihi, s.257.

²¹³ A.g.e. s.260.

²¹⁴ A.g.e. s.260.

²¹⁵ Süleyman Beyoğlu, "Neden Tehcir Edildiler", 1915'e Hapsedilen Tarih Ermeni Meselesi, Palet yayınları, Konya 2017, s. 125.

bekliyorlardı. Bu doğrultuda Ruslarla işbirliği içinde olan Ermeni komitecilerin isyan hazırlıkları içerisinde olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle Ermenilerin silahsızlandırılması hususunda 25 Şubat 1915 tarihinde Başkumandanlık bir tamim yayınlanmıştır.²¹⁶ 1915 yılı tehcirine giden süreçte Ermeni çeteleri, Anadolu'nun 23 yerinde isyanlar çıkararak büyük yıkımlarda bulunduğu görülmektedir. Bu isyanların çıkarıldığı yerlerin Osmanlı ordusunun hareket alanları ve telgraf hatları çevresinde olması orduyu zayıflatmak ve haberleşmede zafiyet yaratmak amaçlı olduğu muhakkaktır. Dâhiliye Nezareti'nin 24 Nisan 1915 tarihinde 14 vilayet ile 10 mutasarrıflığa gönderdiği genelgede; *“olumsuz faaliyet gösteren her türlü siyasi teşkilatların kapatılması, belgelerine el konması, yönetici ve ileri gelenleriyle zararlı faaliyetleri görülenlerin tutuklanarak mahallerinde ikametleri mahzurlu olanların vilayet ve sancak dâhilinde uygun görülecek mevkilerde toplatılması yönünde”* bazı kararlar alınmıştır.²¹⁷

Alınan bu önlemlere rağmen Ermeni komitecilerin yıkıcı etkisi devam etmiştir. Daha sonra hükümet daha etkin kararlar alsa da Ermeni terör eylemlerinin önüne geçmemiştir. İngiltere, Fransa ve Rusya Doğu ve Güneydoğu Anadolu da Ermenilerin öldürdüklerini ileri sürerek bu olaylarda Osmanlı hükümetinin sorumlu tutulacağını belirtmesi ve uluslararası bir sorun haline gelmesi üzerine 26 Mayıs tarihinde Dâhiliye Nazırı Talat Bey bir tezkere hazırlayarak Sadaret'e göndermiştir.²¹⁸ Meclis-i Vükela 27 Mayıs 1915 günü yaptığı toplantıda tehcir kanunu olarak bilinen geçici sevk ve iskân kanunu kabul edilmiştir. Dâhiliye Nezareti Kendi takdir hakkını kullanarak bu kanun yetki ve sorumluluğunu orduya devretmiştir. Dâhiliye Nezareti 30 Mayıs günü yayınladığı talimatnamede; göç ettirilenlerin sevkinin mahalli memurlarca yapılacağı, taşınabilecek mallarını yanlarında götürebilecekleri, yolda can ve mal emniyetleriyle iâşe ve istirahatlarının sağlanmasından mahalli memurların sorumlu olacağı, iskân yerlerinin uygun ve sağlıklı koşullarına elverişli olması, hükümleri üzerinde durulmuştur.²¹⁹

²¹⁶ Hikmet Özdemir ve başk. **Ermeniler: Sürgün ve Göç**, T.T.K. Yay. Ankara 2005, s. 60.

²¹⁷ Yusuf Sarıncı, **25 Nisan 1915'te Ne Oldu? Ermeni Sevk ve İskân'ının Perde Arkası**, İdeal Kültürcülük Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 185-186.

²¹⁸ **A.g.e.** s. 132.

²¹⁹ Celalettin Taşkiran , “1915 Ermeni Tehciri Sırasında Osmanlı Devleti'nin Aldığı Tedbirlere Bir Bakış”, **V. Askeri Tarih Semineri Bildirimleri I**, Genel Kurmay Basım Evi, Ankara 1996, s. 137-138.

2.2.1 Ordu Kazasından Ermeni Tehciri

19. yüzyıldan başlayarak 20. yüzyılın başına kadar Ordu kazasında ciddi bir Ermeni nüfus artış hızı görülmektedir. Bu artış hızında iç bölgelerden yapılan göçlerin etkisi büyüktür. Daha çok esnafılık ve ticaretle uğraşan Ermeniler Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi Ordu kazasında da 20. yüzyılın başlarına kadar saygı duyulan bir millettir. 1913 yılında Ordu kazası Belediye Başkanlığına Ermeni eczacı olan Mardiros Şirinyan Efendi tayin olmuştur. Birinci Dünya Savaşının başlamasıyla görevden alınmıştır.²²⁰ 27 Mayıs 1915 tarihli sevk ve iskân kararı sonrası, Ordu'daki Ermeniler de tehcire tabi tutulmuşlardır.

1914 yılı, tahmini nüfus sayımına göre Ordu kazasında bulunan 12.349 Ermeni 1915 Haziran ayında kabileler halinde Ordu-Ulubey-Mesudiye- Zara yolundan Sivas'a oradan da Suriye'ye gönderilmeye başlanmıştır. Bu iskân ve sevk sırasında olumsuz olaylar yaşanmıştır. Örneğin Ordu kazasının Bolaman nahiyesinde bulunan iki Ermeni karyesindeki üç yüz altı kişinin ve mezkûr nahiyeye merkezindeki otuz altı ailenin sevki esnasında yaşanan olay arşivlere şöyle yansımıştır:

Evvelki gün Kaza-yı Mezkûrdan sevk edilen altmış bir kişilik bir kabile mandiros ormanlarında Ermeni firarilerinden mürekkep müsellağ bir çetenin müzaharetine na'il olarak birkaç neferi firar edebilmiş ise de diğerlerinin muhafızlar tarafından meyyiten istisal edildiği müte'arrızlara mukabele eden ikinci bir müfrezenin bir saatten ziyade devam eden müsademedede eşirradan da ikisinin meyyiten istisaline muvaffak olduğu ve jandarmalardan yalnız birisinin hafif surette yaralandığı Ordu kaymakamlığından bildirilmiştir.²²¹

Başka bir olayda ise Giresun'dan 328 ve Ordu kazasının Perşembe nahiyesinden 390 Ermeni ile eşkiya takımından bir kafilenin, Ulubey nahiyesinden otuz kadar askerin firarisi ile Sürmene'den 290 ve Tirebolu'dan 45 kişinin sevki yapılmıştır. Ordu kasabasından iki gün evvel sevk edilen 36 kişilik bir kabile Ulubey Ormanı civarında firara teşebbüs etmiştir.²²²

Ordu kazasında tehcire tabi olmak istemeyen 160 Ermeni ailesi sadaret makamına başvurarak Müslümanlığı kabul ettiklerini ve hiçbir şekilde Osmanlı Devletine karşı isyan etmediklerini dile getirerek tehcirden muaf tutulmalarını istemişlerdir. Bu istekleri

²²⁰ İbrahim Dizman, **20. Yüzyılda Ordu(1900-1999)**, Ordu Belediyesi yay., Ordu 2006, s. 32.

²²¹ BOA, DH. ŞFR. NO: 478/ 11, 1331 Haziran 17(30 Haziran 1915)

²²² Adnan Yıldız, **a.g.e.** s. 254-255.

doğrultusunda 160 Ermeni ailesi sevk işlemleri hükümetin onayıyla durdurulmuştur.²²³ Yine Ordu kazasından sadarete çekilen bir telgrafta; Ordu kazasında son 15 hanelik Ermeni kafilesinin çoğunun kadın ve çocuklardan oluştuğunu ve bir kısmının da hasta olduklarını, kendi arzularıyla İslamiyet'i kabul ettiklerini tehcirden muaf tutulmalarını ve yakın bir kasabaya yerleştirilmesi için yardım istenmiştir.²²⁴ Ermeni Tehciri sırasında Ordu kazasına bağlı Bolaman nahiyesinde yetim kalan Ermeni çocukları, Müslüman aileler tarafından sahip çıkılarak büyütülmüştür. Daha sonra bu çocuklar Ermeni Cemaatlerine verilmiştir.²²⁵ Canik Sancağı'nın 3'üncü Ordu Kumandanlığına çektiği telgrafta Ordu kazasında Müslümanlığı kabul eden Ermenilerin sefalet yüzünden fırsat bulduca firar ettikleri, beş yüz kadar Ermeni çocuğunun ve kadınının Türk ailelerinde kaldıkları, on yaşından küçük olanlarının yetimhaneye verildiği, çalışan Ermenilerin buldukları yerlerde kalması uygun görülmüştür. Ayrıca aynı telgrafta ehemmiyet sıkıntısı olan yerlerdeki Ermenilerin başka bir yere sevk edilmeleri ve bu sevk sırasında işlerinin karşılanmasının ve güvenliklerinin alınmasının elzem olduğu, dağlarda eşkıyalık yapan Ermenilerin Müslümanlığı kabul etmeleri ve devletten af dilemeleri halinde ülke sınırları içerisinde kalmalarına izin verileceği belirtilmiştir.²²⁶

2. 3 Rum Tehciri

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Akdeniz, Ege, Marmara ve Karadeniz sahilleri İtilaf Devletleri tarafından bombardımanlara tutularak saldırılara uğramıştır. Özellikle Çanakkale cephesi açılmadan önce İngiliz ve Fransız savaş gemilerinin İzmir Körfezi ve Ege sahillerini ablukaya aldığı görülmektedir. Aynı şekilde Rusların, Karadeniz sahillerinde önemli yerleşim yerlerini bombalayarak büyük hasarlar verdiği anlaşılmaktadır.²²⁷ Çanakkale cephesinde başarısız olan İtilaf Devletleri Osmanlı ordusunun İstanbul'la olan lojistik bağlantısını kesmek için denizaltılarını kullanarak Boğazı geçmişlerdir. Bu denizaltılar Marmara Denizi'nde nakliyat gemilerini batırarak nakliyatın aksamasına neden olmuşlardır. İtilaf Devletleri'nin Anadolu ve Trakya sahillerinde yaptıkları bu saldırılarda Rumların İtilaf Devletleri'nin yanında yer aldığı görülmektedir. Özellikle Rumların kurdukları casusluk teşkilatları, İtilaf Devletleri adına çalışarak Osmanlı ordusunun zor duruma düşmesine neden

²²³ Rahmi Çiçek, **a.g.m.** s. 38.

²²⁴ Mithat Baş, **a.g.e.** s. 422.

²²⁵ BOA, DH. ŞFR, No: 103/183, 21-12-1337 (18 Eylül 1919); Bkz., Ek 1.

²²⁶ BOA, DH. ŞFR, No: 566/54, 21- 07- 1333 (21 Eylül 1917); Bkz., Ek 2

²²⁷ Ahmet Efiloğlu, **Osmanlı Rumları Göç Ve Tehcir 1912- 1918**, Bayrak Yay., İstanbul 2012, s. 235- 270.

olmuştur. Rumların kurduğu casusluk teşkilatları Birinci Dünya Savaşı yıllarında Karadeniz, Akdeniz ve Batı Anadolu kıyılarında önemli bir güce sahip olduklarından Osmanlı Devleti, Rumların olumsuz faaliyetlerini önlemekte zorlanmıştır. Bu yaşanan gelişmeler Osmanlı Devleti ülkenin güvenliği açısından, sahilde bulunan Rumları iç bölgelere tehcir etmek zorunda kalmıştır. Bu tehciri zorunlu kılan diğer bir neden ise Rumların silahlanarak çete faaliyetlerinde bulunmalarıdır. Özellikle seferberlik sonucu askere alınan Rumların askerden kaçarak oluşturdukları Rum çeteleri, Trakya, İstanbul çevresi ve Karadeniz sahillerinde Türk köylerini basarak katliamlara neden olmuştur. Osmanlı bir taraftan cephelerde savaşırken diğer taraftan cephe gerisinde Rumların İtilaf Devleti'nin yanında yer alması sonucu yıkıcı faaliyetlerini önlemeye çalışmıştır. Rumların bu faaliyetlerini önlemek için tedbir ve güvenlik amaçlı Rumların sahillerden iç bölgelere tehcir edilmesi kararlaştırılmıştır. İlk olarak Edirne ve Gelibolu civarında 1915 tarihinde tehcire başlanmıştır. Daha sonra Akdeniz ve Ege kıyılarında Rum tehciri genişletilerek devam etmiştir.²²⁸

Karadeniz Bölgesi'nde Birinci Dünya Savaşı'yla Pontus devleti kurma düşüncesi doğrultusunda kurulan Pontus dernekleri ve Rum çeteleri Rusların Trabzon'u işgal etmesiyle birlikte güç kazanmıştır. Bölgede asayışı bozarak, Ruslara istihbarat anlamında önemli bilgi vererek Devleti zor duruma düşürmüşlerdir. Özellikle Rum çeteleri Samsun ve çevresinde Türk köylerinde katliamlar yapmıştır.²²⁹ Karadeniz sahillerinde tehdit unsuru oluşturan, Rumların iç bölgelere tehciri 1916'nın Mart ayında Giresun'dan başladığı anlaşılmaktadır.²³⁰ Karadeniz sahillerinden Rumların, Tokat ve Sivas'a sevk edilmesine karar verilmiştir. Hükümet Sivas valiliğine gönderdiği telgrafta, Askeri açıdan tehdit oluşturan Rumların sevk edilmesini, yerleştirildikleri bölgelerde iaşelerinin temin edilmesi ve güvenliklerinin sağlanması konusunda önlem alınmasını bildirmiştir.²³¹ Karadeniz sahillerinde 1916 Mayısında başlayan tehcirde, ne kadar Rum'un tehcire uğradığı ve hangi şehirlerden gönderildiği hakkında kesin bir bilgi ulaşmak mümkün olmasa da, Trabzon, Canik ve Kastamonu valiliklerine gönderilen telgraflarda; eşkıyalık ve casusluk faaliyetlerinin yoğun olduğu, sahile yakın köylerin ve yerleşim yerlerinin güvenlik amaçlı boşaltıldığı

²²⁸ A.g.e. s. 235- 270.

²²⁹ A.g.e. s. 257.

²³⁰ A.g.e. s. 289-290

²³¹ BOA, DH. ŞFR, No: 64/ 30, 30- 02- 1332 (13 Mayıs 1916)

anlaşılmaktadır.²³² Karadeniz sahillerinde tehcirin en çok uygulandığı yerler, Samsun, Ordu ve Giresun olduğu görülmektedir.²³³

2.3.1 Ordu Kazasında Rum Tehciri

Tehcir uygulamasının yaşandığı yerlerden biri de Ordu kazasıdır. Rum tehciri sırasında Trabzon'un bir kazası olan Ordu 19. yüzyılın ilk yıllarında iç bölgelerden Rum göçleri yaşanmaya başlamıştı. Rum nüfusu Ordu merkez kazası, sahil nahiyelerinde ve köylerinde daha yoğundu. 1879 Trabzon Vilayet Salnamesine göre 57.136 İslam nüfusuna karşın 8.625 Rum nüfusu mevcuttur. 1914 yılında ise 111.421 İslam, 18.505 Rum nüfusu olduğu görülmektedir. Ticaret ve esnaflıkla uğraşan Rumlar ekonomik olarak kazada söz sahibi durumundadırlar. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Karadeniz Bölgesinde yaşayan Rumların casusluk ve eşkıyalık faaliyetlerinde bulunduğu görülmektedir. Bu faaliyetlerin Ordu kazasında bulunan bazı Rumların da bu faaliyetlere karıştığı anlaşılmaktadır. Ordu kazasında tehcir uygulamasının 1917 yılında başladığı, Dâhiliye Nezareti'nin Canik Sancağına gönderdiği telgrafta anlaşılmaktadır. Bu telgrafta; Ordu, Fatsa ve Ünye'ye kasabası sahil kısmında bulunan Rumların başka bir yere gönderilmesini ikinci ordunun göstermiş olduğu gerekçeler doğrultusunda karar alındığını belirtmiştir.²³⁴ Bu karar doğrultusunda 17 Eylül 1917 yılında Dâhiliye Nezareti'ne Canik Sancağından çekilen telgrafta, Ordu, Giresun, Tirebolu ve Canik Sancağına bağlı Rum tebaasının miktarı bildirildiği anlaşılmaktadır. Aynı telgrafta Rumların yaptığı meslekler şöyle tanımlanmıştır: Hırdavatçılık, bankacılık, ekmekçilik, kunduracılık, meyhanecilik, kasapçılık, manifaturacılık, gazino işletmeciliği, posta memurluğu, tüccarlık, göz doktorluğu, saatçilik, fabrikacılık ve kilise personelliği.²³⁵ Bu meslekleri yapan kişilerin sayıları telgrafta mevcuttur.

Ordu kazasından tehcir edilen Rumların, Tokat'a sevk edildiği 7 Ekim 1917 yılında Dâhiliye Nezareti'nin Sivas vilayetine çektiği telgraftan anlaşılmaktadır.²³⁶ Bu tehcir sırasında Rumların güvenlikleri sağlanarak işeleri karşılanmıştır. Tehcir bittikten sonra geride kalan dört yüz kırk Ermeni ve Rum ailelerin işesinin sağlanması için gerekli para Canik livasına

²³² BOA, DH. ŞFR, No: 64/121, 26- 03- 1332 (8 Haziran 1916)

²³³ Ahmet Efiloğlu, **a.g.e.** s. 295.

²³⁴ BOA, DH. ŞFR, No: 565/ 41, 11-04- 1333 (11 Eylül 1917)

²³⁵ BOA, HD. ŞFR, No: 565/ 107, 17- 07- 1333 (17 Eylül 1917); Bkz. Ek 3

²³⁶ BOA, DH. ŞFR, No: 80/ 59, 20- 12-1335 (7 Ekim 1917) ; Bkz., EK 4

gönderilmiştir.²³⁷ Ordu kazasından ne kadar Rum'un tehciye uğradığı ve kaç tane Rum'un firar ettiğiyle ilgili en net bilgi Ordu Kaymakamlığının 14 Ağustos 1918 yılında Dâhiliye Nezaretine çektiği telgrafta görülmektedir. Bu telgrafta; Rus donanmasının Ordu kasabasına asker çıkardığı esnada bin Rum kadınına beraberinde götürdükleri belirtilmektedir. İki yüz Rum kadınının ise savaş döneminde kayıklarla Rusya'ya firar ettikleri anlaşılmaktadır. Aynı telgrafta Askeriyenin tespit ettiği iki bin yüz doksan dokuz haneden sekiz bin yedi yüz doksan yedi Rum'un Tokat ve Mesudiye'ye sevk edildikleri ve sevk edilen Rumların geride bıraktıkları tarla, fındık bahçesi ve evlerinde bulunan eşyaların Muhacir komisyonunca muhafaza edildiği telgraf vasıtasıyla bilinmektedir.²³⁸

2.4 Trabzon'un İşgali Öncesi ve Sonrası Ordu Kazasına Yapılan Göçler Ve Muhaceret Yılları

Kafkas Cephesinde alınan başarısızlık sonucu Rusların Karadeniz ve Doğu Anadolu'ya doğru ilerleyişleri başlamıştır. Özellikle Erzurum ve Trabzon'un işgali sonrası Karadeniz sahil boyunca batıya doğru ve iç bölgelere göçler hızlı bir şekilde devam etmiştir. 16 Şubat 1916 yılında Rusların Erzurum'u işgal ettikten sonra, stratejik anlamda önemli bir liman şehri olan Trabzon'u işgal etmek için ilerleyişlerine devam etmişlerdir.²³⁹ Rusların Trabzon şehrini işgal etmek istemesinin en büyük nedenlerinden biri 3. orduya yapılan lojistik desteği kesmek ve asker sevkiyatına engel olmaktır.²⁴⁰ Rus güçlerinin Trabzon'a yaklaşması üzerine, dönemin Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey 15- 16 Nisan gecesi şehrin tahliyesine karar vermiştir. Ayrıca 5 Nisan 1916 yılında Cemal Azmi Bey önemli belge ve evrakları alarak Valiliği Ordu kazasına taşımıştır.²⁴¹

²³⁷ BOA, DH. ŞFR, No: 574/ 12, 17- 10- 1333 (17 Aralık 1917)

²³⁸ BOA, DH. ŞFR, No: 592/ 52, 14- 6- 1334 (1918)

²³⁹ Sabahattin Özel, **a.g.e.**, s.6.

²⁴⁰ **A.g.e.** s. 4.

²⁴¹ **A.g.e.** s. 10.; İbrahim Ethem Atnur, "I. Dünya Savaşı'nda Trabzon'da Müslüman göçü", **I. Dünya Savaşı'nda Karadeniz ve Kafkasya (Askeri, Siyasi ve Sosyal Gelişmeler)**, KTÜ. Yay. Trabzon 2017, s.430.; İbrahim Dizman, **a.g.e.** s. 38.

(1868 yılında Arapkir'de dünyaya gelen Cemal Azmi Bey (Mehmed Cemal Azmi) iyi bir eğitim aldıktan sonra Osmanlı Devleti'nin en zor döneminde mülki görevlerde bulunmuştur. Kosova Merkez Kazaları Kaymakamlığı döneminde İttihat ve Terakki Cemiyetine girerek, 2. Meşrutiyetin ilanında önemli rol oynamıştır. İttihat ve Terakki'nin önemli isimlerinden olan Cemal Azmi Bey, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Trabzon Valiliği yapmıştır. Trabzon Valiliği sırasında zor şartlarda, gösterdiği çaba ve gayretlerle büyük yararlılık sağlamıştır. 2 Şubat 1918 tarihinde Trabzon Valiliğinden ayrıldıktan sonra İtilaf devletlerinin baskısıyla tutuklanmak istenmesi nedeniyle ailesiyle birlikte Almanya'nın Berlin şehrine yerleşmiştir. Küçük bir dükkân açan Cemal Azmi Bey, Almanya'ya gelen Talat Paşa, Dr. Bahaeddin Bey, Dr. Nazım Bey gibi ittihatçılarla bu dükkânda buluşmuştur. 26 Mart 1919 yılında Divan-i Harp'te Trabzon Ermeni Tehciri dolayısıyla gıyabında yargılanarak idama mahkûm

Rusların kısa bir süre içerisinde Rize, Of ve Sürmene'yi işgal etmesiyle Trabzon'un işgali için Rusların önünde başka bir engel kalmamıştır. 18 Nisan'da Trabzon Rumlarının, Rus Komutan'a Türklerin şehri terk ettiğini bildirmesi üzerine herhangi bir direnişle karşılaşmadan 18 Nisan akşamı Ruslar şehre girmişlerdir.²⁴² Türklerin boşalttıkları Trabzon şehrinde Rus kuvvetlerini Ermeni ve Rumlar sevinç ve coşkuyla karşılarken dini törenler yapılarak dualar etmişlerdir. İşgalden sora Trabzon Rum Metropoliti Hrisantos, Trabzon'da geçici bir Hükümet kurarak ve çoğunlu Rumlardan oluşan bir belediye meclisi oluşmuştur. Trabzon şehri, iki yıl süreyle Pontus'çu Rumların ve Ermeni çetelerin zulmüne uğramıştır.²⁴³

Rusların Trabzon'un işgalinden önce başlayan göçler Trabzon'un işgaliyle hızlanmıştır. Trabzon ve çevresinden, Karadeniz'in Batısına doğru büyük göç hareketleri görülmektedir. Bu göçler sonucu, Ordu, Giresun ve Tirebolu kazalarına 80.000 muhacir sığınmak zorunda kalmıştır.²⁴⁴ Trabzon işgali öncesi şehri ilk terk eden varlıklı aileler olmuştur. Daha çok deniz yolunu kullanan bu aileler kiraladıkları kayıklarla Ordu kazasına gelmişlerdir. Bu aileler şehri terk ederken evlerini ve dükkânlarını satmak istemişlerdir. Lakin şehirde yaşayan Rumlar ve Ermeniler, Türklerin şehri terk ettikten sonra, evlerin ve dükkânların kendilerine kalacağını bildikleri için herhangi bir satın alma işleminde bulunmamışlardır.²⁴⁵ Trabzon'dan kayıklarla göç etmek isteyenlerin sahillerde yaşadıkları zorlukları ve çaresizliği Mustafa Reşit Tarakçıoğlu şu şekilde anlatmıştır:²⁴⁶

“Hali vakti yerinde olan kimsele, at veya kayak tedarik ederek çoluk çocuklarını ve ufak tefek ev eşyalarını kaçırabiliyorlardı. Bir gün iskeleye gittim. İmkân bulabilseydim ben de bir kayak kiralayıp kocaları askerde bulunan yengelerimle çocukları, ihtiyar Annemle babamı Giresun'un Bulancak Bucağına (o zaman Bulancak bucak idi) gönderecektim. İskeleye

edilmiştir. Erivan'da toplanan Batı Ermenileri 2. Kongresinde, Talat Paşa, Cemal Azmi Bey, Said Halim Paşa, Cemal Paşa ve Dr. Bahaeddin Şakir Bey'in öldürülmesine karar verilmiştir. Bu karar doğrultusunda kurulan Ermeni katillerden oluşan tim, Talat Paşa, Said Halim Paşa ve Cemal Paşa'yı şehit ettikten sonra, Berlin'in en işlek caddesinde Alman Polislerin yanında ve ailelerinin gözleri önünde Ermeni katillerce, Dr. Bahaeddin Şakir ve Cemal Azmi şehit edilmişlerdir. Naaşları Berlin Türk Şehitliğine defnedilmiştir.) İsmail Hacı fettahoğlu, “Birinci Dünya Harbi Döneminde Az Tanınan Siması: Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey”, **Türk İdari Dergisi**, Haziran 2002, S: 435. s. 247-268.

²⁴² İbrahim Ethem Atnur, “I. Dünya Savaşı'nda Trabzon'da Müslüman göçü”, s. 428-429.; Sabahattin Özel, **a.g.e.**, s. 10.

²⁴³ Sabahattin Özel, **a.g.e.** s. 10-11.

²⁴⁴ **A.g.e.** s. 10-11.

²⁴⁵ Hikmet Öksüz- Veysel Usta, **Mustafa Reşit Tarakçıoğlu (Hayatı, Hatıratı, ve Trabzon'un Yakın Tarihi)**, Serander Yay. Trabzon 2008, s. 127.

²⁴⁶ **A.g.e.** s. 128.

*Hükümet, Sevkiyat Gönderme Merkezi adıyla bir teşkilat kurmuş idi. Sevkiyat merkezi, hükümete ait kaçırılacak eşya ile memur ailelerini ve onların eşyalarını yine hükümetin kayıklarına yüklüyordu. Bazı ileri gelen şehrli halk tabakasının da bu kayıklardan faydalanmakta olduklarını ve başka herhangi bir kimsenin sevkiyat merkezinden istifadelerine imkân olmadığını gördüm. Sevkiyat merkezine toplanmış üstü başı eski fakir kadın ve çocuklar toplanmışlardı. Bu kadınlar Trabzon şehrinin fakir ailelerindendiler. Sevkiyat memurlarına **“bizim erkeklerimiz asker dediler; paramız, önümüze düşecek erkek, hiçvir akrabamız yok, bizi, şu çocukları, düşmana ezdirmeyiniz, ne olur bizi de kayıklara alarak kurtarınız, ırz ve namusumuz devletindir, siz bilirsiniz, bizi de alınız”** dediler. Bu feryat ve gözyaşları sevkiyat memurlarının ne kulaklarına giriyor ve ne de vicdanlarını kımıldatıyordu. Sevkiyat kayıklarına kimlere ait olduklarını bilmediğim eşyalar arasında çiçek saksıları da taşıyordu. Vicdan parçalayan o hissiz manzaraya daha çok dayanamadım, kendi başımın çaresini bulmak için oradan uzaklaştım.”*

Şehirden deniz yoluyla göç etmek isteyen insanların karşılaştıkları zorluklar, göç komisyonunda çalışan memurların ve taşımacılık yapan kayıkçıların kötü muamelesiyle karşılaştığı anlatılmaktadır.

20 Şubat 1916 yılından sonra Trabzon ve çevresinden göçlerin hızlanarak devam ettiği görülmektedir.²⁴⁷ Özellikle kara yolunu kullanarak göç etmek isteyenler kadın ve çocuklardan oluşan ve maddi durumu iyi olmayan ailelerdir. Giresun’a doğru yola koyulan bu aileler deniz yoluyla göç edenler kadar şanslı değillerdir. Kışın zor şartlarında sefil ve savunmasız bir şekilde ilerlemeye çalışan muhacirler göç yolunda önce hayvanlar daha sonra açlıktan insanlar ölmeye başlamıştır. Erkeklerin askerde olması sebebiyle savunmasız olan muhacirler eşkıyaların saldırısına maruz kalarak malları gasp edilerek öldürülmüştür. Bir yandan da Ruslar savunmasız muhacirlerin geçiş yolları üzerine bomba yağdırarak, ölümlerine sebebiyet vermiştir. Bu zor şartlarda yollarına devam etmek isteyen muhacirlerin karşılaştığı en büyük sorunlardan biri, dönem itibariyle Karadeniz sahil yolu üzerinde dere ve çayların üzerinde yeteri kadar köprü olmayışıdır. Özellikle, kış mevsiminin olması sebebiyle su seviyesinin yüksek ve soğuk olduğu Harşit Çay’ında büyük acılar yaşanmıştır. Karşıya geçmek için soğukta yağmur ve çamur altında günlerce beklemek zorunda kalan muhacirler, çaresiz bekleyiş içersinde karşıya geçmek için *kelek* denilen ufak kayıklarla karşıya geçerken

²⁴⁷ Rahmi Çiçek, **A.g.m.** s. 47.

kayıkların devrilmesi sonucu kadın ve çocuklar boğularak can vermişlerdir.²⁴⁸ Kara yoluyla göç eden muhacirler arasında yer alan H. Hilmi Umur hatıralarında muhacirlerin yaşadıkları zorlukları ve acıları şu şekilde anlatmaktadır:²⁴⁹

“Yollar müthiş çamurdur, akşam karanlıktır, köprüye bir türlü varamıyoruz. Aile etrafımızın hepsi taşıyabilecekleri kadar eşya yüklenmişlerdir. Ben ise, iki yaşındaki kız çocuğunu sırtıma, bir yaşlarındaki diğer çocuğumuzu kucağımda taşımaktayım, bir elimle sırtımdaki çocuğu tutarken, diğer elimle kucağımdaki çocuğu tutuyorum. Tutmak için kolumun takati tükenmiştir, ıstırabımım hududu yoktur, kollarım tamamen tutmaz hale gelmiştir, yakın köprü uzakta uzak olmuştur. Bütün gayretler sona ermiştir. Arkamızda düşman, hava karalık, vakit gece, yol çamurdan bir derya ve bize yabancı vücudumuzda takatten eser kalmamıştır. İşte hicretin en acı, en felaketli zamanını geçiriyoruz. Kendi halimizi misal olarak yazıyorum, bütün muhacirler bizim gibidir.”

Trabzon'un işgalinden sonra ilk göçlerin Giresun'a yapıldığı anlaşılmaktadır. İskânları sağlanan mülteciler aç ve bir ekmek alabilmek için günlerce bekleyerek yaşamak zorunda kalmışlardır. Bu sorunların üstüne memurların mültecilere verilen 30 kuruşun 10 kuruşuna el koyarak gasp etmişlerdir. Bu kötü muameleden rahatsız olan mülteciler Ordu kazasına doğru göç etmeye başlamışlardır.²⁵⁰ Rusların Trabzon'u işgal ettikten sonra ilerleyişine devam ederek Giresun yakınlarındaki Harşit Deresine ulaşmaları Giresun ve Ordu kazalarının işgal tehdidiyle karşı karşıya kalması halkın²⁵¹ Samsun, Kastamonu, Adapazarı ve İstanbul'a doğru göç etmesine neden olmuştur.²⁵² Ayrıca işgal tehdit altında olan Ordu, Giresun ve Tirebolu'nun 29 Nisan 1917 yılında idari yönetimi Trabzon'dan alınarak seferberlik sonuna kadar Canik Sancağına verilmiştir.²⁵³ Bu geniş bölgede iskân edilen muhacirlerin birçoğu savaşın sonuna doğru Rusların bölgeden çekilmeye başlamasıyla evlerine dönmüşlerdir.

²⁴⁸ Muzaffer Lermioğlu, **Akçaabat Tarihi ve Birinci Genel Savaş – Hicret Hatıraları**, Kardeşler Basımevi, İstanbul 1949, s. 219-220.

²⁴⁹ İbrahim Ethem Atnur, **a.g.m.** s.430.

²⁵⁰ Nedim İpek, “Birinci Dünya Savaşı Esasında Karadeniz ve Doğu Anadolu'da Cereyan Eden Göçler”, **www.dergipark.gov.tr** s. 169.

²⁵¹ **A.g.m.** s. 170.

²⁵² Rahmi Çiçek, **a.g.m.** s. 43.

²⁵³ BOA, DH. UMVM, No: 3/34, 07-12-1335 (29 Nisan 1917)

2.4.1 Ordu Kazasının Muhaceret Yılları

Rusların ilerleyişi üzerine Osmanlı Devleti'nde oluşan göç hareketleri yoğunluk kazanarak muhacirlerin korunması, iskânı ve iaşelerinin tedarik edilmesi için gerekli çalışmalar yapılarak, göç bölgelerini idari anlamda üç mıntıkaya ayrılmıştır. Ordu kazasının da dâhil olduğu 1. Mıntıkada: Canik, Sivas, Elazığ, Diyarbakır, Musul ve Trabzon bulunmaktadır. Daha çok kadın, çocuk ve askerlikten muaf insanlardan oluşan muhacirlerin güvenilir bölgelere sevki sırasında güvenlik önlemleri alınmıştır.²⁵⁴

Trabzon ve çevresinden Ordu kazasına 1916 Mart'ında başlayan göçler, deniz ve kara yoluyla 1917 başlarına kadar devam etmiştir.²⁵⁵ Özellikle Ordu kazasının Trabzon'un İşgalinden sonra yaşanan göçlerinin geçiş güzergâhın da olması, iaşe, iskân ve sağlık anlamında imkânların diğer merkezlere göre daha fazla olması muhacirler için tercih edilen yer olmuştur.²⁵⁶ Yaklaşık 22,000 - 25,000 arasında olan muhacirler, savaş sonuna kadar, Ordu kazasında ikamet etmeleri büyük iaşe sorunu da birlikte getirmiştir.²⁵⁷ Muhacirlerin yerleşmesi ve kazadan geçişleriyle ilgili bir takım düzenlemelere gidilmiştir. Muhacirlerin Ordu kazasına gelmeye başlamasıyla kaza 16 kısma ayrılarak, muhacir komisyonları kurulmuştur.²⁵⁸ Kurulan bu komisyonda, İstinaf Reisi Hilmi Beyefendi, Belediye Reis Vekili İsmail Bey, Sıhhiye Müdürü Sadreddin Bey, Kazazzade Hüseyin Efendi, Furtunzade Hacı Harun, Şiran Kaymakamı Fevzi Efendi, Torul Mal Müdürü Mehmed Efendi görev yapmışlardır.²⁵⁹ Muhacir Komisyonun görevleri şu şekildedir:²⁶⁰

- 1- *“Kaza dâhilinde yerleştirilmiş olan muhacirlerin gelmiş ve yerleştirilmiş oldukları yerlerin isimleri, yerleştikleri evlerin özellikleri oda sayısı tespit edilecek ve aile sayısı belirlenecek kendilerine verilen vesikalarla karşılaştırılıp komisyon üyeleri ve mahalli muhtarlar ve azalar tarafından onaylanarak defterlere kayıtlarının yapılması.*
- 2- *Gelen mültecilerden çeşitli nedenlerle devletten maaş alanların tespit edilerek, bunların muhacir yardımı ödemelerinin yapılmasını önlemek.*

²⁵⁴ Rahmi Çiçek, **a.g.m.** s. 42.

²⁵⁵ **A.g.m.** s. 43.

²⁵⁶ Ayhan Yüksel, “Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Giresun”, **Karadeniz İnceleme Dergisi**, Serander Yayınevi, Güz 2014, S: 17, s. 62.

²⁵⁷ **A.g.m.** s. 43.

²⁵⁸ **A.g.m.** s. 43.

²⁵⁹ **A.g.m.** s. 45.

²⁶⁰ **A.g.m.** s. 44-45

- 3- *Gezici takip komisyonlarının tetkik ve tasdik ettikleri maaş üzerinde tadilat yapılmayacağı, takip komisyonlarının merkeze döndükten sonra esas komisyonlarca seçilen memurlar tarafından muhacirlerin evlerine bu evrakların teslim edilmesi ve buna göre para yardımlarının yapılması*
- 4- *Yerleştirilen muhacirler arasında yaşadıkları evleri ve çevresini tahrip ederek, buldukları yerleri terk etmek isteyenlerin takibi için mahallin heyet-i ihtiyarisi tarafından takiplerinin yapılarak komisyona bildirmeleri ve bu kişilerin yerlerini terk etmelerine izin verilmemesi*
- 5- *Muhacirlerin yaşadıkları mekânlar gezilerek, bunlar arasından kaçak ya da bakaya kalmış askerlerin toplanarak kaza merkezine sevkleri*
- 6- *Takip komisyonları her gün mahalle ahalisinden ne kadar muhacir varsa bunları erkek, kadın isimleriyle ve hane sahiplerinin isimleriyle birlikte bir deftere kayıt ederek kaza merkezinde oluşturulan heyet-i tahkikiye'ye bildirmek mecburiyetindedir.*
- 7- *Nahiyelerde bulunan muhacirin komisyonları, takip komisyonlarınca kabul ve tasdik edilen vesika dışında katiyen oluşturularak iane ödemelerinde bulunmayacaklardır.*
- 8- *Bu talimatname takip komisyonları reisleri tarafından teftiş komisyonlarına ve esas komisyonlara bildirilerek yürütmesi sağlanacaktır.”*

Muhacir komisyonlarının görevleri belirtilmiş olduğu halde bu görevleri aksattıkları anlaşılmaktadır. Ordu kazasında bulunan İskân-ı Aşayir ve Muhacirin Müdüriyetinin 22 Haziran 1916 tarihinde Trabzon Vilayeti'ne çektiği telgraflarda; muhacirlerin işlerinin tam manada yerine getirilmediğinden dolayı muhacir kadın ve çocukların perişan bir halde oldukları, bu durumun Mülkiye müfettişlerine bildirildiği ve bir an önce bu insanların iş ve iskânlarının sağlanmasının elzem olduğu belirtilmiştir.²⁶¹

Muhacirlerin iskânlarını sağlamak için Ordu kaza merkezinde daha çok Ermeni ve Rumlardan boşalan evler kullanılmıştır.²⁶² Bu evlere Trabzon işgali öncesi Ordu kazasına

²⁶¹ BOA, DH. ŞFR, No: 65-63, 20-8-1334 (22 Haziran 1916); Bkz., Ek 5; BOA. DH. ŞFR, No: 65-66, 20-8-1334 (22 Haziran 1916); Bkz., Ek 6.

²⁶² **Fevzi Güvemli Bir Zamanlar Ordu (Anılar)**, (Yay. haz. İbrahim Dizman), T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1999, s. 29-32.; (1903 yılında Burhaniye'de (Balıkesir'in ilçesi) doğan, Hüseyin Fevzi Güvemli, Bulgaristan'dan göç eden bir ailenin oğludur. İki abisini Yemen ve Sarıkamış'ta şehit vermiştir. Babasının erken yaşta ölmesi üzerine sağ kalan abisi Ali Sabit Güvemli, kız kardeşi, ablası ve annesiyle birlikte yaşamışlardır. Abisi Ordu tapu müdürü olarak çalışmıştır. Ordu İdadisini bitirdikten sonra Ankara Hukuk Fakültesine girme çabaları sonuçsuz kalması üzerine devlet memuru olmuştur. 1933 yılında Kumru nahiye müdürü iken evlenmiştir. Ordu ve Fatsa'da tahrirat katipliği, Fatsa'da Kaymakam vekilliği yapan Fevzi Güvemli, tüm memurluk hayatını Ordu'da geçirmiştir. Yaşamı boyunca Cumhuriyet ve Atatürk ilkelerine bağlı kalmıştır.

taşınan Valilik çalışanları ve memurlar yerleşmişlerdir. Geri kalan yerlere ise; Trabzon ve çevresinden gelen şehir, kasaba ve köy halkının yerleştirildikleri görülmektedir. Köylere yerleştirilen muhacirler boş bulunan arazilerde tarım faaliyetleri yaparak geçimlerini sağlamaya çalışmışlardır. Ayrıca taşımacılık ve nakliyat işleri yaptıkları anlaşılmaktadır.

Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey'in valilik görevini Ordu kazasında sürdürmeye başlamasıyla, Ordu kazasında bulunan muhacirlerin iskân ve iâşe işleriyle yakından ilgilenmiştir. Cemal Azmi Bey'in katkılarıyla muhacirlerin sıkıntılarını ve yaşadıkları zorlukları hafifletmek adına Ordu kazasında yetimhaneler, şefkat yurtları, hastaneler yaptırmıştır. Cemal Azmi Bey'in göstermiş olduğu bu çaba ve gayretler Dâhiliye Nazırı Talat Paşa tarafından takdirle karşılanmıştır.²⁶³

2.4.2 Muhaceret Dönemi ve Sonrası İâşe Sorunu

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Ordu kazasında başlayan iâşe sorunu Rusların Doğu Karadeniz'de ilerlemesi ve Trabzon'u işgal etmesiyle oluşan göçler sonucu, 1916- 1918 yılları arasında iâşe büyük bir sorun haline gelmiştir. Bu sorun Milli Mücadele dönemine kadar önlenememiştir. Muhaceret yıllarında yaşanan iâşe sıkıntısını dönemin Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta; Ordu ve Giresun kazalarında un kalmadığı için açlık sıkıntısının başladığını yazmıştır. Buna mukabil mısır ve buğday almak için Samsun, Çarşamba ve Fatsa'ya gönderilen kayıkların da askeri erzak ya da fırsatçı tüccarlar tarafından yüksek fiyatlara fındık içi ve tütün nakli yaptıkları tespit edilmiştir. Durumun çözümü için Ordu ve Giresun limanlarına gönderilen kayıklara askeri ve ticari malzeme dışında, un ve mısır naklinin yapılmasının gerekli olduğu belirtilmiştir.²⁶⁴ Cemal Azmi Bey bir yandan 3. Ordunun ihtiyaçlarını karşılarlarken bir yandan da halkın ve mucirlerin iâşe sorunu çözmek için uğraşmıştır. Bu doğrultuda Ordu kazasında köylere yerleştirilen muhacirler kendi ihtiyaçlarını karşılaması düşüncesiyle boş tarım arazilerinde patates ekimini zorunlu hale getirmiştir²⁶⁵ Ordu kazasında muhaceret yıllarında Zahire ihtiyaçlarının büyük bir kısmını Samsun ve Sivas'tan temin edilmeye başlanmıştır. Lakin Rus Bombardımanları nedeniyle Samsun'dan zahire sevkiyatını yasaklanması, Ordu kazasında buğday ve mısırın

Yaşamı boyunca şiir, roman, hikaye türünde edebî çalışmalarda bulunmuştur. 1972 yılında Ankara'da vefat etmiştir.)

²⁶³ Sabahattin Özel, **a.g.e.** s. 11.

²⁶⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Ekleri (DH. İ. UM.EK), No: 18/120, 29-10-1334 (29 Ağustos 1916)

²⁶⁵ Rahmi Çiçek, **a.g.m.** s. 46.

fiyatlarının artmasına neden olmuştur.²⁶⁶ Ayrıca, Ordu ve Giresun kazalarının iâşe ihtiyacını karşılamak için Çarşamba kazasından satın alınan mısırların ihracına Çarşamba Kaymakamlığınca engellenmiştir.²⁶⁷

2.4.3 Hatıralarda Ordu Kazasında Muhaceret Yılları

Trabzon ve çevresinden Ordu kazasına gelen muhacirlerin yazmış oldukları hatıralarda muhacirlerin yaşadıkları zorluklar ve Ordu kazası hakkında bilgilere ulaşmak mümkündür. Bunlardan en önemlisi Fevzi Güvemli'nin hatıralarıdır. Fevzi Güvemli deniz yoluyla Ordu kazasına nasıl göç ettiklerini ve kazaya nasıl yerleştikleri şu şekilde anlatmaktadır:²⁶⁸

“Evet, bir güz sabahı düştük yollara. Büyük göç bizimle başladı Karadeniz kıyısında. Tarih: Eylül 1915. Eskilerin "sümbülî" dedikleri kapalı ve sıkıcı bir hava vardı o güz sabahı. Denizin yüzü gülmüyordu ama hiç değilse uslu duruyordu. İlk hedef Ordu idi. Ondan sonra bakalım Tanrı ne gösterirdi. Yolculuk günlerce sürecekti. Rus gemileri yüzünden kıyıya yakın gitmek, geceyi de karada geçirmek gerekiyordu. Mevsimde ilerlemişti kışa doğru; fırtınalar da hesaba katılmıyordu. Kayıkların kış üstlerine kilimler serilmiş, minder ve yastıklar atılmıştı. Ve kayıklar denize itildi; tayfalar ve reisler yerlerini aldılar. Teknelerin başı batıya döndü, kısmet bu kadarmış Sürmene!

Yorumlananların hepsi geldi başımıza. Rus gemilerinden mi kaçmadık, fırtınaya mı tutulmadık, yağmur altında uzun yollar mı tepmedik... Vakfikebir' e doğru karayel esti, yağmur başladı. Bizi kayıklardan çıkardılar. Onlar bata çıka denizden, biz karadan, yorgun ve sırlıklam ulaştık kasabaya. Tirebolu yakınlarında gemilerden zorlukla kaçıp gizlendik. Bütün bunlar bana eğlenceli geliyordu. Uykumuz gelince annemin bir dizine, Sami'ye, ötekine de ben koyuyorduk başımızı; oh! Mışıl mışıl uyuyorduk, kayığın kış üstünde. Sonunda bir gün Ordu'yu bulduk. Ordu'da birkaç gün Vahap Süreyya Bucak'ın evinde konuk olduk. Sonra İbrahim Reisler'in evlerinden birini tuttular bize. Bu ev o zamanlar Fidangör'den Hükümet Konağı'na giden yolun üzerinde tek başındaydı. Bu evde de çok az kaldık (On bir gün). Mahallenin Rum çocuklarıyla kaydırak ve top oynuyordum. Geceleri yorgun argın ayı

²⁶⁶ Ayhan Yüksel, **a.g.m.** s. 62.

²⁶⁷ BOA, DH. İ. UM.EK, No: 33/78, 15-8- 1335 (6 Haziran 1917)

²⁶⁸ **Fevzi Güvemli Bir Zamanlar Ordu (Anılar)**, (Yay. haz. İbrahim Dizman), s. 18-19.

postunun üstüne seriliyordum. Kısa bir süre sonra ailenin büyükleri ne düşündüler bilmem, Samsun'a gitmeye karar verildi. Yine kayıklarla düştük yola”.

Fevzi Güvemli, Ordu kazasında kısa bir süre kaldıktan sonra ailesiyle birlikte deniz yoluyla Samsun'a gittiklerini, Abisi daha sonra kara yoluyla bahara doğru Samsun'a geldiğini, Samsun'da kaldıkları zaman zarfında: şehirde göçmenlerden dolayı ciddi bir açık çekildiğini yiyecek ve giyecek ürünlerinin karaborsaya düştüğünü anlatmaktadır. Göçlerle birlikte sıtma hastalığının arttığını ve kinin ilacı bulmanın çok zor olduğu belirtmiştir. 1916 Eylül ayında Abisinin Ordu kazasına Tapu memurluğuna atanması üzerine tekrar Ordu kazasına gelmişlerdir.²⁶⁹ Ermeni mahallesi olarak da bilinen, yeni adıyla Zaferi Milli Mahallesi'nde boş bir eve yerleşen Fevzi Güvemli Ordu kazası günleri hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır.²⁷⁰

“O tarihlerde Ordu Trabzon Vilayeti'ne bağlı kazalardan biriydi. Ruslar Trabzon'u alınca Ordu vilayet merkezi olmuş, Vali Cemal Azmi Bey de Ordu'ya gelmişti. İttihat ve Terakki Partisi'nin ileri gelenlerinden olan ve sonraları Berlin'de Ermeni komitacıları tarafından vurulan Cemal Azmi Bey, orta boylu, çokça esmer ve kara sakallı biriydi. Başta memurlar, herkes çekinirdi ondan. "Kara Vali" derlerdi.

Vali Cemal Azmi Bey okulumuzun karşısındaki evde oturuyordu Bizim okulumuz üç katlı, kesme sarı taştan yapılmış bir binaydı. Önceleri Ermeni okuluymuş. Vali, okula yakındığından olacak, bizlerle çokça ilgileniyordu. Bir gün sınıfımıza giriverdi. Şaşkına döndük. Hepimize bir şeyler sordu. Sınıfta zaten on beş kişi kadardık. Üstümüz başımızı gözden geçirdi Ertesi gün okula terzi ve kunduracı geldi. Ellerindeki listede adları yazılı olanların ölçüleri alındı. Vahap'a bir pardösü ile bir kat elbise, bana da bir çift kundura geldi bir süre sonra. Bunlar Kara Vali'nin armağanıydı.

Ordu'da halk besin darlığı çekiyordu. Özellikle göçmenler yeterince yiyecek bulamıyorlardı. Örneğin bizim bahçemizdeki bir kaç kış armudu ağacının henüz olgunlaşmamış meyvelerini Haşlayıp yiyorlardı. Bu durumu gören Vali, kasaba içindeki tüm boş topraklara patates ekilmesini emretmişti. Gel gör ki, halk karalahanaya alışkındı, patatesi

²⁶⁹ A.g.e. s. 19-24.

²⁷⁰ A.g.e. s. 29-31.

pek tanımıyorlardı. Ancak Vali işi sıkı tuttu, bahçeleri polislerle denetledi, karalahanaları söktürüp Yerlerine patates diktirdi. Biz de bahçemize dikmiştik. Annem önce haşlıyor, sonra tavada kızartıyordu. Bir güzel yiyorduk.”

Fevzi Güvemli'nin hatıralarında belirttiği gibi 1916- 1918 arasında Rus işgali sonucu yaşanan göçlerin yarattığı olumsuz sonuçlardan etkilenen Ordu kazasında, yaşanan zorlukları ve acıları anlatması o yıllar adına günümüze ışık tutmaktadır. Ayrıca Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey'le ilgili anlatımları önem arz etmektedir.

Trabzon'dan Ordu kazasına kara yoluyla yapılan göçlerle ilgili Sıtkı Çebi'nin, Ordu Şehri Hakkında Derlemeler ve Hatıralar kitabında, Akçaabat'ın Kalyora (Çiçekli Düz) köyünden Yakup Eraydın'ın verdiği mülakatta anlattıkları kara yoluyla yapılan göçün acılarını ve çaresizliğini dile getirmiştir. Yakup Eraydın'ın anlatımına göre; Ruslarla Of muharebesi olurken 12-13 yaşlarında olduğunu, bir gece ansızın köylerinden ayrıldıklarını, sırtlarındaki yüklerle Rus gemilerine yakalanmamak için gece karanlıkta yürümek zorunda olduklarını, 8- 10 gün sonra Harşit Irmağına ulaştıklarını, Harşit Irmağının kenarında karşıya geçmek için yaşanan cendereyi şahit olmuştur. Harşit Irmağını geçtikten sonra dağları, tepeleri aşarak Giresun kasabasına gelmişlerdir. Giresun'da kısa bir süre kaldıktan sonra Ordu'ya doğru yola koyulmuşlardır.²⁷¹ Daha sonra anlatım şu şekilde devam etmektedir.²⁷²

“ Giresun'da fazla kalmak istemedik. Derhal Ordu'ya doğru yola çıktık. Gülerce yürüdük, yürüdük... Ayaklarımızdaki çarıklar delinmişti. İplerle ne kadar bağlasam, yine ayağımdan fırlayıp, çıkıyordu. Ordu'ya yaklaşınca sahilden ayrıldık; şimdi bilemiyorum, karanlıkta içeri doğru gittikten sonra, Çelebioğlu boğazı denilen yerden şehre yaklaştık. Bugünkü Furtunlar'a ait mezarlığın olduğu yerde ufak bir koruluk vardı. Karanlıkta bu koruluğa girdik ve orada yattık. Bizimkiler şehre girmekten korkuyorlardı. Çünkü kafilemizde birkaç asker kaçağı varmış. Dayım Ordu Şubesinde vazifeliydi. Ertesi sabah ona haber ettiler, geldiğimizi haber verdiler. O da, bizleri o gece Boztepe'nin yamaçlarından geçirerek gizlice, şimdiki evimi yanındaki boş bir arsada bulunan harap bir eve yerleştirdi. 10 gün kadar burada kaldık, dilendik. Buradan ayrılarak, methini duyduğumuz Perşembe'nin Efirli Köyü'ne gittik; oradaki bir semte yerleştik. Fakat buranın suyu bize yaramadı, hepimizi sıtma

²⁷¹ Sıtkı Çebi, **Ordu Şehri Hakkında Derlemeler ve Hatıralar**, Orsev yay., Ordu 2000, s. 234-235.

²⁷² **A.g.e.**, s. 235-236.

yakaladı. Bir evde, yan yana yataklarda yatarđık. Sabahleyin bazılarının yataktan kalkamadığını gördük; yanına gidildiğinde, çoktan ölmüş olduğu anlaşılırdı.

Bir gün erzak almak için beni Vona'ya göndermişlerdi; döndüğümde annemin öldüğünü gördüm. Onu sayvanlara çıkılan ağaçtan bir merdivenin üzerine gerilen bir kilime koyarak, Efirli'deki caminin yanına toprağa verdik. O zamanlar tabut bulunmuyordu. Ordu'ya gelirken küçük dayımın üç yaşlarında bir kızı vardı. Yol boyunca, dayım ona kâh kucağında kâh arkasında taşıyarak Ordu'ya kadar getirmişti. Korulukta yattığımız ilk gece, birden dayımın bağırdığını duyduk. Meğer bu ufacık sabi kucağında ölmüş; dayımda farkında olmadan onu saatlerden beri taşıyormuş. Sabiyi o gece koruluğun kenarında açılan çukura gömdüler. O zamanlar burada başka mezar yoktu. Diyebilirim ki, bu mezarlığa ilk gömülen, bu üç yaşındaki muhacir çocuğudur. Efirli'den ayrıldıktan sonra Ordu'ya yerleştik. Bir daha Akçaabat'a köye dönmedik. Ama orada birçok akrabamız var."

Sıtkı Çebi'nin, Ordu Şehri Hakkında Derlemeler ve Hatıralar kitabında mülakat yaptığı başka bir muhacirin Sürmene'nin bir köyünde yaşadığını, seferberlik çıktığında sülalesinde bulunan erkeklerin Sarıkamış'ta Ruslarla savaştığını ve çoğunun Allahu Ekber dağlarında donarak şehit olduğunu belirtmiştir. Seferberlik çıktığında 10-11 yaşlarındaymış ve Rusların Rize'yi işgal etmesinden sonra Sürmene'ye yaklaşmalarından ötürü babası, nenesi, on iki kardeşi ve yakın akrabalarıyla birlikte yanlarına aldıkları yorgan, güğüm, tencere, zahra çuvalı gibi önemli eşyaları ve 20-25 inek, dana ve düveden oluşan büyük baş hayvanlarıyla yola koyulmuşlar. İlk olarak Araklı'ya gelip daha sonra Trabzon'a ulaşmışlar. Rusların Trabzon sahillerini bombalamasından dolayı şehrin iç kesimlerinden yüksek tepeleri aşarak yollarına devam etmişler. Bu tepelerden geçerken çok eziyet çektiklerini ve yolculuklarını gündüz yaptıklarını belirtmektedir.²⁷³ Muhacir, Harşit ırmağına geldiklerinde gördüğü manzarayı şöyle anlatmaktadır:²⁷⁴

Bir kıyamet ırmak kıyusunda, ben deyim beşyüz, sen de binbeşyüz muhacir... Çoluk çocuk deniz kıyusundan ırmağın yukarılarına kadar yerlere serpilmişler, yatup dururlar. Sanki hepsini urus gemileri gırmış... meğer, Harşit'ten karşıya geçmek için bir sal varmış; buna sıra ile birkaç muhacir biner, karşıya bırakıldıktan sonra tekrar geri gelirmiş.

²⁷³ A.g.e, s. 231.

²⁷⁴ A.g.e, s. 233.

Muhacir, Harşit ırmağını geçtikten sonra, Giresun'a vardıklarında ayaklarındaki çarıkların parçalandığını, üst başlarının yırtık pırtık halde olduğunu insanlıktan çıktığını anlatmaktadır. Daha sonra muhacirin anlatımı şöyle devam etmektedir:²⁷⁵

Bi akşam karanluğunda Melet'e gegelduk. Biyuklerimiz: haburada galalum da gün gözü ile Ordu'a gireruk, dediler. Melet'ten yukari ukari do'ri bi düzlükte yattuk. Sebahlayin karşuya geçip bir kıranda kalduk. Bubam, hepimizin buradaki bir köyde kalacağumuzu söyledi. Varduk, gittuk. Bayadı denen köyde, kahyaoğlu Mustafa'nın mereğine yerleştik. Bu merekte birkaç geçe kalduktan so'ra orada bi oda yaptuk. Yemeğimizi kapuda bişirdi nenem. Gecelerin de bu odada kalurduk. So'ra, bu odaya ufak bi göz ekledük. Emicem Bayadı'nın Melet ırmağına bakan kurul kayalıklarının yanında ev yaptı; biz de ona yakın durduk.

Bayadı Köyün'de böylece tam üç yıl kalduk. Ben biraz daha büyümüşüm. Yanımızda bir at bide katır vardı. 12 kardeştik. Bubam Hasan, Bayadı'da eldi, oraya gömduk oni. Emicem de orada kaldı. Nenem de aynı mezarlıktadır.

Muhacir, Bayadı köyünde geçimlerini sağlamak için Sivas- Ordu arasında katırcılık yaptıklarını, Sivas'tan Ordu'ya tuz getirdiklerini, Ordu'dan da Sivas'a fasulye, mısır ve fındık götürdüklerini belirtmiştir. Muhacir, Cumhuriyet'in ilanına kadar Bayadı Köyü'nde kaldıklarını daha sonra tekrar Sürmene'ye döndüklerini anlatarak mülakatı bitirmiştir.²⁷⁶

Muhacirlerin Trabzon'dan Ordu kazasına göç ederken yollarda yaşadıkları ve gördüğü tablo son derece üzücüdür. Özellikle muhacirlerin, Ordu kazasında şahit olduğu acılar ve yoksulluk, Ordu kazasında yaşananları gözler önüne sermektedir. Ayrıca, Bir yandan bu zorluklarla uğraşan muhacirler bir yandan da sıtma hastalığıyla mücadele etmek zorunda kalmıştır.

2.5 Ordu Kazasına Yapılan Rus Bombardımanları ve Yarattığı Tahribatlar

29 Ekim 1914 tarihinde Yavuz ve Midilli savaş gemilerinin Sivastopol ve Odesa limanlarını bombalaması Osmanlı Devleti'nin fiilen I. Dünya Savaşı'na girmesine neden olmuştur. Ruslar bu baskından sonra Kafkas ordusunu harekete geçmişler ve bir süre sonra

²⁷⁵ A.g.e, s. 233.

²⁷⁶ A.g.e, s. 234.

Karadeniz sahillerindeki önemli şehir ve kasaba merkezlerini bombardımana başlamıştır. Rusların ilk hedefinde Kafkas cephesinde savaşan 3. Ordunun askeri nakliyatının ve iaşesinin sağlandığı Trabzon limanı olmuştur. Rusların 1915 yılında Karadeniz kıyılarında üstünlüğü sağlayarak, Hopa'dan Şile'ye kadar bütün iskeleleri bombalamış, birçok büyük küçük kayıkları batırmıştır. Özellikle Giresun, Ordu, Rize, Sinop ve Tirebolu bombalanan yerlerin başında gelmektedir. Bu bombardımanlarda yer yer uçaklar da kullanılmıştır. Trabzon'un Ruslar Tarafından işgal edilmesinden sonra, Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey Valiliği Ordu kazasına taşıyarak, 3. Ordunun ihtiyaçlarını buradan karşılaması, Ordu kazasını Rus savaş gemilerinin hedefi haline getirmiştir. Ruslar 1915- 1918 yılları arasında Ordu kazasını bombalayarak kazada büyük hasarlar oluşmasına neden olmuştur.²⁷⁷

Ordu kazasına ilk Rus bombardımanının Eylül 1915 yılında başladığı, Ordu kazasında, Rus bombardımanı sonucu meydana gelen hasar ve zararın Dâhiliye Nezaretine bildirilmesinden anlaşılmaktadır.²⁷⁸ Ruslar tarafından 1915- 1918 yılları arasında Ordu kazası ve sahil nahiyelerine yapılan bombardımanlar ve bu bombardımanlar sonucu oluşan hasar ve yıkımlar sırasıyla şu şekildedir:

Rus savaş gemisi, 17 Temmuz 1916 tarihinde Kiraz limanına gelerek limanda bulunan kayıkları bombalamıştır. Daha sonra bu savaş gemisi, Vona limanına giderek burada bulunan kayıkları parçalayarak kullanılmaz hale getirmiştir. Burada belirtilen kayıkların nakliyat için kullanılan balıkçı kayıkları olduğu muhtemeldir.²⁷⁹

2 Ağustos 1916 yılında Giresun'dan hareket eden Rus savaş gemisi, Giresun'un sahil kasabalarını ve Ebulhayr'ı bombaladıktan sonra Ordu açıklarında görülmüştür. Sis nedeniyle gözden kaybolarak nereye gittiği anlaşılamamıştır. Telgraf tellerinin kopuk olmasından dolayı bombalanan yerlerle ilgili hasar tespiti yapılamamıştır. Dâhiliye Nezaretine çekilen bu telgrafta ayrıca; Ruslardan ganimet olarak ele geçirilen bir uçağın Ordu kazasına getirildiği ve daha sonra Samsun'a götürüleceğinden bahsedilmiştir.²⁸⁰

Rus savaş gemisi, 29 Ocak 1917 tarihinde, Ordu limanında birkaç kez görüldükten sonra Vona istikametine gitmiştir. Başka bir savaş gemisi, kiraz limanına gelerek kayıklara

²⁷⁷ Sabahattin Özel, **a.g.e.** s. 4- 6.

²⁷⁸ BOA, DH. İ. UM. EK, No: 96/48, 15-12- 1333 (24 Ekim 1915)

²⁷⁹ BOA, DH. ŞFR, No: 525/ 78, 05- 04 - 1332 (17 Temmuz 1916)

²⁸⁰ BOA, DH. ŞFR, No: 527/35, 21- 05 – 1332 (3 Ağustos 1916)

beş top mermisi attıktan sonra, Vona'ya yönelmiştir. Vona sahillerinde görülen bu gemiler Vona, Yason Burnu ve Bolaman sahillerinde birçok kayığı bombalayarak batırmıştır.²⁸¹

21 Nisan 1917 yılında Ordu'ya gelen Rus savaş gemileri Boztepe'de bulunan polisleri devre dışı bıraktıktan sonra, kazada bulunan hükümet konağı ve askeri misafirhaneye dokuz top mermisi atmıştır. Bombardıman sonucu hükümet konağının balkonu tamamen yıkılırken savcılık, tahrirat kalemi, dördüncü mıntika müfettişliği dairesinde bulunan müfettişlik odası ve misafirhanelerin bir köşesi tahrip edilmiştir. Bu bombardımanda mıntika nöbetçisinden başka can kaybı olmamıştır.²⁸²

20 Mayıs 1917 yılında akşam saatlerine doğru Fatsa tarafından Vona limanına gelen Rus savaş gemisi, Ordu kasabasının doğusunda bulunan Ebulhayır (Gülyalı) mevkiinde bulunan kayıkları bombaladıktan sonra kasabanın batı tarafından gelen bir motorbot ve kruvazörle birlikte Ordu kasabasına otuz sekiz mermi atmıştır. Daha sonra iki üç mil sahilden uzaklaşan savaş gemilerinin birinden kalkan uçak 15 dakika kasaba üzerinde keşif yapmıştır. Keşif sonrası savaş gemileri Ordu limanına gelerek altmış üç top mermisi daha atarak doğu yönüne doğru gitmişlerdir. Bombardıman sonucu, hapishane, Kaza Jandarma komutanlığı, rüsumat, duyun-i umumiye binası, liman, askerlik şubesi, eski telgrafhane, muhacirlerin eşya ambarı, aşar ambarı, gureba hastanesinin iki şubesi ve çarşı camisi, toplamda otuz yedi bina, büyük ve küçük ölçekte hasara uğramıştır. Ayrıca Rus savaş gemilerinin Protestan ve kendi uyruklarından olanların oturduğu kıraathanelerini bile vurmuşlardır.

Hapishanenin vurulması sonucu üç Ermeni ve bir Müslüman mahkûm ölmüştür. İki mahkûm yaralanırken, Hapishanenin vurulmasını fırsat bilen otuz bir mahkûm ise firar etmiştir. Mahkûmların takibine başlanarak birkaç gün içinde yakalanmaları an meselesi olduğunu belirtmişlerdir. Gureba hastanesinde ise, bir mültecinin öldüğünü iki mültecinin de yaralandığı, yerli halktan bir ölünün ve dört yaralının olduğu belirtilmiştir. Gureba hastanesinin denizin herhangi bir noktasında görülen Hilâl-i Ahmer bayrağının olması hastanenin bilerek vurulmasına neden olmuştur. Bombardıman sırasında Ordu halkı büyük bir korkuyla Boztepe'ye doğru kaçarken Rus savaş gemileri halkın kaçtığı Boztepe sırtlarındaki evleri vurmuşlardır. Bu evlerin büyük çoğunluğunu Rum evleri oluşturmaktadır.²⁸³

²⁸¹ BOA, DH. ŞFR, No: 544/55, 16- 11- 1333 (29 Ocak 1917)

²⁸² BOA, DH. ŞFR, No: 552/ 15, 21- 05- 1333 (21 Nisan 1917)

²⁸³ BOA, DH. ŞFR, No: 555/ 93, 20- 03 -1333 (20 Mayıs 1917)

Ordu kazasına 26 Haziran 1917 tarihinde Rus savaş gemileri tarafından yapılan bombardımanda Muhacir hastanesi ve Protestan Kilisesi de büyük hasarlar almıştır. Bombardıman bittikten sonra 200 askerin kasabaya çıkarak ev ve mağazaları yağmalayarak, önlerine çıkan kadın ve erkeklerin üzerlerinde bulunan değerli eşyaları ve nakit paraları gasp etmişlerdir. İki Rum kadının ırzına geçmişler, 300 kadar Rum'u da yanlarında götürmüşlerdir.²⁸⁴ Muhtemelen bu tarihte yapılan bombardımanı ve Rus askerlerin Ordu kasabasına yağmalamalarını Fevzi Güvemli anılarında şu şekilde bir değerlendirmede bulunmuştur:²⁸⁵

“Filodan küçük boyda dört gemi ayrılmış, limana girmişti. Veryansın ediyorlardı. Çarşıdan mahalle içlerinden kara dumanlar yükseliyordu. Öğleye doğru bombardıman hafifledi. Kasabaya çevrili birkaç namlunun ağzında ara sıra bir alev parlıyor, ardından sırttan sırtta yankılanarak uzaklaşan bir gürleme oluyordu. Derken dört gemiden en küçüğü yük iskelesine yanaştı. Bir telaş başladı orada. Uzaktan askeri sivili seçemiyorduk. İnsanlar birer kara nokta gibiydi. Çarşının görebildiğimiz sokakları da kalabalıktı şimdi, koşuşmalar vardı. Bunlar kimdi neler dönüyordu orada? Aradan bir süre geçti, bir haber yayıldı: Ruslar asker çıkarmışlar çarşıya. Evet bize dek gelen haber gerçektir: Bunlar daha çok Ermeni kökenliydi. Polis karakolunu yakmışlar, postanenin ve bankanın kasalarını kırmışlardı. Mağazaların kilitlerini kurşunlayarak açıyor, yanlarına sokulan kimseleri talana çağırıyorlardı. Bakkal, manifatura, hırdavat dükkânları yağma edildi. Bu talana, üzümlere söyleyeyim, Türk halkından da karışanlar oldu. Bakkal, manifatura, hırdavat Dükkânları yağma edildi. Bu arada birçok Rum ailesi de evlerini Olduğu gibi bırakıp gemilere sığındılar.”

Rus savaş gemileri 19 Temmuz 1917 tarihinde Aktaş'a (Perşembe ilçesinde bir mevki adı) gelen kayıklara on beş top atışı yaparak bombardımana tutuktan sonra, sahile mitralyözlü kayık indirilerek bir teğmen kumandasında yedi asker, güzergâhta bulunan telgraf ve telefon hatlarını kesmişlerdir. Daha sonra kayıklarda bulunan yükleri vapura nakl ederek, Fatsa'dan aldıkları kayıkları ve Aktaş mevkiinden aldıkları üç kayığı, geminin arkasına bağlayarak doğu tarafına gitmiştir.²⁸⁶

²⁸⁴ BOA, DH. ŞFR. No: 563/ 64., 26- 06- 1333 (26 Haziran 1917); Bkz. Ek 7

²⁸⁵ **Fevzi Güvemli Bir Zamanlar Ordu (Anılar)**, (Yay. Haz. İbrahim Dizman), s. 34.

²⁸⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye 6. Şube Müdüriyeti (DH. EUM. 6. ŞUBE), No: 17/18, 29- 02- 1335 (19 Temmuz 1917)

25 Ağustos 1917 tarihinde Mutasarrıf Raşit Bey ile Ordu kazası kumandanlığının Dâhiliye Nezaretine çekmiş olduğu telgrafta, Rus gemilerinden asker kıyafetinde kişilerin hırsızlık yapmak için yanlarında maymuncuk getirdiklerini ve bu sayede evlerde ve dükkanlarda bulunan kasaları açarak para ve ziynet eşyalarını çaldığını, Hilal-i Ahmer deposunu, hastaneleri, dükkânları, mağazaları hatta kilisede bulunan eşyaları yağmalayıp gasp ettiklerini, sokakta iki Rum kızına aleni bir şekilde ırzına geçtiğini, Rum hanelerine girerek, Rum kadınların değerli eşyalarını aldığını, Ayrıca ikisi Rum olmakla üzere yirmi beş kişiyi öldürdüğünü ve üç kişinin de yaraladığını belirtmiştir.²⁸⁷

17 Aralık 1917 tarihinde Rus savaş gemilerinin Ordu kazasına çıkarma yaparak halkın üzerinden veya dükkân ve mağazalardan mevcut paraların gasp ve yağma edildiği, olayın incelenmesi için bir komisyon oluşturulduğu ve gerekli incelemeler yapıldığı belirtilmiştir.²⁸⁸

2 Mayıs 1919 tarihinde Ordu kazasında bulunan İttihat ve Terakki binasının daha önce Rus bombardımanında vurularak harap hale geldiği, içinde bulunan eşyaların tamamen yok edildiği, harap olan binanın yerine başka bir bina tutulmadığı anlaşılmaktadır.²⁸⁹

Ordu kazasına 1915-1918 yılları arasında yapılan Rus bombardımanları kazada önemli maddi ve manevi hasarlara yol açmıştır. Özellikle iaşe ve askeri nakliyatta kullanılan kayıkların batırılması, iaşe sorununa neden olmuştur. Bu zor şartlar altında görev yapan dönemin Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey, hem 3. Ordunun ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır, hem de kendi gayretleri sayesinde iaşe sorununu çözmek için uğraşmıştır.

²⁸⁷ BOA, DH. ŞFR, No: 563/ 82, 25- 06- 1333(25 Ağustos 1917); Bkz. Ek 8

²⁸⁸ BOA, DH. İ. UM. EK, No: 44/ 7, 03-03- 1336 (17 Aralık 1917)

²⁸⁹ BOA, DH. ŞFR, No: 616/75, 03-02- 1335 (3 Mayıs 1919)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3- MİLLİ MÜCADELE'DEN CUMHURİYET'E KADAR ORDU İLİ

3.1 Milli Mücadele Döneminde Ordu İli

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmesinin ardından İtilaf Devletleri'yle Mondros Mütarekesi imzalanmıştır. Mondros Ateşkes antlaşması gibi gözükse de daha çok Osmanlı Devleti'ni parçalamak ve işgal etmek amacı taşımaktadır. Bu maddelere dayanarak kısa sürede işgaller başlamıştır. Bu işgaller sırasında, İtilaf Devletleri Ermeni ve Rum çetelerini kullanma yoluna giderek, bu milletlere buldukları bölgelerde sözde devlet kurma vaadinde bulunmuşlardır. Özellikle Rumların Karadeniz'de Birinci Dünya Savaşı sırasında başladıkları çete faaliyetleri, Milli Mücadele döneminde İtilaf Devletleri'nin desteğiyle, Pontus Devleti kurma çalışmalarını hızlandırmıştır.

Milli Mücadele'nin başlarında Ordu kazası, Birinci Dünya Savaşı'nda yaşanan göçler ve Rus bombardımanları nedeniyle zor günler geçirmiştir. Bölgeye gönderilen Hilal-i Ahmer Heyeti raporlarında durumun vahameti görülmektedir. İlk olarak Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından oluşturulan İmdat Heyetinin 1919 Ağustos başlarında gönderdiği raporda, Ordu kazasının içinde bulunduğu durumu şu şekilde anlatılmaktadır: “*Trabzon, Giresun, Tirebolu, Ordu ve Vona gibi kasabalar büyük bir sefalet merkezine dönüşmüştür. Acil yardım edilmesi gerektiği belirtilmiştir.*” Bu doğrultuda Trabzon şehri hariç olduğu halde, Canik sınırına kadar olan sahil boyunca 30 ton erzak ve eşya yardımı yapılarak halkın iase ihtiyaçları giderilmeye çalışılmıştır.²⁹⁰ Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Ordu ve Giresun'da bulunan yetimhanelere yıl sonuna kadar giyecek ve yiyecek yardımında bulunmuştur. Ayrıca Bölgeye Hilal-i Ahmer heyetinden önce gelen Amerika Muavenet Heyeti, Trabzon, Giresun ve Ordu'da birer aş evi açarak, Hıristiyan yetim çocuklara yardım etmiştir. Bölgede Rumlara yardım amaçlı bulunan Yunan Salib-i Ahmer heyeti, şehir ve kasabalarda faaliyet göstererek, Hastane ve Muayenehanelere yardımlarda bulunmuştur.²⁹¹

Mondros Mütarekesi'nden sonra İtilaf Devletleri ülkeyi işgal etmeye başlamıştı. Bu işgallere karşı Anadolu'da birçok cemiyetler kurulmuştur. Özellikle Trabzon ve çevresinde 10

²⁹⁰ Mesut Çapa, “Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Kızılay Heyeti'nin Trabzon Vilayetindeki Çalışma Ve Gözlemleri”, *Karadeniz İnceleme Dergisi*, Serander Yayınevi Güz 2014, C: 17. S: 17. s. 109.

²⁹¹ *A.g.e.* s. 109.

Şubat 1919 kurulan Trabzon Müdafaa-i Hukuk (Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye) Cemiyeti, Rumların bölgede kurmak istedikleri Pontus Devleti'ne karşı halkı korumak ve teşkilatlandırmak amacı taşımaktadır.²⁹² Cemiyetin gerçekleştirdiği iki kongreden ilki, 23 Şubat 1919 tarihindedir.²⁹³ Bu kongrelerde Ordu'yu İsmail Bey temsil etmiştir. Kısa sürede Trabzon'un bütün ilçelerinde teşkilatlanan cemiyetin Ordu şubesi Süleyman Felek öncülüğünde açılmıştır. Bu şubenin idare heyeti şu isimlerden oluşmaktadır:²⁹⁴ “*Mustafa Haznedar, Ziya Çürüksulu, Tevfik Felek, Hamdi Bey, İbrahim Namık Bey, Sıtkı Savaşkan, Şevket Akyazı, Yusuf Furtun, Mehmet Ali Çol, Fundunzade Hamdi Efendi*” den oluşmaktadır.

15 Mayıs 1919 da Yunanistan İzmir'i işgal etmesi üzerine yurdun dört bir tarafında miting düzenlenmiştir. Ordu kaza merkezi, Vona, Aybastı, Mesudiye ve Serkeş nahiyelerinde İzmir'in işgaline karşı İstanbul Hükümetine, protesto telgrafları çekilmiştir. Ordu merkez ve Vona nahiyelerinde çekilmiş telgraflarda şunlar yazmaktadır:²⁹⁵

“Nüfus-ı İslamiyesi kesir ve beş asrı mütecaviz bir zamandan beri hükümet-i Osmaniyeye tâbi olan İzmir vilayeti ve havalisinin Yunanistan'a ilhak edilmekte olduğunu te'essürle haber aldık. Amerika Reis-i Cumhuru Mösyö Wilson cenaplarının sulh- ı cihanı payidar etmek ve evvel suretle harp tehlikelerine hatime vermek maksad-ı insaniyet karanesiyle meydana koydukları prensiplere külliyyen mugayir olan bu keyfiyet-i ilhak Türk ve Müslümanların kalplerinde ilelebed iltiyam kabul etmez cerihalar açmıştır. Bu sulh-ı ebedi değil belki muvakkat ve neticesi kanlı bir sulh ile cihan medeniyetinde idamesi kabil olacağına kim mani olur. İzmir vilayetinin her hangi bir toprağına dikilecek Yunan bandırası, Müslüman kalplerine saplanmış bir hançer demektir. Bunu biz Türkler ve Müslümanlar bütün mevcudiyetimizle ve kemal-i şiddetle reddediyor ve bu uğurda canımızı ve kanımızı feda edeceğimizi arz ederiz ferman.

Ordu kazası Umum Türk ve Müslüman Ahalisi Namına Belediye Reisi Hacı izzet”

Vona nahiyesinden İstanbul hükümetine çekilen telgraf ise şöyledir:²⁹⁶

²⁹² Mesut Çapa, “Milli Mücadelede Doğu Karadeniz”, <https://acikders.ankara.edu.tr>. s. 7.

²⁹³ Sabahattin Özel, **a.g.e.** s. 96.

²⁹⁴ İbrahim Dizman, **20. Yüzyılda Ordu (1900-1999)**, s. 44.

²⁹⁵ Haluk Selvi, **İşgal ve Protestolar**, Değişim Yay. , İstanbul 2007, s. 270.

²⁹⁶ **A.g.e.** s. 275.

“İzmir vilayetinin Yunanistan’a ilhak ve işgal haberi mesmu’umuz ve mucib-i te’essürümüz oldu. Haber-i mezkûr öteden beri takib edilmekte ve muhteviyatı itibariyle insaniyete mutabık gibi görünmekte olan Wilson prensibine ve vilayet-i mezkuredeki nüfus-ı İslamiyetin kesretine binaen hiç intizar edilmeyen şu ilhak mes’elesi insaniyete külliyen mugayir bulunmakla şu hal nahiyemizce azim heyecanı ve atıyyen de vehameti mucib olacağından malen ve canen her türlü fedakârlığa amade bulunduğumuz ma’ruzdur.

Trabzon’a Tabi, kırk bin Nüfusu Havi Vona Ahalisi Namına Belediye Reisi İbrahim Edhem, Eşrafdan: Ali Paşazade Fu’ad, Hacı Ömer Ağazade İsmail, İsmail, Hüsnü, Abdulkadir, Çolakzade Ali”

Ordu halkı, İzmir’in işgaline sessiz kalmayarak İstanbul Hükümetine çektikleri telgraflarla Yunan işgalini asla tanımadıklarını bu uğurda canlarını ve kanlarını feda etmeye hazır olduklarını dile getirmiştir. Yine aynı şekilde, 20 Mart 1920 tarihindeki İstanbul’un işgaline karşı İstanbul Hükümeti’ne bir protesto telgrafi çekmişlerdir. Ordu Belediye Başkanı Furtun Zade Yusuf Bey ve Ordu Müftüsü Hafız Ahmed İlhami Efendi’nin çektiği telgrafta şunlar yazmaktadır:²⁹⁷

“Doğruluna inandığımız yolda yürüyecek dirayetli bir sadrazam tayin edilmelidir. Aksi halde bugün sadrazamın alacağı kararları Ordu halkı olarak tanımıyor, kabul etmiyoruz.”

Bu telgrafta açıkça İstanbul hükümetinin kararlarını tanımayacaklarını, Mustafa Kemal’in yanında yer alacaklarını belirtmek istemişlerdir.

Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs 1919’da 9. Ordu Müfettişi olarak Samsun’a gelerek Milli Mücadele’yi başlatmıştır. Samsun’dan Havza’ya geçen Mustafa Kemal Paşa, Amasya’da bir genelge yayınlayarak Milli Mücadele’nin yol haritasını belirtmiştir. Amasya Genelgesinde belirttiği, milletin bağımsızlığını yine milletin azmi ve kararı kurtaracaktır, maddesi yeni bir ülke kurulacağına işaretleridir. Amasya’dan sonra, ilk milli kongre olan Erzurum Kongresi düzenlenmiştir. Erzurum Kongresine, Ordu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Felekzade Süleyman Ağa’nın gitmesini uygun görse de, ilerlemiş yaşı ve hastalığından dolayı böyle bir yolculuğa çıkması sakıncalı görülerek, yerine Arhavili Dava Vekili Hasan Efendi

²⁹⁷ Mithat Baş, a.g.e. s. 443.

delege olarak Erzurum Kongresi'ne gönderilmiştir.²⁹⁸ 23 Temmuz 8 Ağustos 1919 yıllarında gerçekleşen Erzurum Kongresi'nde alınan kararlar bir beyannameyle bütün yurda duyurulmuştur. Ordu kazasına gönderilen beyanname Belediye ve Mutasarrıflığı kapılarına asılarak halkın öğrenmesi sağlanmıştır. Ordu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, beyannameyle ilgili halkı bilgilendirmesinden sonra, şehirde büyük bir coşku ve sevinç uyandırmıştır. Bu kongreden sonra Ordu halkının Rum çetelerine karşı verdikleri mücadelede inançları artmıştır. Daha sonra toplanan Sivas Kongresine Ordu'dan delege gitmemiştir. Bunun nedeni Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas Kongresi'ne katılacak delegeler hakkında yaptığı açıklamada anlatılmaktadır. Sivas Kongresi'nde alınan kararlar Ordu'da, Milli Mücadele'ye olan inancı daha da arttırmıştır.²⁹⁹

22 Nisan 1920 tarihinde Temsil Heyeti adına Mustafa Kemal Anadolu'da işgal altında olmayan yerlerin, valilerine, kumandanlarına ve belediye reislerine bir telgraf göndererek bir gün sonra, TBMM'nin açılacağını duyurmuştur. Ordu Mutasarrıflığı'na ve Belediyeye gelen bu telgraf, halka tellallar aracılığıyla halka duyurulmuştur. Diğer yandan belediye ve mutasarrıflığın kapısına büyük kâğıtlar asılarak, bilgilendirme yapılmıştır.³⁰⁰ TBMM'nin açılması Ordu kazasında büyük bir coşkuyla karşılanmış, fener alayları düzenlenmiş ve davullar çalınıp zurnalar eşliğinde horonlar oynanmıştır.³⁰¹ Meclisin açılmasından sonra, Ordu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Yusuf Bey ile Ordu Mutasarrıfı Nizamettin Bey'in TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya çektikleri telgrafta; milli gayeye ulaşmak için Ordu halkının her türlü fedakârlığı yapmaya hazır olduklarını bildirmiş, 22 Mart 1921 yılında TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa bu telgrafa cevap olarak Ordu Mutasarrıflığı'na bir teşekkür telgrafı çekmiştir.³⁰²

Karadeniz Bölgesi'nde Milli Mücadele'ye askeri anlamda katkı sağlamak için, düzenli ordu savaşları öncesi (İnönü, Sakarya ve Büyük Taarruz) gönüllü birlikler kurulmuştur. Özellikle 1920 yılında Osman Ağa önderliğinde Rize, Trabzon ve Ordulu gençlerinde dahil olduğu Giresun Gönüllü taburu oluşturulmuştur. Ayrıca aynı yıllarda bütün masraflarını Ordu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin karşıladığı, Ordu kazasında 200 kişiden

²⁹⁸ Sıtkı Çebi, **Ordu Şehri Hakkında Derlemeler ve Hatıralar**, s. 239.

²⁹⁹ **A.g.e.** s. 239, 242.

³⁰⁰ Sıtkı Çebi, **Ordu Şehri Belediye Tarihi**, s. 326-327.

³⁰¹ Sıtkı Çebi, **Milli Mücadele'de Ordu**, s. 114.

³⁰² Cumhurbaşkanlığı Arşivi, EBİS Sıra No: 01000217, Belge Kayıt No: 906834, A- 3, D- 14, F- 25.: Bkz. Ek 9

oluşan gönüllü taburu kurulmuştur.³⁰³ 1922 yılında Milli Mücadele'ye maddi anlamda destek vermek için Ordu ilinde bir müzayedede düzenlenmiştir. Vatansever Ordu halkı, müzayedeye büyük bir destek vererek önemli bir miktarda para toplanmasına vesile olmuşlardır. Müzayedede en çok ilgiyi, Mustafa Kemal Paşa'nın tablosu görmüştür.³⁰⁴

3.1.1 Milli Mücadele Döneminde Ordu İlinde Basın

Ordu ilinin basın hayatına başlaması 1914 yılında Karnik Efendi tarafından "Petek" ismini verdiği matbaada basılan Osmanlı Ajansı ile başlamıştır. Şehirde büyük bir ilgi ve heyecanla karşılanan Osmanlı Ajansı, Birinci Dünya Savaşıyla ilgili haberleri halka ulaştırmada önemli bir role sahiptir. Yine aynı dönemde Ermeni asıllı Ağyazar Efendi'nin kurduğu matbaada Anadolu Ajansı haberleri basılmıştır.³⁰⁵ Bu iki matbaanın da ömürleri çok uzun olmamıştır. Savaş döneminde Osmanlı Ajansı haberlerinin kesildiği anlaşılmaktadır. Ağyazar Efendi'nin matbaası asker tarafından satın alınarak Erzincan'a gönderilmiştir.³⁰⁶

Birinci Dünya Savaşı başlarında kısa süreliğine de olsa Ordu ili basın hayatıyla tanışmıştır. Savaş yıllarında şehirde gazete basımı için matbaa mevcut değildir. Bunun en büyük nedeni ekonomik anlamda şehrin zor günler geçirmesinden dolayı matbaacılık anlamında bir yatırım yapılamamasıdır.³⁰⁷ 15 Kasım 1919 yılına gelindiğinde şehirdeki ilk gazete *Güneş* yayın hayatına başlamıştır. Gazetenin sahibi ve başyazarı Tedrisat Müfettişi İsmail Hakkı (Garipoğlu) Bey'dir. Haftada bir çıkan bu gazete dört sayfadan oluşmaktadır.³⁰⁸ Dört kuruşa satılan gazetenin yıllığı yüz yirmi kuruştur. Ordu'da matbaa olmadığı için ilk sekiz baskısı Giresun'da basılmıştır.³⁰⁹ Mütareke ve Milli Mücadele döneminde Milli bir şuur oluşmasında ve halkın milli mücadeleye katılmasında yayınladığı yazılarla katkı sağlanmıştır. Bu katkılardan rahatsız olan Ordu'daki metropoliten tehdit ve baskıları nedeniyle gazetenin dağıtımını engellenmeye çalışılmıştır. İsmail Hakkı Bey *Güneş* gazetesini baskılar ve maddi imkânsızlıklardan dolayı 1920 yılı ortalarında kapatmak zorunda kalmıştır.³¹⁰ İsmail Hakkı Bey gazetesini kapattıktan sonra iki yıla yakın gazete çıkarmamıştır. Bu süre zarfında başka

³⁰³ Mesut Çapa, **a.g.m.** s. 24.

³⁰⁴ Adnan Yıldız, **Ordu Tarihi Yazıları**, s. 116.

³⁰⁵ Hüseyin Albayrak, **Trabzon Basın Tarihi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara 1994, s. 256.

³⁰⁶ Sıtkı Çebi, **Ordu Şehri Hakkında Derlemeler Ve Hatıralar**, s. 284.

³⁰⁷ **A.g.e.** s. 285.

³⁰⁸ Hüseyin Albayrak, **a.g.e.** s. 257.

³⁰⁹ Adnan Yılmaz, **Ordu Tarihi Yazıları**, Gece Kitaplığı Yay. İstanbul 2014, s. 101.

³¹⁰ Sıtkı Çebi, **Ordu Şehri Hakkında Derlemeler Ve Hatıralar**, s. 287.

gazetelere yazılar yazmıştır. Daha sonra etrafındaki insanların teşvik etmesiyle ve yardımlarıyla 15 Şubat 1922 yılında Güneş gazetesinin devamı olarak, aynı isimle 15 günde bir yayınlanan bir mecmua çıkarmıştır. Ordu Matbaasında basılan mecmua, kapak dâhil 10 sayfadan oluşmaktadır. Abone fiyatları; senelik 150 kuruş, altı aylık 85 kuruş, üç aylık 50 kuruştur. Mecmuanın fiyatı ise, 7,5 kuruştur. Mecmua ilk sayısı olarak Güneş gazetesinin devamı olduğunu belirtmek için 29'uncu sayıdan başladığı ve Güneş gazetesinin çıkış tarihi yazıldığı anlaşılmaktadır.³¹¹ Mecmuanın içeriğini daha çok eğitim haberleri oluştursa da Milli Mücadele'yi manevi anlamda destekleyici yazıları da mevcuttur. Sakarya Savaşı kahramanlarına hitaben mecmuanın 29'uncu sayısında şu şiir yazılmıştır:³¹²

SAKARYA KAHRAMANLARINA

Arş ileri, durma yürü, şanlı alaysın!
(...)si hasret ile öksüz kalan ülken.
(...)şların (...) ediyorken sabr (...)
Beşikde yatan vatanında sen duruyorsun.
Arş ileri verme sefil düşmana mühlet!
Yeter artık def' olub gitsin o rezil millet.
Câmilerin hep, türbelerin loşa boyandı
Feryâdları dindâşlarının arşa dayandı
Saldır karşıdaki kâtil eriyib bitsin!
Akın et o lağ'yin düşman yıkılıb gitsin!
Ey düşman-ı ırkım olan ey millet-i Yunan!
Etdirir mi arslan sana hiç yurdunu vîrân
Yoksa necib milletimi öldü mü sandın?
Al bayrağımın ay yıldızı söndü mü sandın?
Ölmez ebedî milletim hiç öc alacaktır
Sönmez sancağımın nûru parlayacaktır.

Güneş mecmuasının 29'uncu sayısında başka bir haberde Ordu şehrini şu şekilde anlatılmıştır:³¹³

³¹¹ Güneş Mecmuası (Ordu ili), 15 Şubat 1922. ; Bkz. Ek 10

³¹² Güneş Mecmuası (Ordu ili), 15 Şubat 1922.

³¹³ Güneş Mecmuası (Ordu ili), 15 Şubat 1922.

LİVAMIZ'DA ASAR-I UMRAN

“Karadeniz sahilinin en muntazam kasabası olan Ordu'muz, Belediye Reis-i Muhteremimiz Yusuf Beyin himmetleriyle günden güne daha ziyade kesb-i umrân etmektedir. "Takıl Pazarı" denilen mahal ile kasabanın garb tarafından hükümete çıkan ve yağmurlu zamanlarda geçilemeyecek derecede çamur olan Perşembe Caddesi pek mükemmel bir surette kesme taşlarla döşenmiş, iki tarafına metin duvarlar çekilmiştir. Bundan başka sâir sokakların da murur-u zamanla bozulmağa yüz tutmuş olan yerleri dahi ta'mir edilmiştir. Umrân-ı memleket hususundaki hidemât-ı vâkıadan dolayı reis mumâileyh azime teşekkürler olunur.”

Daha çok güncel haberlere yer veren mecmua Ordu Mutasarrıflığı tarafından 1922 yılları sonunda kapatılmıştır. Mecmuanın kapatılması T.B.M.M' ne taşınarak tartışma konusu olmuştur.³¹⁴

Ordu ilinde çıkan önemli gazetelerden biride “Muvaffakiyet-i Milliye” Gazetesidir. 1923 yılı haziran ayı başlarında yayın hayatına başlamıştır.³¹⁵ Gazetenin ana sayfasında “Siyasi, ilmi, Edebi, İctimai, İktisadi, Zirai ve Cumhuriyet Halk Gazetesidir” ibaresi yazmaktadır. Furtunzade Yusuf Sırrı Bey'in imtiyaz sahibi olduğu Muvaffakiyet-i Milliye gazetesinin müdürlüğünü ise Dava Vekili Ahmet Şükrü Bey yapmaktadır. Nüshası Yüz Para olan gazetenin senelik abone fiyatı 300 kuruştur.³¹⁶ Üç yıla yakın yayın hayatını devam ettiren gazetenin yazarları arasında; “Hakkı (Garipoğlu) Bey, Ağazade Lütfü (Genç) Bey ve Bilal (Köyden) Bey de” bulunmaktadır. Muvaffakiyet-i Milliye Gazetesi Anadolu Ajansı'ndan aldığı haberlerin yanı sıra, Ordu şehrinde yaşanan güncel olayları da haberleştirmiştir.³¹⁷ Gazetenin 6 Ağustos 1923 tarihinde yayınlanan 8'inci sayısında, Çamaş eşraflarından ve Meclis-i Umumi azalarından Hacı Ali Ağazade İsmail Bey'in, Ümid vapuruyla Perşembe günü Ordu Şehrine geldiği haberinin gazetede yer alması, güncel haberlerden biridir.³¹⁸ 13 Eylül 1923 tarihinde yayınlanan gazetenin 20'inci sayısında, ülke genelinde yaşanan önemli gelişmeler ve olayların yer aldığı haberler görülmektedir. Bu haberler, Yunanlıların 80 Müslümanı idam ettiği; Yunanlıların mezalimini protesto etmek için İzmir'de bir miting düzenleneceğini; Ödemiş, Bayındır ve Aydın postalarının otomobillerle sevk edildiğini ve

³¹⁴ Sıtkı Çebi, **Ordu Şehri Hakkında Derlemeler Ve Hatıralar**, s. 293- 294.

³¹⁵ **A.g.e.** s. 298.

³¹⁶ **Muvaffakiyet-i Milliye Gazetesi** (Ordu ili), Bkz. Ek 11

³¹⁷ Sıtkı Çebi, **Ordu Şehri Hakkında Derlemeler Ve Hatıralar**, s.299.

³¹⁸ **Muvaffakiyet-i Milliye Gazetesi** (Ordu ili), 6 Ağustos 1923

İngiliz, Amerikan ve İtalyan gazetecilerin Atina'ya gitmek için İzmir'e uğradığı şeklinde yazmaktadır.³¹⁹ 1924 yılına kadar Ordu ilinde *Bucak, Ordu Bucak ve Azim* gazeteleri çıkmıştır.³²⁰ Bu gazeteler arasında özellikle 6 Mart 1922 yılında çıkan Azim gazetesi Milli Mücadele Döneminde yaşanan gelişmeleri halka aktarmada büyük rol oynamıştır.³²¹

1920 yılı başlarında Ordu ilinde Güneş gazetesi yazarı ve sahibi İsmail Hakkı (Garipoğlu) etrafında toplanan gençler tarafından Ordu İnkılâp-ı İçtimai Kulübü (Ordu Toplumsal Devrim Derneği) kurulmuştur. Derneğin kurulmasında Güneş gazetesinin yapmış olduğu milli duyguları uyandıran yazılar etkili olmuştur.³²² Milli duygularla kurulan bu dernek Ordu ilinde faaliyet gösteren Pontus teşkilatlarına karşı halkı bilinçlendirmek ve milli bir şuur oluşmasından büyük yararlılık göstermiştir. Ordu iline matbaayı getiren bu dernek *Güneş, Bucak, Azim ve Muvaffakiyet-i Milliye* gazetelerinin yayınlanmasında önemli katkıları olmuştur.³²³ Ordu İnkılâp-ı İçtimai Kulübü Ordu kütüphanesinin kurulmasının da öncüsü olmuştur. Ayrıca Milli Mücadele döneminde sahneledikleri İntibah-ı Milli tiyatro oyunuyla halkın milli duygularını yüksek tutmasında etkili olmuştur.³²⁴ 1923 yılı başlarında Ordu İnkılâp-ı İçtimai Kulübü'nün yerine "*Gençlik Yükselme Birliği*" adıyla başka bir kulüp kurulmuştur. Ordu İnkılâp-ı İçtimai Kulübü, günümüz Ordu ilinin siyasi, sanatsal ve kültürel anlamda gelişiminde önemli bir yere sahiptir.³²⁵

3.2 İtilaf Devletleri'nin Karadeniz'de Faaliyetleri

Birinci Dünya Savaşı'nda galip gelen İtilaf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan Mondros Mütarekesi bir ateşkes antlaşması gibi görünse de antlaşmanın maddeleri Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını yok etmek ve onu parçalamak amacı taşıdığı bilinmektedir. Özellikle birinci maddesinde belirtilen "*Karadeniz'e geçmek için boğazlar açılacak ve Karadeniz'e geçişin güvenliği için Çanakkale ve Karadeniz istihkâmları müttefikler tarafından işgal edilecek*" açıklaması, itilaf Devletleri'nin Boğazlara hâkim olarak Karadeniz kara sularını işgal etmek ve kontrol altına almak istediğini göstermektedir. İtilaf

³¹⁹ *Muvaffakiyet-i Milliye Gazetesi* (Ordu ili), 13 Eylül 1923

³²⁰ Hüseyin Albayrak, *a.g.e.* s. 257- 261.

³²¹ Sıtkı Çebi, *Ordu Şehri Hakkında Derlemeler Ve Hatıralar*, s. 296- 297.

³²² Adnan Yıldız, *Ordu Tarihi Yazıları*, s. 102.

³²³ Sıtkı Çebi, *Ordu Şehri Hakkında Derlemeler Ve Hatıralar*, s. 346.

³²⁴ Mesut Çapa, *a.g.m.* s. 13.

³²⁵ Sıtkı Çebi, *Ordu Şehri Hakkında Derlemeler Ve Hatıralar*, s. 347.

Devletleri 13 Kasın 1918 yılında, dördü Yunan gemisi olmak üzere elli beş gemiden oluşan bir donanmayla İstanbul limanına demirlemiştir. İtilaf Devletleri daha sonra İstanbul Boğazından serbestçe geçerek Karadeniz'e açılmışlardır. Anadolu'yu ve Rus kıyılarını işgal eden itilaf Devletleri Karadeniz'de askeri faaliyetlerde bulunarak işgal hareketlerini sürdürmek ve Milli Mücadeleyi engellemek istemişlerdir³²⁶

Mondros Mütarekesi sonrası Karadeniz'de Rusların yerini doldurmak için İngiltere ve Fransa taze güç olarak yanlarına aldıkları Yunanistan'la birlikte Karadeniz'i hâkimiyet altına almaya çalışmıştır. Özellikle Yunanistan, Karadeniz kıyılarında kurulmak istenen Pontus Devleti için Rumları destekleme faaliyetlerinde bulunmuştur. 1919'un Mayıs ayından sonra Yunan donanması Karadeniz'de abluka uygulayarak Türk gemilerini aramış, bazı liman ve şehirlerini bombalamıştır. İnebolu, Trabzon, Samsun gibi önemli limanları bombalayan Yunan gemileri, Rüşumat 4 adlı, Milli Mücadele'nin en önemli faydaları sağlayan gemisini batırmıştır.³²⁷ 1919 yılında Yunan donanmasının Karadeniz'de başladığı askeri faaliyetler Büyük Taarruz'a kadar devam etse de Anadolu'ya yapılan nakliyyeye tam olarak engel olamamıştır.

Karadeniz'de önemli liman şehirlerinden biri olan Ordu ili ve Vona ilçesi de bu olumsuz faaliyetlerinin hedefinde olmuştur. 8 Ağustos 1921 yılında Fatsa'dan Ordu'ya gelmekte olan Giresun Vapurunu Ordu önlerinde arama maksadıyla Yunan gemileri çevirmiş, vapurda bulunanların para ve eşyaları gasp edilmiştir.³²⁸ Ayrıca gemide bulunan bir yüzbaşı iki er ve bir sivil savaşı esiri olarak almışlardır.³²⁹ 1921 yılının Ekim ayında Yunan donanması Ereğli'den hareket ederek İnebolu, Sinop, Ordu ve sahil şeridinden Rize'ye kadar gitmiş, Ordu önlerinde Bahri Cedit vapurunu aramıştır.³³⁰ 22 Haziran 1922'de Yunan gemileri Rize, Tirebolu ve Ordu açıklarında görülmüştür ve yine aynı tarihte (Perşembe ilçesinde yer alan) Yason burnu açıklarındaki iki yelkenli gemiyi batırmışlardır.³³¹ Yunan gemilerinin baskısı ve ablukalarına karşın Ordu ve Vona limanlarından silah nakliyyatı yapılmaya devam edilmiştir. Bu nakliyyat sırasında Rüşumat 4 vapuru Ordu Limanında düşmanı aldatmak için batırılmış, ardından tekrar yüzdürülerek Milli Mücadele'ye büyük faydalar sağlamıştır.

³²⁶ Rahmi Doğanay, **Milli Mücadele'de Karadeniz (1919- 1922)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2017, s. 24-25.

³²⁷ **A.g.e.** s. 97-98.

³²⁸ **ATASE Arşivi**, Kls. 1004, D. 62, F. 10.

³²⁹ **ATASE Arşivi**, Kls. 1201, D. 8, F.40.

³³⁰ Mithat Işın, **İstiklal Harbi Deniz Cephesi**, T.C Deniz basımevi, İstanbul 1946, s. 71.

³³¹ **İstiklal Harbi Deniz Cephesi ve Hava Harekatı**, Saim Besbelli, İhsan Göymen, (Yay., haz.), Genel Kurmay Harp Tarihi Yay. Ankara 1967, C: 5, s. 89.

3.2.1 Rüsumat 4 Vapuru

Batı cephesinde Yunanlıların Sakarya'ya kadar ulaşmaları, Karadeniz'den Türk Ordusuna yapılacak silah ve cephane yardımını zora sokmuştur. Yunanlılar Karadeniz'de nakliye yapan gemilere ablukayı arttırmıştır. Diğer yandan zor günler geçiren Türk Ordusu için Samsun'a getirilecek silah ve cephaneler büyük önem taşımaktadır. Deniz yoluyla yapılan bu nakliyatta Rüsumat 4 gemisi de önemli bir yere sahiptir. 1891 yılında İngiltere'de balıkçı gemisi olarak yapılan bu gemi 1913 yılında Osmanlı Gümrük İdaresince satın alınmıştır. 33.5 metre boyunda 6,8 metre eninde olan bu gemi daha sonra 1914 yılında Osmanlı Bahriyesine devredilmiştir. Bu gemi İlk olarak 1920 Ekim ayından itibaren Rus limanlarından silah ve cephane taşımaya başlamıştır.³³² Rüsumat 4 gemisi özellikle Rusya'dan getirilen silah ve Ermeni ordusunun yenilmesi sonucu Türklerin ellerine geçen silahların taşınmasında büyük rol oynamıştır. Getirdiği silahlar ve cephaneler Trabzon ve Batum'dan Samsun, İnebolu, Ereğli gibi önemli limanlara çıkarılarak Batı cephesine ulaştırılmıştır.³³³

Yunan gemilerinin ablukasına rağmen Rüsumat 4 gemisi zor şartlar altında 16-17 Temmuz gecesi Batum'dan silah ve cephane alarak Samsun'a hareket etmiştir. Yunanlılar, Rüsumat 4 gemisinin Batum'dan yola çıktığını casuslar aracılığıyla öğrenerek geminin peşine düşmüştür. Yunan Gemilerinin Rüsumat 4 gemisinin peşine düştüğünü haber alınması üzerine 17 Temmuz akşamı Ordu'ya gelerek silah ve cephaneleri halkının yardımıyla Ordu'ya boşaltmıştır.³³⁴ Gemideki boşaltma işlemini Gemi Komutanı Yüzbaşı Mahmut (Albay Gökboro) 15 Ekim 1937 tarihinde *Tan* Gazetesinde şu şekilde anlatmıştır:³³⁵ “*Kayıklar yana yana getirildi, üstlerine kalaslar döşendi. Göz açıp kapatıncaya kadar kurulan bu iğreti iskelenin üzerinden topları geçirdik. Cephaneleri taşıdık. Akşamın alacakaranlığı bastırırken gemideki bütün malzeme-i harbiye karaya çıkartılmış bulunuyordu.*” 19 Temmuz sabahı Yunan gemisi Ordu'ya doğru yol almıştır. Vona'da kayıkları aramış, limanlar arası taşınan mallar hakkında soruşturma yapmıştır. Ancak Türk kayıklarından bilgi alamamıştır.³³⁶

³³² Mithat Işın, **A.g.e.** s. 78.

³³³ **A.g.e.** s.107.

³³⁴ **İstiklal Harbi Deniz Cephesi ve Hava Harekâtı**, s.43.

³³⁵ **Tan Gazetesi**, 15 Ekim 1937.

³³⁶ Erol Mütercimler, **Onlar Bizim İçin Öldüler Bu Vatan Böyle Kurtuldu**, Alfa Yay. İstanbul 2006, s. 426.

Yunan gemilerinin Ordu'ya yaklaştığını öğrenen Gemi Komutanı Yüzbaşı Mahmut Bey, cephaneleri kurtarmıştır. Ama geminin Yunanlıların ellerine geçmesini istemediği için bir deniz hilesi yapamaya karar vermiştir. Plana göre gemi sığ sulara çekilip valfisi açılarak geminin bir kısmı batırılacak ve geminin ön tarafı ise ateşe verilecektir. Amaç geminin batık ve yanmakta olduğu izlenimi vermektir. Planı devreye sokan Gemi Komutanı Yüzbaşı Mahmut Bey olayı şöyle anlatmaktadır:³³⁷ “*Gemide silah olarak dört adet İngiliz mavzeri vardı. Hoş, bu silahları kaparak Dafni kruvazörüne saldıracak değildik. Hesap kitap meydanda idi. Teknenin olduğu gibi sapasağlam düşmanın eline geçmesi de işimize gelmezdi. Çarkçıbaşı Arif aşağıya koşarak Valfi açtı, sular bütün şiddetiyle makine dairesine hücum etmeye başladı.*” Geminin su almasıyla birlikte ikinci aşama olan geminin ön tarafının ateşe verilmesi söz konusu oldu. Yüzbaşı Mahmut Bey'in emri üzerine gemide su aldıktan sonra geminin ön tarafında ateşe verilerek mürettebat gemiden ayrılmıştır. Yunan savaş gemisi olay yerine geldiğinde Rüsumat gemisinin batık bir şekilde yandığını görünce emin olmak için savaş gemisinden indirilen içinde askerlerin bulundu ufak bir salla Rüsumat 4 gemisinin yanına yaklaşmıştır. Bu esnada geminin baş tarafına koyulan mermilerin yangının etkisiyle patlamaya başlaması korkuya neden olduğu için sal Rüsumat 4 gemisine yanaşmamıştır. Yunan askerlerini taşıyan sal, savaş gemisine geri dönerek göz korkutmak amacıyla Boztepe eteklerine birkaç mermi attıktan sonra Trabzon istikametine doğru yol almıştır. Yunan savaş gemisinin olay yerinden ayrılmasından sonra hiç vakit kaybetmeden geminin mürettebatı ve Ordu halkının özverisiyle yangın söndürülmüştür. Geminin içindeki suyun boşaltılması için halk adeta seferber olmuş evlerinde bulunan teneke, kova, bakraç, hatta tencere gibi eşyalarla geminin içindeki suyu boşaltılmasına yardım etmişlerdir. Gün boyunca geminin içindeki suyun boşaltılması devam ederken O gün Ordu'ya uğrayan İtalyan Lui-Tiryestino denizcilik şirketinin Remo vapurundan ödünç alınan tulumaların büyük katkısı olmuştur.³³⁸

Geminin makine dairesine dolan kir ve yağlı sular dolması nedeniyle sökülen valfinin yerine takılmasını büyük bir sorun teşkil etmiştir. valfi takılmazsa geminin suyunun boşaltılamayacağını bilen gemi kaptanı kara kara düşünürken, Hamdi (Karadeniz) adında çocuk yaşta denilecek bir genç kirli ve yağlı suya dalmayı göze alarak valfiyi yerleştirmiştir.³³⁹ Gemideki sular tamamen boşaltıldıktan sonra sıra gemiyi yüzdürmeye gelmişti. Ordu belediyesinin sağladığı fındık kabukları ile kazanlar fayrap edildi ve yine

³³⁷ **Tan Gazetesi**, 15 Ekim 1937.

³³⁸ Sıtkı Çebi, **Milli Mücadele'de Ordu**, s. 120-121.

³³⁹ Erol Mütercimler, **a.g. e.** s. 427.

findık yağı ile makineler yağlandıktan sonra stim kaldırılarak geminin göz demiri denizin derin tarafına atılarak tel halatla vince alındı. Yüksek stimle makineler tam yol çalıştırılırken vincin ırgatı da döndürülerek tekne yavaş yavaş çekilmesi sonucu. Rüsumat 4 gemisi yerinden oynatılarak yüzdürülmesi başarılmıştır.³⁴⁰ Yüzbaşı Mahmut Bey Yunan savaş gemilerinin Ordu'ya gelmesinden, Rüsumat 4 gemisinin tekrar yüzdürülmesine kadar geçen süreci şu şekilde anlatmaktadır:³⁴¹

“Fakat bu sırada yangın baş ambara da sirayet ettiği için burada döküm halinde bulunan piyade cephaneleri ateş aldı, patlamalar başlayınca işkampavya durdu. Gemiden bir şeyler sordu. Onu geri çağırdılar. İşkampavya kruvazörün metaforasına asıldıktan sonra düşman bir de kurusıkı top attı, bunun ne manaya delalet ettiğini anlamadık ama filonun uzaklaşması da hoşumuza gitti.

Duracak zaman değildi. Gümrüğün yangın tulumbasını bir takaya yerleştirerek Rüsumata yaklaştık. Askerin ve ahalinin kahramanca yardımıyla yangın söndü. Şimdi gemiyi yeniden yüzdürmek sırası geldi. Geminin içindeki suları boşaltmak kolaydı. Fakat ilk iş makine dairesini dolduran yağlı sulara dalarak Valfi yerine koymak ve kapatmak lazımdı. Bunu yapacak kahraman nerede? O da var. Ordulu bir genç; -Ben yaparım! Dedi. Ona deliğin yerini tarif ettik. Cömert ruhlu delikanlı birkaç dalışta valfi kapattı. Elbirliği ile suları boşalttık. Gemiyi yeniden yüzdürdük.-Yaşa! Sesleri arasında kırık direk, kopuk burunla Trabzon'a yollandık. Biz gittikten sonra yeniden oraya gelmiş olan düşman filosu yerimizde yeller estiğini görünce şaşırılmış. Halk sahilde toplanarak kahkahalarla gülmüşler.”

Bu olaydan ucuz kurtulan Rüsumat 4 gemisi, 20 Temmuz 1921 akşamı Trabzon'a varmıştır. Ertesi gün Yunan savaş gemileri Ordu'ya geldiklerinde Rüsumat 4 gemisinin battığı yerde olmadığını gördüklerinde şaşkınlık içerisinde gemiyi aramaya koyulmuşlardır. Batum'da onarıldıktan sonra Rüsumat 4 gemisi tekrardan nakil işine geri dönmüştür.³⁴² Yunan gemilerin Rüsumat 4 gemisini aramasına rağmen, Trabzon'dan Samsun'a kapasitesinin üstünde yük alarak 26 Eylül 1921 yılında Trabzon'dan Samsun'a yol almıştır. Yunan donanması ise, Sakarya Savaşı'nda aldığı yenilgi ile Karadeniz'deki faaliyetlerini arttırarak Türk gemilerini

³⁴⁰ A.g.e. s. 428.

³⁴¹ Tan Gazetesi, 15 Ekim 1937

³⁴² Rahmi Doğanay, a.g.e. s. 105.

ve motorları yakalamak için düşmanca hareket etmeye başlamışlardır. Bu zor şartlarda Rüsumat 4 gemisi Yunan ablukasını yararak olabildiğince kıyıda giderek 28 Eylül'de Samsun'a varmıştır. Ünü bütün ülkeye yayılan, Rüsumat 4 gemisi Samsun'da halkın coşkusuyla ve limanda bulunan Amerikan mürettebatının alkışlarıyla karşılanmıştır.³⁴³

Rüsumat 4 gemisi Samsun limanında yükünü boşaltıldıktan sonra aynı gün, Trabzon'a dönmek için yol almıştır. Gece, yoluna devam eden Rüsumat 4 gemisi, Ünye, Vona limanına uğrayarak hakkında bilgi alarak Tirebolu'ya geçtikten sonra Görele'nin batısında görülen dumandan şüphelenerek kıyıya yanaşmıştır. Yunan gemilerinin Rüsumat gemisine yaklaşması üzerine gemi kıyıya oturtulmaya çalışılsa da Yunan gemilerinde yoğun bir ateşi başlamıştır. Rüsumat 4 gemisi isabet alması üzerine, düşman ateşi altında mürettebat daha fazla dayanamayarak kıyıya çıkmıştır. Gemiye terk ederken önemli evrakları imha etmişlerdir.³⁴⁴ Yarım saatten fazla süren ateş sonucu kırk kadar mermi atılmış bunlardan beş tanesi gemiye isabet ederek ağır hasar vermiştir. Batıya doğru giden Yunan savaş gemileri Rüsumat 4'den bir nevi intikam almışlardır. Eynesil köyüne sığınan mürettebatan yaralılar tedavi edilmiştir. Düşman gemisinin uzaklaşmasından sonra mürettebat gemiyi kurtarmaya çalışsa da başarılı olamamışlardır. Bunun üzerine yardım gemisi istenmiştir. Tirebolu'da hazır bulunan Şeheriye römorkörü olay yerine hareket etmesine rağmen Yunan gemilerinin tacizi sonucu Vakfikebir'e sığınmıştır. Yunan gemileri daha önceki hataya düşmemek için geminin başında nöbet tutmaya başlamıştır. 14 Ekim 1921 yılında Yunan gemileri Rüsumat 4 gemisini kırk dakika bombalaması sonucu dokuz isabet alan gemi kullanılmaz hale gelmiştir. Geminin önemli parçaları alınarak gemi Karadeniz'in sularına bırakılmıştır.³⁴⁵ Milli Mücadele döneminde, Batum ile Samsun arasında yaptığı 10 seferde 1070 tüfek, 7459 sandık mermi, 993 kasatura, 88 mm.lik 8 top ve 2244 sandık top mermisini Batı Cephesine ulaştırmayı başaran Rüsumat 4 gemisi Karadeniz'in karanlık sularında kaybolsa da dilden dile bir destan olarak anlatılmıştır.³⁴⁶

3.3 Milli Mücadele Döneminde Çete Faaliyetleri

19. yüzyılın son çeyreğinde Ordu kazasında asayiş sorunları hızlı bir şekilde artarken bazı dönemlerde devlet bu sorunu çözmede yetersiz kalmıştır. Asayiş sorununun artmasındaki

³⁴³ **İstiklal Harbi Deniz Cephesi ve Hava Harekâtı**, s. 43.

³⁴⁴ Rahmi Doğanay, **a.g.e.** s. 108.

³⁴⁵ **ATASE Arşivi**, Kls. 1028, D.66, F. 7.

³⁴⁶ Erol Mütercimler, **a.g.e.** s. 435.

en büyük nedenlerden biri 1877-78 Osmanlı Rus savaşı sonrası Kafkasya ve Batum bölgesinden göç eden Gürcülerin Ordu kazası ve çevresine yerleşmeleri sonucu yerli halk ile aralarında çıkan çatışmalar en büyük asayiş sorununu oluşturmuştur. Özellikle Birinci Dünya Savaşı döneminde ve sonrasında münferit asayiş olayları yerini, Ermeni, Rum, Gürcü ve Türk çetelerin merkezi otoritenin zayıflığından yararlanarak yaptıkları organize suçlara bırakmıştır. Ermeni ve Rumların kurdukları çeteler daha çok siyasi amaç gütmekle birlikte Türk köylerine baskın vererek gasp ve öldürme olayları gerçekleştirmişlerdir. Türk ve Gürcülerin oluşturduğu çeteler daha çok birbirleriyle mücadele ederek kendi halkından olmayanlara zarar vermek şeklinde, yağma, gasp, yol kesme, dağa adam kaldırma gibi olumsuz faaliyetler içerisinde bulunmuşlardır. Milli Mücadele'nin başlarında Ordu kazasında çete ve asayiş olaylarının arttığı gözlenmektedir.

Trabzon Jandarma Mıntıka Müfettişi tarafından 2 Ağustos 1919 yılında Dâhiliye Nezareti'ne çekilen telgrafta; Trabzon'da asayiş anlamında sorunlar olduğunu, Lazistan'da suç işlemek ve kız kaçırmak için Müslümanların birini öldürdükleri, Giresun ve Ordu kazalarında eşrafların desteklediği ve onlar adına çalışan çetelerin faaliyet gösterdiği, denizlerde korsanlık yapıldığı, Jandarmanın fazla para verenlerin çıkarlarına hizmet ettikleri, Hükümetin yetersizliğinden İttihat ve Terakki taraftarlarının güç kazandığı, Giresunlu Osman Ağa ve Ordulu Yusuf Efendi gibi isimlerin divan-ı harbe verilmesi gerekirken, görevler verildiği belirtilmiştir.³⁴⁷ Çekilen telgraftan anlaşılacağı üzere Ordu kazasında asayiş sorununun ciddi boyutlarda olduğunu. Özellikle Fatsa ve Ünye'nin asayiş sorunları, halkın büyük tepkilerine neden olmuştur.³⁴⁸ Milli Mücadele döneminde Ünye'de, 4-5 yıldır faaliyet gösteren sayısız cinayetlerin faili durumundaki Davut oğlu Dursun çetesi, Ünye kaymakamı Recai Bey komutasındaki takip müfrezesi tarafından yakalanmıştır.³⁴⁹ 1921 yılında Ordu livası Karakuş mevkiinde yol keserek yolcuların paralarını ve eşyalarını gasp eden Ünye'nin Kiraz köyünden Osman oğlu Kör İsmail ile arkadaşı Akçavuş oğlu Hasan sağ olarak ele geçirilmişlerdir.³⁵⁰ Milli Mücadele döneminde Ordu kazasında devam eden çete ve asayiş olayları meclis'te bazen sert tartışmalara neden olmuştur. Milli Mücadele döneminde Ordu'da görev yapan mutasarrıf ve valilerin büyük çabaları sonucu Ordu livasında asayişin sağlanması

³⁴⁷ BOA. DH. ŞFR, No: 102/32, 05- 11- 1337 (2 Ağustos 1919)

³⁴⁸ Sıtkı çebi, **Ordu Şehri Hakkında Derlemeler ve Hatıralar**, s. 281

³⁴⁹ Osman Doğan, **a.g.e.**, s. 352.

³⁵⁰ **A.g.e.** s. 352

ve 5- 10 kişiden oluşan çetelerin yakalanması ve etkisiz hale getirilmesi söz konusu olmuştur.³⁵¹

3.3.1 Soytarioğlu İsmail Çetesi

Ordu kazasında Milli Mücadele döneminde, devleti en çok uğraştıran çetelerin başında gelen Soytarioğlu (Kadıoğlu) İsmail, Perşembe İlçesine bağlı Ramazan köyünde doğmuştur. Soytarioğlu İsmail'in kaç yılında doğdu bilinmemektedir. 1987 yılında Yumutaş köyünde, Şerif Yılmaz adlı kişiyle yapılan mülakatta, Soytarioğlu İsmail'in birinci dünya savaşında cephede olduğu yıllarda kendisinin 13 yaşında olduğunu belirtmiştir. Şerif Yılmaz adlı kişinin anlattıklarına dayanarak muhtemelen, Soytarioğlu İsmail'in 1880'lü yıllarda doğmuş olabilir.³⁵² Soytarioğlu İsmail'in doğup büyüdüğü Ramazan köyünde 1800 yılların sonlarına doğru bölgeye yerleşen Gürcülerle yerli halkın çatışmaları Milli Mücadele döneminde de devam etmiştir.³⁵³

Birinci Dünya Savaşı yıllarında askerde olan Soytarioğlu İsmail Kafkas cephesinde Ruslara karşı savaştığı söylenmektedir.³⁵⁴ Askerliği sırasında Soytarioğlu İsmail'e gelen mektupta, muhacirlerin karısına musallat olduğunu ve acele gelmesi gerektiğini yazmaktaydı. Üç defa aynı şekilde gönderilmiş olan mektuplar, Komutanı tarafından Soytarioğlu İsmail'den gizlense de gönderilen üçüncü mektupta, komutan yazılanların Soytarioğlu İsmail'in bilmeye hakkı olduğu düşüncesiyle mektupları verir ve olayın çözülmesi için Soytarioğlu İsmail'e izin vermiştir. Ardından İsmail askerliği bitmeden köyüne dönmüştür.³⁵⁵ Başka bir rivayete göre: Köyünde vuku bulan çirkin hadiseler onu derinden etkilemiştir. Komutanından köyüne gitmek için izin istese de komutanın izin vermemesi üzerine askerden firar ederek köyünün yolunu tutmuştur.³⁵⁶

Askerliğini bitirmeden köyüne gelen Soytarioğlu İsmail'e bekçilik vazifesi verilmiştir. Gürcülerle ilk çatışmaları bir düğünde vuku bulsa da bu olay fazla büyümeden önlenmiştir. Lakin Gürcülerin, Soytarioğlu İsmail'in başlarına dert açabileceğini düşünerek, bir düğün

³⁵¹ Sıtkı çebi, **Ordu Şehri Hakkında Derlemeler ve Hatıralar**, s.282.

³⁵² Yaşar Küçük, **Doğu Karadeniz Bölgesi Eşkiya ve Kabadayıları: Türkler – Destanlar**, Serander Yayınevi, Trabzon 2006, s. 162.

³⁵³ Süleyman Beyoğlu, **İki Devir Bir İnsan Ahmet Faik Günday ve Hatıraları**, Bengi Yay. İstanbul 2011, s. 404.

³⁵⁴ Yaşar Küçük, **A.g.e.** s. 162.

³⁵⁵ **A.g.e.** s. 162.

³⁵⁶ Adnan Yılmaz, **Ordu Tarihi Yazıları**, s. 120.

dönüşü Soyтарыođlu İsmail ve adamlarına bir dere de pusu kurmuşlardır. Bu pusuda Soyтарыođlu'nun adamlarından on yedi yaşındaki İsa öldürülmüştür. Kendisi de topuğundan vurulmuştur. Yaşanan bu olaydan sonra Bolaman Dağlarının çıkmış ve bir yıla aşkın köyüne uğramamıştır. Bir süre sonra köyünde yaşanan olaylar karşısında daha fazla dayanamayan Soyтарыođlu İsmail bir akşam vakti altı arkadaşıyla birlikte köye gelerek daha önceden aralarında husumet olan Gürcü Kamil'i ve arkadaşı Yusuf'u Yağmurlar denilen yerde öldürmüşlerdir. Bu olay sonrası çevre köylerden olayı duyanlar Soyтарыođlu İsmail çevresinde bir araya gelmişlerdir.³⁵⁷

Soyтарыođlu büyük bir üne kavuşarak elli- altmış adamıyla Milli Mücadele döneminde Samsun ve çevresinde Rum çetelerle çatışarak büyük kayıplar vermiştir. Lakin bir süre sonra tekrar eşkıyalığa başlamıştır. Gürcü köylerine baskınlar düzenleyerek yağmalama ve dağa adam kaldırmıştır. Askerler tarafından yakalanma sırasında çıkan çatışmalarda bazı askerler şehit olmuştur.³⁵⁸ Soyтарыođlu İsmail ve adamlarına isnat edilen vukuatlar şu şekildedir:³⁵⁹

- 1- *Vona Taflan dağında iki kişiyi katlettiği*
- 2- *Ulubey'in Sayaca kariyesinde kazancı mahallesinde Körükküz'de Hüseyin Kahyanın hanesini ihrak ve kendisini katlettiği*
- 3- *Sudi Bey'in kuvveti ile müsamedisinde bir jandarma şehit ve bir jandarma cerh etti.*
- 4- *Hapsamana'da Cihadiye kariyesini baştan başa yağma ve garet ederek Tacir Ahmet Ağa'nın zevcesini ve tahsildar Hüseyin Efendi'yi katline emvali emeriyeyi gap ettiği.*
- 5- *Karahisar Mutasarrıfı ve jandarma efradı ve hayvanatını esir ve sıhhye müdürünü şehit etti.*
- 6- *Ordu'nun Fermude Tepeköy kariyesinden 30 haneyi baştan başa yağma ve emval ve hayvanatını garet ettiği.*
- 7- *Fatsa'da Yamakzade Mustafa Efendi'yi dağa kaldırdı. Kezalik Fatsa'da Dadyan arslan Efendi'nin hanesini yağma ve garet ve dağa kaldırdığı.*
- 8- *Kavraz'da Serdarzade Nafiz Efendi'yi dağa kaldırdığı*
- 9- *Reşadiye'nin Cimban yaylasında jandarma ile müsademe ederek iki jandarmayı şehit ettiği*

³⁵⁷ A.g.e. s.121.

³⁵⁸ A.g.e. s. 122.

³⁵⁹ Sıtkı Çebi, **Ordu Şehri Hakkında Derlemeler ve Hatıralar**, s. 283.

İsnat edilen bu suçlardan aranan Soyтарыođlu İsmail ve adamlarını yakalama çalışmaları devam ederken dönemin Ordu Mutasarrıfı Ahmet Faik Günday, Soyтарыođlu İsmail'in teslim olması için bir görüşme ayarlamıştır. Lakin Soyтарыođlu İsmail ile görüşeceği gün görevinden istifa etmiştir. Ahmet Faik Günday hatıralarında Soyтарыođlu olayını şu şekilde anlatmaktadır:³⁶⁰

“Ordu’da Türklere Gürcü şakilere karşı müdafaa etmek vazifesiyle bir çete kurmuş olan Soyтары oğlu İsmail Ağa çetesi vardı. Bu da birçok Gürcü’yü katletmiş kanuni takibata tabi idi. Soyтары Oğlu’nun çetesi hakkında takibat yaptırđım. Çete efradının kimler olduğunu ve kaç kişiden ibaret bulunduğunu tespit ettirdim ve nihayet Soyтары Oğlu’na haber gönderdim. Senin yapmaya çalıştığın işi hükümet yaptı. Hiçbir tane Gürcü şaki kalmadı. Senin başıboş dolaşmana lüzum kalmamıştır. Senin Türk milletine yaptığın hizmetler gözümüzün önündedir. Seni himaye etmek ve elimden geleni yapmak kararındayım. Teslim olduğun takdirde af demek olan tecile tabi tutulmanız için icap eden her yardımım yapacağım. Bu işlerden evvel bir gece Ordu’ya gel benim ile görüş bundan sonra yapacağımız muameleyi tayin ederiz şeklinde haber gönderdim ve geleceği günü tespit ederek cevap verdi. Gününde de Boztepe köyüne gelerek gece bana gelmek için geceyi bekliyordu. Hâlbuki o gün ben mutasarrıflıktan istifa etmiştim. Soyтарыođlu’na artık görüşmekte bir fayda kalmamıştır tarzında haber yolladım. Bu da bu şekilde kapandı.”

Ahmet Faik Bey tarafından 2 Ağustos 1921 tarihinde yapılan bu teşebbüs başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Daha sonra Giresunlu Osman Ağa, Soyтарыođlu İsmail ile bir görüşme sağlamıştır. Osman Ağa’nın teşebbüsleri de sonuçsuz kalınca, Soyтарыođlu tekrardan Çambaşı ve Mesudiye civarlarında yaylaya çıkmıştır. 1922 yılının İlkbaharında Şebinkarahisar jandarma müfrezesi takibe başlamıştır. Tabur’un başında Perşembeli olan, Şebinkarahisar Mutasarrıfı Rıfat (Vona) vardır. Soyтарыođlu İsmail kendisini, takip eden müfrezeyi Çambaşı’nda pusuya düşürmüştür. Bu çatışmada liva doktoru ile on kişi vurulmuş ve bir kısmı da esir alınmıştır. Bu esirler arasında, Şebinkarahisar Mutasarrıfı Rıfat Bey ve Jandarma komutanı da vardır. Soyтарыođlu İsmail esir aldığı Rıfat Bey’e ve Jandarma komutanına her hangi bir kötü davranış da bulunmamıştır. Bir süre sonrada serbest bırakmıştır. Bu olaydan sonra Rıfat Bey görevden alınmıştır.³⁶¹

³⁶⁰ Süleyman Beyoğlu, **İki Devir Bir İnsan Ahmet Faik Günday ve Hatıraları**, s. 407.

³⁶¹ Adnan Yılmaz, **Ordu Tarihi Yazıları**, s.123.

Jandarma müfrezesinin başarısızlığından sonra Soyтарыođlu İsmail'in yakalanması için Seyyar Jandarma Taburu kurulmuştur. Bu tabura yardım etmek için Ordu'dan jandarmalar yola koyulmuşlardır. Soyтарыođlu İsmail büyük güç kaybetmiş ve yanında üç beş adamından başka kimse kalmamıştır. Halk Soyтарыođlu İsmail'in bulunduğu yerleri jandarmaya bildiriyorlardı. Gelen bilgilerden Soyтарыođlu İsmail'in Giresun'un Elmalı köyü civarıyla Çambaşı'nda dolaştığı anlaşılmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda iyice köşeye sıkışan Soyтарыođlu İsmail'in Mesudiye'nin Yeveli köyünde olduğu tespit edilmiştir. Bunun üzerine Yeveli köyünde bir evde sıkıştırılan Soyтарыođlu İsmail ve adamları teslim alınmıştır. Ordu'ya getirilen Soyтарыođlu ve adamları, gece Ulubey'de dinlenmek için verilen molada arkadaşı Davutoğlu Halil'le kaçımaya teşebbüs ederken öldürüldüğü haberi çekilen telgrafla Ordu'ya ulaşmıştır. Başka bir rivayete göre: Soyтарыođlu İsmail ve arkadaşı Davutoğlu Halil'in kaçımaya teşebbüs etmediğini, mola sırasında uyurken iki Gürcü asker tarafından öldürüldüğü belirtilmiştir. Soyтарыođlu İsmail'in öldürüldüğü haberini alan halk, Ordu Ulubey yolu üzerindeki Çelebioğlu mevkiinde beklemeye başlamışlardır. Bir süre sonran Soyтарыođlu İsmail ve Davutoğlu Halil'in cesetleri atların üzerinde, halkın arasından geçerek Ordu ili merkezine götürülmüştür.³⁶²

3.3.2 Pontus Meselesi

Pontus kelimesi, Yunanlıların ve Romalıların "*Pontus- Euxinus*" olarak isimlendirdikleri "*Ahşæna*" bilinen adıyla Karadeniz kelimesi anlamına geldiği, aslen İnan ve İskit dillerine ait olduğu ve karanlık anlamında kullanıldığı görölmektedir Günümüzde Trabzon ili etrafında Perslere bağlı Pont krallığı ile tarih sahnesine çıkmıştır. Roma Devleti'nin ikiye ayrılması sonucu Doğu Roma Devleti topraklarında kalan bölge, İstanbul'un, Haçlıların istilasına uğraması sonucu, Aleksî Komen tarafından 1204 yılında, Trabzon Rum İmparatorluğu adıyla Trabzon'da bir devlet kurmuştur. Fatih'in son verdiği bu devleti tekrardan canlandırmak için Tanzimat'tan sonra bir düşünce olarak ortaya çıkmıştır.³⁶³ Bu düşünce doğrultusunda, çalışmalar başlamıştır. İlk olarak, Amerikan Rum göçmeni olan, Papaz Klemmatyos'un, İnebolu civarında halkın "*Manastır*" adını verdiği bir yerde faaliyete

³⁶² A.g.e. s. 124-125.

³⁶³ Cengiz Mutlu, *Mütareke Döneminde Rum Nüfus Hareketleri (1918-1922)* , Atatürk Araştırma Yay. Ankara 2014, s. 133.

geçtikleri anlaşılmaktadır.³⁶⁴ Daha sonra 1904 yılında Merzifon Amerikan Koleji'nde ilk Pontus cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyetin amacı, Batum ile Zonguldak arasındaki sahil bölgesinde Trabzon, Ordu, Giresun, Samsun, Sinop, Zonguldak, Tokat, Amasya, Çorum, Yozgat ve Sivas'ı kapsayacak şekilde bir Pontus Devleti kurmaktır. Bu Cemiyet 1910 yılında “*Pontus*” adlı bir dergi yayınlamıştır. 1908 yılında kurulan Meşru Müdafaa Cemiyeti, Rum gençlerini silahlandırarak Karadeniz kıyıları ve iç kesimlerinde isyanlar çıkartmak, devletin zayıf olduğu yerlerde çete faaliyetlerinde bulunmak amacıyla çalışmıştır. Kurulan bu cemiyetler Trabzon, Giresun ve Ordu'da teşkilatlanmışlardır. Metropolit ve papazlar tarafından idare edilen bu cemiyetlerin finansal kaynağı bölgede bulunan zengin Rumlar tarafından sağlanmıştır.³⁶⁵

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Pontus Rum Devleti kurma düşüncesi eyleme dönüşerek çete faaliyetlerinin başladığı görülmektedir. Yine bu dönemde kurulan, Batum Pontus cemiyeti, Batum'da, bağımsız Pontus Cumhuriyeti'nin ilk Pontus meclisini kurmuştur.³⁶⁶ Trabzon'un Ruslar tarafından işgal edilmesi üzerine Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey şehrin anahtarını Metropolit Hrisantos'a vermiştir. Hrisantos, Ruslar şehri terk edene kadar kendi yönetimini kurarak Pontuşçu faaliyetlerini sürdürmüştür. Ayrıca Rusların bölgeden çekilirken bıraktıkları silahları Metropolit Hrisantos, Rum çetelere vermiştir.³⁶⁷ 1917 yılında Karadeniz'deki ve Kafkaslardaki Pontuşçuların 12.000 kişilik ordu kurdukları anlaşılmaktadır. Bu sayının daha sonra 50.000'e çıktığı görülmektedir. Özellikle Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rusların Pontus oluşumuna silah ve asker desteği sağladığı anlaşılmaktadır.³⁶⁸ Pontus meselesi, Mondros Mütarekesi'nden sonra Paris Barış Konferansı'nda dile getirilerek emperyalist devletlerce desteklenen siyasi bir oluşum haline sokulmak istenmiştir.³⁶⁹

3.3.2.1 Rum Çeteleri

Birinci Dünya Savaşı sonrası siyasi anlamda emperyalist devletlerce desteklenen Pontus meselesi güç kazanarak, Karadeniz bölgesinde çete faaliyetlerini arttırmıştır. Çete faaliyetlerinin artmasının en büyük nedeni, Mondros Mütarekesi'nin 24. Maddesinde

³⁶⁴ Mesut Çapa, **Pontus Meselesi**, Serander Yay., Trabzon 2001, s. 51.

³⁶⁵ **A.g.e.** s. 53-55.

³⁶⁶ **A.g.e.** s. 55.

³⁶⁷ Cengiz Mutlu, **a.g.e.** s. 136

³⁶⁸ **A.g.e.** s. 136.

³⁶⁹ Sabahattin Özel, **a.g.e.** s. 58.

amaçlanan Pontus ve Ermeni çetelerini kışkırtarak bölgede asayiş bozuk gösterip, Doğu Anadolu'da Ermeni Devleti, Karadeniz kıyılarında Pontus Rum Devleti kurmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda İtilaf Devletleri Rum ve Ermeni çetelerine büyük destek sağlamışlardır.³⁷⁰ Rum çeteleri Özellikle Trabzon, Giresun, Ordu ve Samsun illerinde etkili olmaya çalışmışlardır.³⁷¹ Öte yandan 9 Mart 1919 yılında İngilizlerin Samsun'a 200 kişilik bir müfreze çıkarması ve 30 Mart'ta Merzifon'u işgal etmesiyle, Rum çetelerin Samsun ve civarında İngilizlerden aldıkları cesaretle, çete faaliyetlerini arttırmışlardır.³⁷² Asayişsizliği ve çete olaylarını araştırmak üzeri bölgeye gönderilen Mustafa Kemal Paşa, 9. Ordu müfettişi olarak Samsun'a vardığında İstanbul hükümetine hazırladığı raporda şu bilgileri vermiştir:³⁷³

“ Trabzon vilayetine gelince; İslamlardan birkaç çete varsa da soygunculuk amacına dayanıyor. Göçürme işlerinden dolayı şu sırada kaçak olan Topal Osman Ağa'nın önemli çetesi olup Giresun ve doğusu dolaylarında... Önemli bir olayı görülmemiştir. İslamlar arasında birbirini öldürme gibi değişik bir takım olaylar adaletle geçiyorsa da bunlardan eşkıyalık ve politik durum yoktur. Rumların bu ildeki örgütü de tıpkı Samsun ve Amasya örgütü gibi politiktir. Olayları ve çetelerin çalışmaları azdır. O da Trabzon ilinin halkının uyanıklığındandır. Yalnız Köroğlu Efdalidis adındaki otuz kişilik Rum çetesi Gümüşhane Zanta dolaylarında pek çok ölümlü olaylar çıkarıyor. Şimdiye kadar kısa sürede on beş İslam öldürülmüştür. Amacı güvenliği yok göstermektir, araştırma yapılmaktadır. ”

Mustafa Kemal Paşa'nın gönderdiği raporda Rum çetelerin bölgenin asayişini bozuk göstererek işgale zemin hazırlamak olduğunu belirtmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Samsun ve çevre köylerine depolanan silahlar Rum gençlerine ve asker kaçaklarına verilmek suretiyle çeteler oluşturulmuştur.³⁷⁴ Oluşturulan bu çeteler Samsun ve çevresini üs olarak kullanmışlardır. Rum çetelerin en büyüğü “*Nebyan Çeteleri*”ydi. Bu çeteler Türk köylerine baskınlar düzenleyerek savunmasız halkı öldürüp mallarını gasp etmişlerdir. 1920 yılında bu çetelerin sayısının 1002'nin üzerinde olduğu belirtilmektedir.³⁷⁵ Diğer yandan 1919 yılında Venizeelos'un isteğiyle İstanbul'da kurulan Küçük Asya Cemiyeti, Rum Göçmen Cemiyetiyle koordineli olarak çalışmıştır. Bu cemiyetler Amerika ve Avrupa'da kara

³⁷⁰ A.g.e. s. 56.

³⁷¹ Musa Çapa, a.g.e. s. 65.

³⁷² Sabahattin Özel, a.g.e. s. 65.

³⁷³ Mustafa Onar, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları*, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1995, s. 60.

³⁷⁴ Pelin İskender Kılıç, “ Samsun Ve Çevresinde Pontus Çetelerinin Faaliyetleri Ve Hükümetin Uygulamaları”, www.acarindex.com, s. 489.

³⁷⁵ A.g.m. s.490.

propaganda yaparak Karadeniz bölgesinde Rumların tehcir ve katliamlara uğradığını ve Anadolu topraklarında Hıristiyan nüfusun fazla olduğunu anlatmaya çalışmışlardır. Yine bu cemiyetler bilinçli olarak Trabzon, Giresun ve Samsun bölgelerine Rum göçmenlerini yerleştirmişlerdir.³⁷⁶

Milli Mücadele yıllarında Mustafa Kemal Atatürk bir yandan Batıda Yunanlılarla savaş halindeyken Bir yandan Karadeniz'deki Rum çeteleriyle mücadele etmek zorunda kalmıştı. Merkez Ordusu kurulana kadar bölgede özellikle Trabzon ve Giresun'da Osman Ağa'nın milis kuvveti Rum çeteleriyle mücadele ederek büyük faydalar sağlamıştır.³⁷⁷ 9 Aralık 1920 yılında Rum çetelerinin bölgedeki faaliyetlerini son buldurmak için Nurettin Paşa komutasında oluşturulan Merkez Ordusu Rum çetelerini bölgede etkisiz hale getirmeyi başarmıştır.³⁷⁸

Pontus Devleti sınırları içinde yer alan Ordu ili Pontus cemiyetinin ve Rum çetelerin faaliyet alanı içersinde yer almıştır. Bu doğrultuda çalışmalar Pontus Cemiyetinin Ordu'da kurmuş olduğu şubeden yapılmıştır. Bu şubenin başında Ordu Rum Metropoliteni bulunmaktadır. Ordu, Fatsa, Ünye ve Samsun'da bulunan Rum Müdafaa-i Meşruta Cemiyetlerinin gizli bir iletişim ağı vardı. Bu cemiyetlerin merkezi durumunda olan Ordu ili, Rum çetelerine yapılacak yardımların dağıtım planlarının yapıldığı yer durumundadır. Yapılan bu yardımlarda Ordu'da yaşayan ticaretle ve esnaflıkla uğraşan zengin Rumların etkisi olduğu muhakkaktır. Ordu ilinde faaliyet gösteren çetelerin daha çok Ordu'nun iç kesiminde bulunan yaylalarda faaliyet gösterdikleri anlaşılmaktadır.³⁷⁹ Bu çeteler yakalanma ihtimalleri olduğunda yayla bölgesinden Samsun bölgesine kaçıyorlardı. Aynı şekilde Samsun bölgesinden Ordu yaylalarına kaçarak gizlenmeye çalışmışlardır. Bu dönemde Ordu halkı Rum çetelerin yaylada eşkıyalık faaliyetinde bulunmasından yaylalara çıkamamışlardır. Rum çetelerin en etkili olduğu Samsun yöresine Ordu ve Giresun'dan yardımcı kuvvetler gitmiştir. Rum çeteleriyle Türk Kuvvetleri arasında şiddetli çatışmaların olduğu Samsun bölgesinde bulunan Nebiyan dağlarına, Ordu ilinden yüzlerce Türk savaşmaya gitmiş ve bunlardan bir kısmı şehit olmuştur.³⁸⁰ Bu dönemde yaşanan başka bir olay ise; Giresunlu Osman Ağa'nın Ordu'ya gelerek Rumlara gözdağı vermek istemesi üzerine, Birinci Dünya Savaşında Of

³⁷⁶ Mesut Çapa, **a.g.e.** s. 52-53.

³⁷⁷ Sabahattin Özel, **a.g.e.** s.85

³⁷⁸ Pelin İskender Kılıç, **a.g.m.** s.498.

³⁷⁹ Sıtkı Çebi, **Ordu Şehri Hakkında Derlemeler ve Hatıralar**, s. 274-275.

³⁸⁰ **A.g.e.** 276.

savunmasında büyük faydalar sağlamış Çürüksulu Ziya Bey'in, Ordu halkının Rumlarla bir sorunu olmadığını ve barış içinde yaşadığını belirtmesi ve Osman Ağa'nın Ordu şehrine girmesine engel olmasıdır.³⁸¹

3.4. 1921 Rum Tehciri

Merkez Ordusu'nun kurulmasından sonra Samsun ve çevresinde Rum çeteleriyle daha etkili bir mücadele başlamıştır. TBMM'nin Merkez Ordusuna verdiği destekle birlikte ilk olarak bölgede yaşayan Rumların ellerinde bulunan silahların toplanması için çalışmaların başladığı görülmektedir. İkinci olarak ise, bölgede yaşayan hıristiyanların büyük bir isyana kalkışmasını engellemek için hıristiyanların silahaltına alındığı anlaşılmaktadır.³⁸² Yapılan bu çalışmalar sonucunda büyük bir miktarda silah toplanmıştır. Silahlarını vermeyen Rumlar ise, dağa çıkıp Rum çetelerine katılmıştır. Yine aynı şekilde silahaltına alınan Rumların askerden firar ederek çetelere katıldığı görülmektedir. Daha sonraki süreçte Yunan donanmasının, 1921 Mayısında Karadeniz kıyılarına çıkarma yapma ihtimalinin yüksek olması ve bölgede bulunan Rum çetelerin ve Rum halkının bu çıkarmaya destek vereceği tahmin edilmesinden dolayı, kıyı kesiminde yaşayan Rumların 29 Mayıs 1921 tarihinde iç bölgelere sevk edilmesi istenmiştir. Lakin bu istek Ankara hükümeti tarafından reddedilmiştir.³⁸³ Aynı dönemde Yunan gemilerinin İnebolu'yu bombalaması ve Samsun'a asker çıkarması ihtimali güç kazanması Ankara Hükümetinin daha önce verdiği kararın değişmesinde etkili olmuştur.³⁸⁴ 12 Haziran 1921 tarihinde Meclisin aldığı kararla, 15- 50 yaş arası eli silah tutan Rumların iç bölgelere sevk edilmesi kararlaştırılmıştır.³⁸⁵ 16 Haziran'da bu karar Merkez Ordu Komutanlığı'na bildirilmiştir.

Meclisin aldığı bu kararla Merkez Ordu Komutanlığı'nca sevk işlemleri başlamıştır. İlk olarak Yunan Donanması'nın çıkarma yapma ihtimalinin yüksek olduğu, Samsun, Ordu, Giresun ve Sivas vilayetlerinde Rumların iç bölgelere sevk işlemlerinin yapıldığı görülmektedir.³⁸⁶ Daha sonra tehcir bölgesinin genişlediği, kadın, çocuk ve yaşlıları da

³⁸¹ İbrahim Dizman, **20. Yüzyılda Ordu (1900-1999)**, s.47.

³⁸² Cengiz Mutlu, **a.g.e.** s. 151.

³⁸³ **A.g.e.** s. 152.

³⁸⁴ **ATASE Arşivi**, Kls. 1014, D.8, F.4-10.

³⁸⁵ Cengiz Mutlu, **a.g.e.** s. 152.

³⁸⁶ Müfide Ötken, **Milli Mücadele Döneminde Karadeniz Bölgesi'nden Anadolu İçlerine Rum Göçü**, "Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2006, s. 81.

kapsadığı anlaşılmaktadır.³⁸⁷ Özellikle 2 Temmuz 1921’de Bafra, Nebyan, Kocadağa, Ladik, Havza, Tavşan Dağları, Desrek Boğazı ve Heris Dağları’nda bulunan Rum çetelerine, yardım ve yataklık eden köylerin iç bölgelere sevkleri başlamıştır.³⁸⁸ Bu sevk sırasında Rumların mal ve can güvelliği sağlanırken geride bıraktıkları taşınmaz eşyaların korunduğu görülmektedir. Ayrıca sevk sırasında Rumlara kötü muamelede bulunan memurların İstiklal mahkemelerinde yargılandığı görülmektedir.³⁸⁹ Bu sevk sırasında Rumların firar edip dağlarda Rum çetelerine katıldığı anlaşılmaktadır.

Merkez Ordu Komutanı Nurettin Paşa’nın tehcirin genişletilmesinde kadın, çocuk ve yaşlıları kapsamasında büyük rolü olduğu görülmektedir. Lakin bu uygulama tepkileri ve şikâyetleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle Nurettin Paşa’nın orantısız güç kullandığı ve Rumlara karşı düşmanca tavırlar takındığı ile ilgili meclise şikâyetler bildirilmiştir.³⁹⁰ Bu şikâyetlerden en önemlisi Samsun vilayetinin ileri gelenlerinin Nurettin Paşa’nın görevini suiistimal ettiğini belirterek, TBMM’ye yapmış oldukları şikâyetlerdir. Nurettin Paşa, bu şikâyetten sonra Samsun halkına karşı olumsuz sözlerde bulunmuştur. Nurettin Paşa’nın Rum tehcirinin kapsamının genişletilmesiyle ilgili Ordu Mutasarrıfı Ahmet Faik Bey’de rahatsızlığını dile getirmiş ve Nurettin Paşa’yla aralarında yaşanan fikir ayrılıklarından dolayı görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır.³⁹¹ Yine aynı şekilde Lazistan Mebusu Osman Bey’in ve Samsun Mebusu Nafiz Bey’in Nurettin Paşa’nın uygulamalarında sorun olduğunu Meclis kürsüsüne taşımışlardır.³⁹² Bu şikâyetler sonrası Nurettin Paşa görevden uzaklaştırılmıştır. 23 Kasım 1921 tarihinde meclis, tehciri durdurma kararı almıştır. Bu kararın alınmasında tehcir uygulamasıyla ilgili şikâyetler, yaşanan bazı olumsuz olaylar, Nurettin Paşa’nın tutumu, Amerika ve İngiltere gibi devletlerin baskısı etkili olmuştur.³⁹³ Beş ay gibi bir süre zarfında Sivas, Tokat, Çorum, Yozgat, Karahisar-ı Şarkıye vilayetlerine, Merkez Ordu kayıtlarına göre: 63.844 Rum’un sevkî gerçekleştirilmiştir.³⁹⁴

Yunanlıların çıkarma yapma ihtimali olan Ordu ili de Rum tehciri kapsamına girmiştir. Dâhiliye Nezaretinin 13 Haziran 1921 çektiği telgrafta; elli silah tutan 15 yaşından 50 yaşına

³⁸⁷ **A.g.t.** s. 91.

³⁸⁸ Cengiz Mutlu, **a.g.e.** s.157.

³⁸⁹ **İstikbal Gazetesi**, S: 350 (11 Temmuz 1921)

³⁹⁰ Recep Çelik, ” Pontus Meselesi ve TBMM’nin Buna Karşı Aldığı Önlemler”, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, Serander Yay., Güz 2011, C: 11, S: 11, s. 66-69.

³⁹¹ **A.g.m.** s. 67.

³⁹² Cengiz Mutlu, **a.g.e.** s. 169-170.

³⁹³ Müfide Ötken, **a.g.t.** s. 120.

³⁹⁴ **A.,g.t.** s. 121.

kadar bilumum Rumların sevk edilmesini dönemin Ordu Mutasarrıfı Ahmet Faik Bey'e bildirmiştir. Daha sonra Ahmet Faik Bey bu emri Rumlara tebliği etmiştir. Ahmet Faik Bey hatıralarında Ordu ilinden Rumların sevk edilmesini şu şekilde anlatmaktadır:³⁹⁵

“ Rumlara bu emri tebliği ettim ve kendilerine yol tedariki ve ailelerine müteallik işlerini yapabilmek üzere bir hafta müsaade verdim ve gidecekleri gün Mesudiye'ye giden yolun başında ben de hazır bulundum Bila- istisna bütün eli silah tutan Rumlar aileleriyle veda ederek benimde elimi öperek güzelce yolcu edilmişlerdi. Manzaranın heyecanı ayrılmak hasebiyle ağlayan çoluk çocuğun çokluğu çok hüzn- averdi. Kafilenin muhafazası çok ciddi bir şekilde temin edilmişti. Böylece oldukları gibi Mesudiye'ye salimen varmışla. Ondan sonra ne oldukları hakkında benimde bilgim yok.”

Temmuz ayı başlarında tehcirin kadın, çocuk ve yaşlıları kapsayacak şekilde genişlediği görülmektedir. Merkez Ordu Komutanlığı'nın bu karara gerekçe olarak, sevk sırasında firar eden Rumların dağa çekilerek eşkıyalık faaliyetlerine katıldıklarını; şehir, kasaba ve köylerde yaşayan Rumların ise bu çetelere iâşe ve lojistik destek sağladığını, bu doğrultuda büyük bir isyan başlamasına neden olduğunu göstermiştir. Söz konusu karar, 11 Temmuz 1921 tarihinde Merkez Ordu Komutanlığı'nca Ordu Mutasarrıfı Ahmet Faik Bey'e bildirilmiştir. Ahmet Faik Bey bu telgrafa istinaden Merkez Ordu Komutanlığına çektiği telgrafta şunları yazmıştır: *“Kendisin sorumluluk alanında sevk sırasında yalnız Ünye'nin Kiraztepe karyesinde bir kısım Rumların ormanlara yerleştikleri Ordu ilinde daha önce ve şimdi Rum çetelerine ve eşkıyalarına rastlanmadığını belirtmiştir. Ayrıca araba ve şosesi olmayan kadın, çocuk, ihtiyarların ve hastaların yollarda büyük zorluklarla karşılaşacağını”* anlatmıştır. Merkez Ordu Komutanlığı, Ahmet Faik Bey'in belirttiği bu hususlar Merkez Ordu komutanı Nurettin Paşayla sorunlar yaşamasına neden olmuştur. Alınan bu kararı uygulamamak için bir süre direnen Ahmet Faik Bey, 2 Ağustos 1921 yılında istifa etmek zorunda kalmıştır. Yerine vekâleten 10. Fırka Komutanı Kaymakam Kürşad Bey tayin olmuştur.³⁹⁶ Ahmet Faik Bey bu süreci şu şekilde değerlendirmiştir:³⁹⁷

“Kürşad Bey 5 Ağustos 1921 tarihinde Mutasarrıflık vekâletini devraldı. Bende çekildim. Bu çetin muhaberem ile 25 gün geçti. Kafalara biraz sükûnet geldi. Ordu, Fatsa, Ünye,

³⁹⁵ Süleyman Beyoğlu, *İki Devir Bir İnsan Ahmet Faik Günday ve Hatıraları*, s. 410.

³⁹⁶ **A.g.e.** s. 410- 417.

³⁹⁷ **A.g.e.** s. 417

Samsun, Bafra, Çarşamba ve Terme gibi şehir ve kasabalarında bulunan Rum aileleri teb'id ve nakil felaketinden kurtuldular.”

Ahmet Faik Bey Mutasarrıflık görevinden istifa ettikten sonrada Ordu ilinde yaşamaya devam etmiştir. Nurettin Paşa Ahmet Faik Bey'in şehri terk etmesi için bir takım girişimlerde bulunduysa da muvaffak olamamıştır. Daha sonra Ahmet Faik Bey, 10 Kasım 1921 tarihinde Canik Mutasarrıflığına tayin olmuştur.³⁹⁸ Ahmet Faik Bey'in çabaları sonucu bazı köylerin sevki haricinde, kadın, çocuk ve ihtiyarların sevki durdurulmuştur. Rum tehciri sırasından Merkez Ordu Komutanlığı kayıtlarına göre: Ordu ilinden 4.910 kadın ve erkek tehcir edilmiştir.³⁹⁹

3.5 Ordu'nun İl Olması

Osmanlı Devleti 1831 yılında on dokuz eyalete ayrılırken Ordu kazası Trabzon Eyaleti'ne bağlanmıştır. Daha sonra Tanzimat'la birlikte yeni idari yapılanma içerisinde Trabzon Vilayeti'ne bağlı Liva olarak idari yapısını devam ettirmiştir.⁴⁰⁰ 1900 yılının ilk çeyreğinde Trabzon'un en gelişmiş ve nüfus olarak en büyük kazası olan Ordu İstanbul Hükümetine Liva olmak için başvurularda bulunsa da bu girişimler sonuçsuz kalmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında 1916-1918 yılları arasında Trabzon'un Ruslar tarafından işgal edilmesi üzerine İdari anlamda Canik sancağına bağlanmıştır.⁴⁰¹ Birinci Dünya Savaşı sonuna doğru tekrar Trabzon'a bağlı olan Ordu kazası, TBMM'nin açılmasından sonra, 30 Kasım 1920'de Meclisin 106. oturumunda hazırlanan mazbatada Giresun'un, Ordu ve Tirebolu kazalarını kapsayacak bir şekilde müstakil bir liva yapısı Meclise sunulmuştur. Mecliste görüşülmeye başlanan bu kanun taslağının kabul edilmesinde, Giresun Belediye Başkanı ve Ticaret Odası Başkanı'nın yanı sıra şehrin ileri gelenleriyle birlikte Meclise çektikleri telgraf da etkili olmuştur. Ayrıca bu telgrafta, Giresun'un müstakil livaya dönüştürülmesi durumunda iki yıl süreyle masrafların Belediye tarafından karşılanacağı belirtilmiştir.⁴⁰² İlk olarak Mecliste konuşmayı Karesi milletvekili Vehbi Bey almıştır. Vehbi Bey'in konuşması şu şekildedir:⁴⁰³

³⁹⁸ A.g.e. s. 419-423.

³⁹⁹ Müfide Ötken, a.g.t. s. 120.

⁴⁰⁰ Adnan Yılmaz, **Osmanlı Belgelerinde Ordu**, s. 30-31.

⁴⁰¹ Mithat Baş, a.g.e. s. 456.

⁴⁰² **TBMM Zabıt Ceridesi**, 30 Kasım 1920, Devre 1, C: 6, İçtima: 106, s. 141.

⁴⁰³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, 30 Kasım 1920, Devre 1, C: 6, İçtima: 106, s. 142.

“VEHBİ B. (Karasi) – Efendim, malumu aileleri, vilayetler son vaziyette Her birer müstakil sancak haline ifrağ edildiği. Ve bu meyanda Trabzon’da müstakil bir liva haline girdi. Fakat Trabzon sancağının nüfus-i umumisi yed yüz bine bağlı oluyor bu nüfusun bir merkezden idaresi müşkül oluyor. Bilhassa gerek mevkii gerek ticareti ve gerekse sahilde olması itibariyle ehemmiyet-i fevkaldesi bulunan muntıkamın ki Giresun muntıkasıdır, müstakillin idaresi iktiza ettiği Hükümetçe dermeyan edildi. Encümenimiz de buna kanaat getirdi ve müstakil bir sancak tesisi lüzumunu kabul ettiği ve orada üç yüz bin nüfusu havi bir sancak meydana gelmiş oluyor ki vilayette telakki etmiş olsak sancak da telakki etmiş olsak, kendi varidatıyla kendini idare edebileceği gibi, inzibat ve ahvali hazıra dolayısıyla de fevkalade muvafık bir vaziyet hadis olunmuş olacaktır. Onun için, bunun Hükümetin teklifi veçhilen ve bugünkü ruznameye ithal edilecek müzakere ve kabulünü istirham ediyorum.”

Daha sonra söz alan İstanbul milletvekili Maliye Vekili Ferid Bey, bu tür mülki yapılanmaların bütçe açısından büyük bir külfet getirdiğini lakin Giresun’un halkının, Belediye ve Ticaret Odası başkanlığının 2 yıl süreyle masrafların karşılanmasında taahhüt etmeleri mali açıdan olumlu görüldüğünü anlatmıştır. Mecliste her şey Giresun’un Ordu’yu kapsayacak bir şekilde müstakil liva olması durumunda ilerlerken, Karahisarı Şarki Mebusu Mesudiyeli Mustafa Bey’in konuşması olayın gidişatını değiştirmiştir. Mustafa Bey’in konuşması şu şekildedir:⁴⁰⁴

“MUSTAFA B. (Karahisar-ı Şarki) - Efendim, Giresun ile Ordu Kazalarını yirmi seneden beri Ordu istiyor sancak olsun, Giresun istiyor sancak olsun. Yirmi seneden beri bunların beyninde bir münaferet vardır. Hatta 1324 tarihinde Giresunlular ve Ordulular memleketlerinin sancak olmasını istediler. Her ikisi beyninde münaferet olduğu için hiçbir netice hâsıl olmadı. Giresun kazası beş seneden beri kaza olarak hüsnü halle idare ediliyor. Ne asayişsizlik var, ne de başka bir şey ve ne de bir sebep var ve sebep nedir? Nüfusu ziyade olan ve gündün güne ziyadeleşen ve her gece üç beş katil ile vukua gelen Ordu Giresun’a raptediliyor. Kaza olarak Ordu’nun ipkası hiçbir vakit caiz olamaz. Ordu’nun beş nahiyesi vardır ki her biri birer kaza gibidir. Bunların yüz altmış bin nüfusu vardır. Varidatı da Giresun’dan çoktur. Zaten her iki kaza beyninden münaferet var. Zinhar Ordu’nun Giresun’la birleştirilmesi hiçbir vakitte Ordu’nun asayişini temin etmez. Olsa, olsa sancak merkezi Ordu olmak lazımdır. Zira Ordu’nun nahiyeleri birer müstakil sancak teşkil edebilir.

⁴⁰⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, 30 Kasım 1920, Devre 1, C: 6, İçtima: 106, s. 142.

Bahusus civarında Fatsa kazası da vardır. Ondan dolayı Ordu Giresun'dan müreccahtır. Ve Giresun'un Ordu'ya tercihi hiç doğru değildir. Zira arz ettiğim veçhile Ordu'nun beş nahiyesi vardır. Bu beşi hesapça birer kaza gibidir. Ve nüfusları yüz atmış bin raddesindedir. Ordu bugün Karahisar-ı Şarki sancağından da büyüktür. Böyle bir sancağın kaza halinde olarak ipka ve Giresun'a raptı, hiçbir vakit oranın asayişini temin etmez. Mamañih birkaç güne kadar asayişsizliğin tevalisini görürsünüz. Hiçbir vakitte bu olur biter iş değildir ve dünyada Ordulular buna itaat etmezler”.

Mecliste tartışmalar devam ederken Ordu'nun Giresun'a dâhil edilmesinin doğru olmayacağı konusunda görüşler dile getirilmiştir. Bu görüşleri dile getirenlerden daha önce, 1910 yılında Ordu kazası Kaymakamlığı görevinde bulunmuş Tunalı Hilmi Bey Mecliste şu konuşmayı yapmıştır: ⁴⁰⁵

“TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Arkadaşlar, Ordu'da kaymakamlığım vardır.1329 senesinde orada bulunuyordum. Ordu'ya gitmek vesilesiyle Trabzon'da hazır vapur bulduğum halde on beş gün sırf Ordu'nun ahvali ruhiyesini öğrenmek ve ileli içtimaiyesini tetkik etmek için daireden daireye dolaştım durdum çünkü Bayburt'tan geliyordum, Bayburt kadar uzak bir yerde bulunduğum halde maalesef, Ordu'nun çirkin şöhret şayiasıyla kulaklarım dolmuştu. Meselenin ruhu, asayiş meselesidir. Bundan başka bir şey değildir. Efendiler, Mustafa Bey'in dedikleri gibi bazen – haydi gece demeyelim – amma katiyen hafta geçmez ki birkaç cinayet vukua gelmesin.”

“MUSTAFA B. (Karahisar-ı Şarki) – Gece geçmez ki bir cinayet görülmesin, hala öyledir.”

“TUNALI HİLMİ B. (devamla) - Burada namı zikredilen Osman Ağayı – ben hüsnü vesile addettim – tebcilen zikrediyorum. (gürültüler) İstirham ederim, müsaade buyurun. Başka bir şey söyleyeceğim Tebcilen zikrediyorum Giresun'un gösterdiği fedakârlıklar, cüretler hamasetler, cesaretler, geçende Karadeniz tarafına doğru gittiğim zamanlarda kalbimi meserretle doldurmuştur. Bahusus şimdi burada Maliye vekili beyin bir tebşirini de işittim ki, o da iki senelik liva masrafını deruhte etmeleridir. Bunlar cidden şayanı takdir ve tebcil ahvaldendir. Yalnız kendilerinin hamiyetlerinden büyüklüklerinden ve bütün Giresunlulardan beklediğim bir şey varsa o da asayişini temin itibariyle, Ordu'nun hiç olmazsa

⁴⁰⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, 30 Kasım 1920, Devre 1, C: 6, İçtima: 106, s. 143.

muvakkaten ve bir iki sene için ve yahut teşkilatı umumiyyeye kadar liva merkezi ittihaz edilmesidir. Buna zaruret katidir. İkincisi – muhtasaran geçiyorum – bir iş yapıyoruz bir iş göreceğiz, fakat hiç olmazsa tam görelim. Mümkün olabildiği kadar doğru bir iş görelim ve müsmir surette görelim. Ordu kazası 6 nahiyeden ibarettir ve yüz yirmi sekiz bin nüfusu olarak bıraktım. Geçende işittim yüz elli bin olmuş ve emin olunuz ki elli bin nüfusu daha mektum olarak Ordu’da mevcuttur. Şu halde müstakilen yalnız Ordu kazasını bir liva yapalım ve yahut Fatsa ile birleştirelim. Giresun’la (Tirebolu)’yu da bir liva yapalım. Eğer Tirebolu, Giresun, Ordu ve Fatsa’dan mürekkep bir liva yaparsak onları kaza halinde bırakmak bence daha muvafıktır.”

Meclisteki görüşmelerde söz alan diğer milletvekilleri, Ordu kazasının asayiş ve eşkıya olayların büyük sorun teşkil ettiğini ve bu yüzden, Ordu’nun Giresun’a bağlanarak bir liva oluşturulması gerektiğini belirtmişlerdir. Diğer yandan Ordu kazasının ticari anlamda gelişmiş olduğunu ve hıristiyanların daha çok Ordu kazasından ticaretle meşgul olduklarını, Ordu’nun Giresun’a bağlanmasıyla, ticaretin olumsuz yönde etkileneceği belirtilmiştir. Uzun tartışmalardan sonra, Oluşturulan kanun taslağında Giresun ve Ordu’nun iki ayrı müstakil liva yapılması yönünde karar verilirken konu başka bir oturuma bırakılmıştır. Ordu’nun ayrı bir Liva olması için, Şark-i Karahisar milletvekili Mustafa Bey’in büyük emeği vardır.⁴⁰⁶

TBMM’nin, 4 Aralık 1920 yılında 108. oturumunda Giresun ve Ordu müstakil Livalarına dâhil olacak kazlar üzerinde görüşmeler devam etmiştir. Bu görüşmelerde Mesudiye kazasının Ordu’ya dâhil edilip edilmemesi konusunda ciddi tartışmalar doğuştur. Ayrıca Fatsa ve Ünye’nin Canik Sancağı’ndan alınıp Ordu Livası’na dâhil edilmesi ağırlık kazanmıştır. Bolu milletvekili Tunalı Hilmi Bey, farklı bir görüş belirterek Ordu Livası’nın merkezinin Vona kazasının olması yönünde düşüncelerini dile getirmiştir. Bu düşünce çok olumlu karşılanmamıştır.⁴⁰⁷ Uzun süren tartışmalardan sonra, Giresun ve Ordu müstakil Livaların sınırları da belirlenerek oylamaya sunulmuştur. Onaylanan bu kanuna göre maddeleri şu şekilde yasa haline gelmiştir:⁴⁰⁸

MADDE 1. - Merkezi ordu olmak üzere Canik sancağına merbut Fatsa ve Ünye kazalarının rapt ve ilhak suretiyle Ordu müstakil livası teşkil olunmuştur.

⁴⁰⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, 30 Kasım 1920, Devre 1, C: 6, İctima: 106, s. 144- 147.

⁴⁰⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, 4 Aralık 1920, Devre 1, C: 6, İctima: 108, s. 192-198.

⁴⁰⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, 4 Aralık 1920, Devre 1, C: 6, İctima: 108, s. 199.

REİS – Kabul edenler ellerini kaldırsın...

Kabul olunmuştur.

MADDE 2. - İşbu kanun ahkâmının icrasına Heyeti Vekile memurdur.

REİS – Bu maddeyi kabul edenler ellerini kaldırsın. Kabul edilmiştir.

MADDE 3. – İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

REİS - Üçüncü maddeyi kabul edenler ellerin kaldırsın. Kabul edilmiştir.

4 Aralık 1920 yılında Ordu'nun müstakil liva olması mecliste kabul edilmiştir. 4 Nisan 1921 yılında 9 no'lu resmi gazetede yayınlanarak kanun yürürlüğe girmiştir. 1924 yılında Anayasanın 89. Maddesine göre liva (sancak) adları vilayet olarak değiştirilmiştir.⁴⁰⁹ Daha sonraki yıllarda Ordu ilinin tekrar kaza yapıp Giresun'a bağlanması için çalışmalar yapılmışsa da sonuçsuz kalmıştır. 2013 yılında Ordu Büyükşehir Şehir Belediyesi olmuştur.

Ordu'nun müstakil liva olması sonucu Canik sancağına bağlı Fatsa ve Ünye'nin Ordu livasına bağlanması Fatsa ve Ünye'de pek hoş karşılanmamıştır. Bu bağlamda 17 Aralık 1920'de büyük bir miting düzenleyerek kendileriyle ilgili kararın değiştirilmesini istemişlerdir. Canik sancağı mebusu Nafiz Bey'e çektirdikleri telgrafta; Ordu livasıyla herhangi bir münasebetlerinin bulmadığını, hatta aralarında bir rekabetin bulunduğunu, bu yüzden halk nezdinde büyük sorunlar meydana gelebileceğini belirtmişlerdir. Ayrıca Fatsa ve Terme kazalarını ve Karakuş nahiyesinin kaza yapılarak Ünye'nin merkez olduğu bir liva teşkil edilmesini telgrafta dile getirmişlerdir.⁴¹⁰

⁴⁰⁹ Adnan Yılmaz, **Ordu Tarihi Yazıları**, s. 114.

⁴¹⁰ Osman Doğan, **a.g.e.** s. 359-360.

SONUÇ

Köklü bir tarihi geçmişi olan Ordu ili, Karadeniz Bölgesi'nin en önemli liman şehirlerinden biridir. Önemli bir liman şehri olması, tarih sahnesindeki yerini erken almasına neden olmuştur. Kotyora'yla başlayan tarihi süreç içerisinde büyük İmparatorlukların ve devletler için önemli bir yöre durumundadır. Danişmendliler ve Hacıemiroğulları Beyliği döneminde Türk Yurdu haline gelen Ordu yöresi Osmanlı döneminde “*Vilâyet-i Canik-i Bayramlı me'a İskefsir ve Milas*” olarak bilinen bölgede önemli bir yerleşim yeri olarak Türk kültürünü devam ettirmiştir. Tanzimat'a kadar geçen süreçte bazı olumsuzluklardan dolayı, yöredeki yerleşim yerlerinin değişmesi ve isim farklılıkları görülmektedir.

Ordu kazasında Tanzimat'la başlayan değişimler, Ordu ve Vona limanlarının önem kazanmasını ve kasabanın önemli bir ticaret merkezi olmasını sağlamıştır. Böylece yaşam standartlarının gelişmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda 1800 yılların başlarında Ordu kazası kitlesel göçler almaya başlamıştır. Özellikle iç bölgelerden yapılan Rum göçlerinin, ekonomik anlamda şehrin gelişimine katkıda bulunduğunu söylenebilir. Yine aynı şekilde 1877-78 Osmanlı – Rus Savaşı sonrası yapılan Kafkas göçleri, Ordu kazasının demografik yapısının oluşmasında büyük etkiye sahiptir. Ayrıca tarım ve hayvancılığın ciddi anlamda gelişmesi söz konusu olmuştur. Tarımdan ürünlerinin ve hayvanlardan elde edilen ürünlerin dış ülkelere ihraç edilmesiyle Ordu kazasının Karadeniz'de önemli bir liman şehri ve ticaret merkezi olduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesiyle Osmanlı toprakları en acı yıllara şahitlik etmiştir. Birinci Dünya Savaşı, Dünya'da ve Osmanlı Devleti'nde önemli gelişmelere ve değişimlere sahne olmuştur. Bu sürecin Ordu kazasına etkileri ve yarattığı sonuçlara baktığımızda Ermeni ve Rum Tehciri, Rusların ilerleyişi sonucu oluşan göçler ve iâşe sorunu, Rus bombardımanları ön plana çıkmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı'nda yaşanan önemli bir gelişmelerden biri Ordu kazasına yapılan göçlerdir. Bu göçlerin Ordu kazası güzergâhında olması ve Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey'in Trabzon'un işgalinden sonra görevine buradan devam etmesi, Muhacirler için göç sebebi olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla ekonomik anlamda zor günler geçiren Ordu kazasında, göçmenlerin de gelmesiyle birlikte iâşe meselesi büyük bir sorun

haline gelmiştir. Ordu kazasının bu zor günlerinde, Cemal Azmi Bey büyük fedakârlıklar göstererek yaşanan sorunları çözmeye çalışmıştır. Bu dönemde 3. Orduya yapılan sevkiyatı engellemek için, Rus gemilerinin Ordu kazası ve nahiyelerine yapmış oldukları bombardımanlar büyük tahribatlara yol açarken nakliyat yapan gemiler de batmıştır. Bu gemiler sayesinde sağlanan mısır ve un sevkiyatı durma noktasına gelmiştir.

Mondros Mütarekesi'nden sonra işgallerin başlaması Anadolu'da büyük tepkilere yol açmıştır. Ordu halkı İzmir'in ve İstanbul'un işgalini sert bir şekilde kınayarak İstanbul hükümetine protesto telgrafları çekmişlerdir. Karadeniz'de Pontus Devletini tekrar kurmak için İtilaf Devletleri'nin desteğini alan Rum çeteleri faaliyetlerini hızlandırmıştır. Ordu kazası bu çetelere karşı amansız bir savaş vermiştir. Ordu kazasında bulunan zengin Rumlar, maddi anlamda Rum çetelerine büyük destekte bulunmuşlardır. Ordu ili kongreler döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer almıştır. Kongrelerde alınan kararlar Ordu kazasında büyük bir coşkuyla karşılanmıştır. Ordu halkının Milli Mücadele'ye maddi manevi büyük destek verdiği görülmektedir.

Doğu cephesinde Ermenilerin yenilmesi sonucu ele geçirilen silahlar ve Ruslardan alınan silahların Batı cephesine ulaştırmak için nakliyat gemilerinin uğrak yeri olan Ordu limanı önemli bir yere sahiptir. Bu sevkiyat sırasında Ordu limanına gelen Rüşumat 4 gemisinin Yunan savaş gemilerine yakalanmamak için batırılarak tekrar yüzdürülmesinde Ordu halkının büyük desteği olmuştur. Sakarya Savaşı'na destek vermek için Ordu'da 200 kişiden oluşan gönüllü taburu kurulmuştur. Milli Mücadele döneminden Ordu ilinde yayınlanan gazeteler, kurulan dernek ve kulüpler, milli bir bilincin oluşmasında önemli rol sahiptir. Özellikle Güneş Gazetesi ve Ordu İnlılâp- 1 İçtimai Kulübü Ordu halkının Milli Mücadele'ye olan inancının atmasında büyük faydalar sağlamıştır.

تلفرافنامه ۲۹۵

۱-۱
رخصه لغاتیه

تاریخی		تاریخ		امضاء		تاریخ		تاریخ	
اول	ساعت	اول	ساعت	اول	ساعت	اول	ساعت	اول	ساعت
۱۹۰۶	۲۰	۱۹۰۶	۲۰	۱۹۰۶	۲۰	۱۹۰۶	۲۰	۱۹۰۶	۲۰
۲۰	۱۹۰۶	۲۰	۱۹۰۶	۲۰	۱۹۰۶	۲۰	۱۹۰۶	۲۰	۱۹۰۶

تلفرافخانه عثمانیه

حکومت تلفرافخانه عثمانیه
مسئولیت قبول اینجانب

ردیف	تاریخ	موضوع	تاریخ	موضوع	تاریخ	موضوع	تاریخ	موضوع
۱	۱۹۰۶	...	۱۹۰۶	...	۱۹۰۶	...	۱۹۰۶	...
۲	۱۹۰۶	...	۱۹۰۶	...	۱۹۰۶	...	۱۹۰۶	...
۳	۱۹۰۶	...	۱۹۰۶	...	۱۹۰۶	...	۱۹۰۶	...
۴	۱۹۰۶	...	۱۹۰۶	...	۱۹۰۶	...	۱۹۰۶	...
۵	۱۹۰۶	...	۱۹۰۶	...	۱۹۰۶	...	۱۹۰۶	...
۶	۱۹۰۶	...	۱۹۰۶	...	۱۹۰۶	...	۱۹۰۶	...
۷	۱۹۰۶	...	۱۹۰۶	...	۱۹۰۶	...	۱۹۰۶	...
۸	۱۹۰۶	...	۱۹۰۶	...	۱۹۰۶	...	۱۹۰۶	...
۹	۱۹۰۶	...	۱۹۰۶	...	۱۹۰۶	...	۱۹۰۶	...
۱۰	۱۹۰۶	...	۱۹۰۶	...	۱۹۰۶	...	۱۹۰۶	...

نمونه مکرر ۱۰۱

3 urk
(2 shifboz)

DH.ŞFR. 566/54

۱-۱

DH.ŞFR.00566.00054.001

Ek 3

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

تلفرافنامه

امضا	ساعت اول صکده	تاریخ	آندیقی محل	کلیه سی	تاریخی	نومروسی	مخری
	اول صکده		کشدیه اوندیقی محل	دولت عثمانیه بازار معین حکومت تلفراف مخبراندن طولانی برکونا مسئولیت قبول اجز	اول صکده		صاموسه

مطبعة عامه

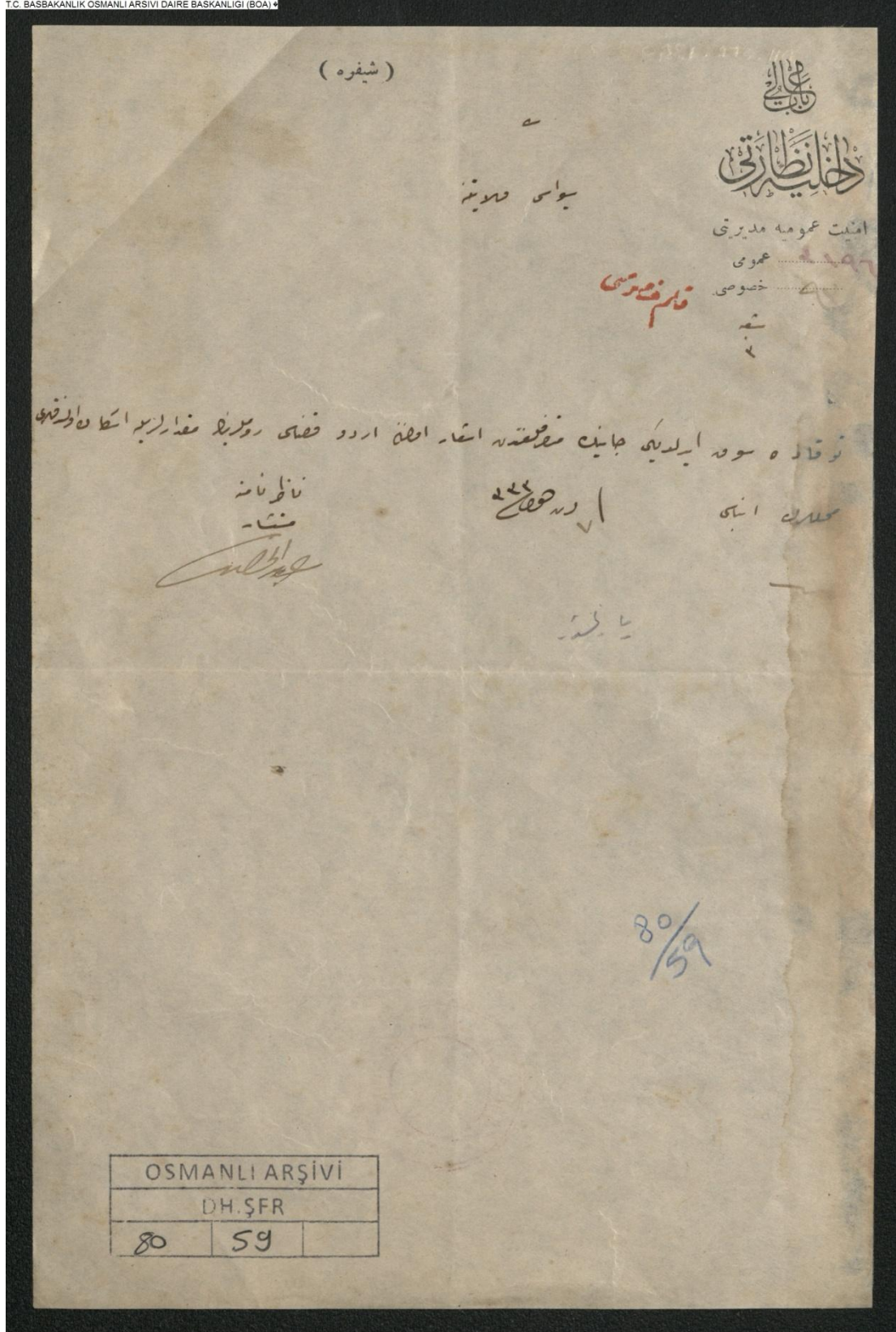
نمونه مکرر ۸۰۱

3vrk
(2shf 60)

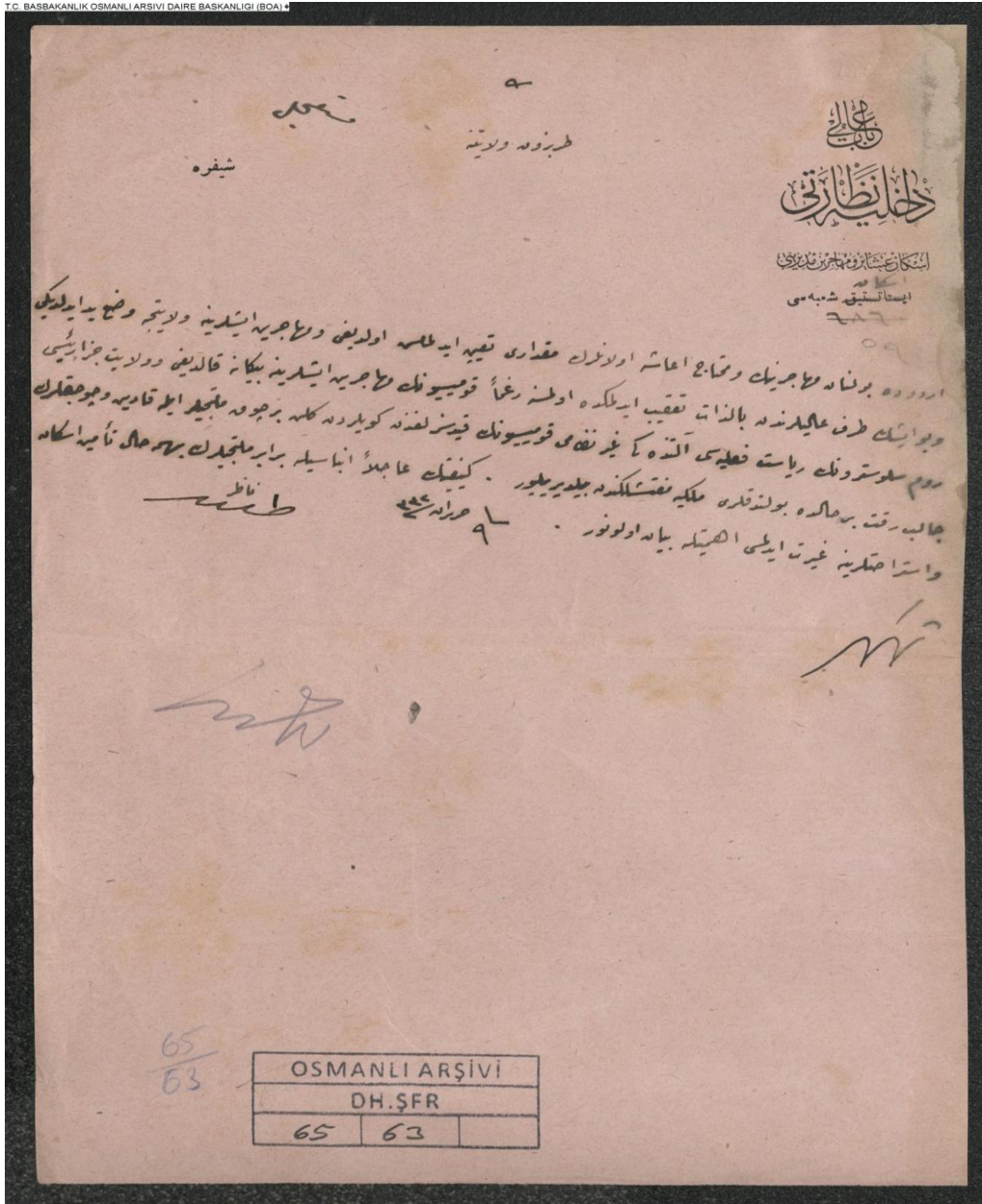
1-1

DH.ŞFR 504/15

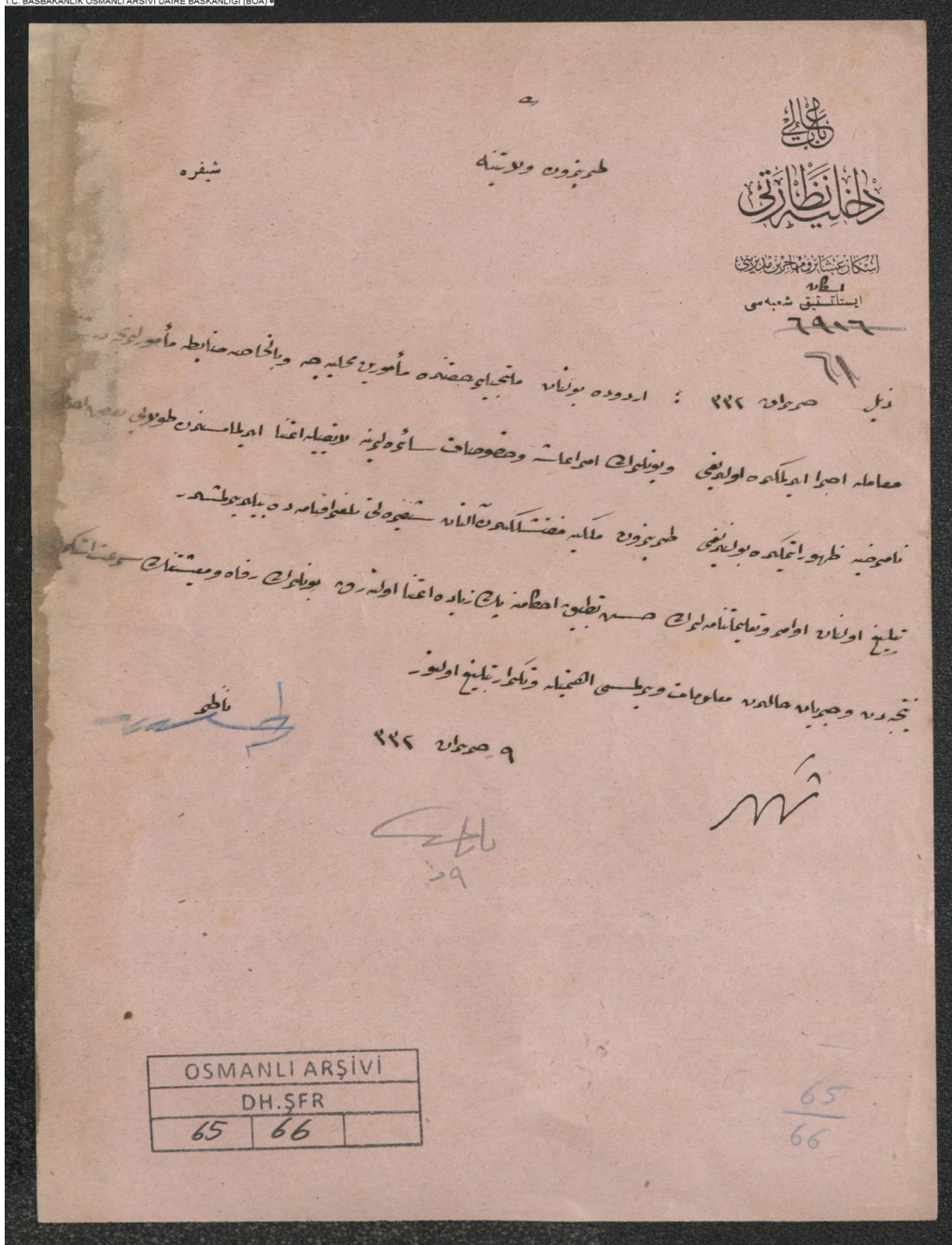
DH.ŞFR.00564.00015.001

DH.ŞFR.00080.00059.001

DH.ŞFR.00065.00063.001

DH.ŞFR.00065.00066.001

تلفرافنامه

ایستاد قلم

امضا	ساعت اولا بیکره	تاریخ	آلندیقی عمل	<p style="font-size: small;">دوره عثمانیه مکتوب تلفراف عیار استدن طولایی برکونا مسئولیت قبول اجاز</p>	تاریخی	کلهسی	نومروسی	مخرجی
	اول سکره		کشیده اولندیقی عمل		اول سکره	۲۰	۶۹۹	لایحه

مطبعة عامه

7uk
(Gshf bas)

نونه مکرر ۸۰۱

۱-۱

DH.ŞFR.00563.00064.001

01000231

تورکيا بويوک ملت مجلسی ریاستی

قلم مخصوص مدیریتی

عدد
۲
۶۷

آقره

۴۳۷ / ۷ / ۷۷

A	۳-۳۱۱
D	۱۶
F	۲۵

ار رو ندرتت

نتیجه

ح ۷۷ - ما - ۷۷ نه

استقلال ناموزک نایند مطوف غایب بیله سعوه نیک استغفار
ایچیه لوا اهالیف مالا ویدنا هر در لوندانا نه جاضر
بولونق راک نایند قطع به جاره ویدانه سعوه عینی بسی
ایه شنگا کوه اظه نند قلم لری ایا اظه اظه اظه
حیات و ضیورانه باعث نموننت کویله و ملنی نظم نیک
عمومته کوشرکی آنا ندا طاره ایجه قطع نیک بایه با استقباله
اره ایله جی اطف الیه ربه سمول بولونقده افند

نورین بوون من مجس بسی

صفحه کاله

جواباً یازبله جق اوراقه جواب؛ اولدینی محرد انک تاریخ و نومروسنک درجی رجا اولنور .

اداره و تحریر هیئت مدرسی:
احمد قہمی

آدرس
قرہ دکڑ - اردو (کونٹن)

تاریخ تاسیس:
۱۵ شعبان ۱۳۳۵

مراتب امتیاز و مدیر مسئول:
اسماعیل حق

آبہ نہ شہر: ٹہلی:
سنہ ۱۰۰، آئی آئی ۸۵
اوج آئی ۵۰ غریبدر

نسخہ سی:
[۷ بحق ضرورت ر]

نومبر و ۲ - ۲۹ شیمڈیلک اونیش کونڈہ برنسر اولنور مجموعہ در. چہار شنبہ - ۱ مارت ۳۳۸

کوی مکتبہ زندہ مدت تحصیلہ کوی تدریساتی

معارفہ اشتغالہ وقت بولامادیندن تدریسات ابتدائہ قانونی معطل قلتش و شدیدی بہ قدر - مصارف مجبورہ نصلدن ماعداسنک - تجرہ سی بیلہ پایہ امامشدر . قضا معارف انجمنی ، ناحیہ مدیری معارف لزومسزلنہ قائل اولمیدر لکہ کوی وحقی سرکن مکتبہ سنک اصلاحہ ، ترقی و تکاملہ صرف ہمت انجامدہ ، سندنہ بردفعہ اولسون زیارتلرہ بومکتبہ شرفلندیر مک لطفنی اسپرکہ مکدہ درلر . بومؤسف حال بولہ دوام ایڈہ جک اولورسہ طبیعتیہ کوی مکتبہ لری - ایڈیلن بونجہ مصرفلرہ ، بیوک فداکارلارہ رعماً - هیچ بر زمان اسکی شکلدر ، اسکی اصولون قوتولامہ حق ، مطلوب نتیجہ تی تأمین ایڈہ مہ جکدر .

لوا کوی لری تشکیل ایڈن خانہ لک بک داغلیق و بکدیکر بڈن بک اوزاق اولسی ، اراضینک زیادہ سیبہ عارضہ لی بولمسی ، موسم شتاک اکثری زمانلردہ بتون شدتیلہ حکمنی اجرا ایسی کوی لینک اوج ایلق تحصیل مدتی بسبتون قصر ایڈمکدہ در . یاغمرولی ، قارلی ، فیرطینہ لی زمانلردہ کوی چوجقاری مکتبہ کیدہ مدکلری کی لطیف ، ساکن ہواروہ بیلہ انجق ساعت التی ایلہ بی آرہ سندنہ مکتبہ طویلانوب طقوزدہ داغلیق مجبور

تدریسات ابتدائہ قانونندہ ذیلیورکہ : (مکاب ابتدائہ تک مدت تحصیلہ سی قرق ایک ہفتہ در ...) بیوک شہر لہرہ بیوک قصبہ لہرہ کورہ دوش - ریلہ لک قبول ایڈلش اولان بومدت شدیدی بہ قدر هیچ بر کویہ تطبیق ایڈیلہ مامشدر . اون بر آی دوام ایڈن اوزون بر سیاحت انسانندہ کی تدریقات و مشاہداتہ استاداً کال قطعیتلہ دیہ بیایم کہ تدریسات ابتدائہ قانونی حقیقتین زیادہ خیالاتک خادمی اولمش ، هیچ بر بردہ روی قبول کورماتش ، جسم معارفہ ذرہ قدر اثر حیات وجودہ کتیرہ مامشدر . اکثری کوی مکتبہ لری اللی سنہ اول نہ ایڈی ایسہ بوکون بنہ اودر بوکدیشلہ اولہ قالمہ ، اولہ دوام ایڈمکہ حکومدر !

کوی لردہ بک اسکی زمانلردہ لری تحصیل مدتی و تحصیل موسمی یالکز قیش ایلری (کانون اول ، کانون ثانی ، شباط) نص قطع ایڈامرا اولمش کی قبول ایڈلشدر . بومدت ، بوموسم کوی لینک اعتقاداتی ، مقدساتی آرہ سنہ قاریشمش ، مادی منفعتیہ بونی ایجاب ایڈلش بولمیدنن موسم مذکور خارجندہ - جزا ایلہ ، جبر و شدت ایلہ - کوی چوجقنی مکتبہ سوق ایڈمک ممکن اولہ میور ؛ اساساً حکومتک واسطہ اجرائیہ سی امور

بازار اربابین ۳۴۱ ذی الحجه ۱۳۴۱ برهمنی مہ
مدیر مسئولی ، دعوی وکیل احمد سکری
آپنہ شریطین : سالکی ۳۰۰ غروشہ
اعلان : ہذا مہینہ ادارہ مسئولیت قبول اچھ
نسخہسی [۱۰۰] پارہدہ کوئی کچھ نہ سچھ اون غروشہد

موقیبتلیہ

صاحب امتیاز : فورطون زادہ ہوسنہیری
ہر ہوع اوراق صاحب امتیازہ کہ نہر بلیدر
انہ : خلاسی اورہ - حکومت
نظر آہ آرمہسی : ارودہ (موقیبتلیہ)

سیاسی ، علمی ، ادبی ، اجتماعی و اقتصادی ، زراعی حقدہ ایک دفعہ نشر اولتور

لوازمک مبعوث انتخابی

کچن چہار شہہ کوشنہ دعوت اولتان مرکز منتخب نایبریک اور زانی موقعدہ اولانلری برہمنہ۔ یکدن موجودیک راپلری آلہرق جمہارتیسی کوئی بقیہ سنک راپلری جمہارتیسی برجوق منتخب نایبریک کلدیکی و آتخامہ دوام اولانلری وقتک عدم مساعدتہ منب تصنف آرا برکون مکرہبہ تعلق اولدیکی آکلا شامشدر .
منتخب نایبریز انقرہ مصادفہ حقوق غروبیک کوستردیکی نامزدلر خارجہ آرای و برمدکری بشوش چہرہ لردن نمایان اولندہ ایسی منتخب نایبریک آتخامہ اولدیکی مبعوث آتخامہدہ خلقتک ابراز اولدیکی تہا بد ہرہورنہ شایان چہیلدہ . اترق اولدینہدہنری حزبلیہ ایجنڈہ فداکلا رفلی کوسترن و برجوق شہید و ہرن ملککوز بوندن مکرہدہ رسکون دودوسی کچہرہ کچدور . فقط بو کچہرہ بایکدن زمانہ یک قشیل اولدیکی ایلیکن فداکارلرلرک ثمروسی اقطاع ایتک ایچوندہ حامی سورنہ چلشنق لازم کلہجکی ہیچ بر زمان اولتولہلہ ملیدر . حکومتک ریولومایبریزک خارجہ قارشلی قبلی اولان قولری احتیاجات مجلہرہ توفیقاً اوروبادہ اولدیکی کی زراعت و صناعت و تجارتہ متعلق شغای معلومات اعطایک و خلقتک آکویسک زراعتدن بولونمالری حسیلہ کلہیلرہ امر زراعیہ عملہ کوستمک اوزدہ حضوسی مکتبلر کئادی صورتیہ امور حاضرہ مذنیہ یلہ بردجہ قدر معارف پیدا ایلدش اولسون .
شاہ علیہ توسیع معارف خصوصتہ و طبیعت اولان ہر صاحب حبتک فداکارلی ابرازندن کیری دوریمہ رف نورمعارفک نشر و تہذیبہ بذل ہمت ایتدکری تقدیردہ یک ابرازمان طرفقدہ ملل متدنیہ عالم میانتہ اخذ موق ایتمش اولہجنمزہ شک و شہہ بوقدر .

اولدیہی قدرہ مظل

زراعت و تجارت متشکل و عتہتک بش کوئی مکتب مسدود ، بخصوص مہم صاقل ایسہ ایستہ ، کوز اغہہ یسہ و سارہ نسخہلری یا مقعدہ زالی جو جوقلرہ های هوی ایلہ وقت کچیریزر . شوخال قارشوستہ متائر اولموق کوزیا شلری دوک مہم قابل ہمد خلقتک کجھوصہ کہ بولورمزادہ کیری رانصیب دینلری اورد بورالیہ خلقتک تصب دینلری ، بودجہ تشدد بایدن اسباب ایسہ و ہاشنہ بش اتلی ارشون باش زمراران و ظاہراً کوشوہالیہہ بورن بنفشیطان و ملون خواہ اولردہ رسمل کتاب ، حفرایا و خریدہ بونلر نایبش ہوتون کون و کچہرہ کوی جامع لندہ ہب ہوقرات ...
اسیاقلمتک بر جوقادہ بولونان بو کون ملل مسدونیہ مالک تجارتی مہانہ داخل اولان زاپونیا ہادون بولونان آورودہ و اربانک اسامی اعشاہ پتیرت اولان اہالیسی تصب دیدنہ صوک درجہ ایلری ارازمندی . حتی کندی مذہب و حکومتلری علیندہ بولونان آورودہ و اربانک اسامی اعشاہ دی ر اصول مذنیہ و سیاسیہی اوکرنہ ک کندی دین و حکومتلری مصادقہ ہتک مقدمہ اور بایہ طہ اعزازہ ، شہادت لری کہ آورودہ اعداک احتیاجتک زاپونیاہ انتشارتہ ہیئت مذکورہ مک بوسہوون آورودہ مذنیہ مدنی لشمہ منسب اولمشدر ، بزایہ غریہ یقین و عصرتلردن بری غریب ایلہ مناسبتہدہ بولوندیمنز خالدم خلا خرافاندن وجہالندن قوہ تولہماق بیلدیکہ ہمد بولور حجاب اور برشی تصو ارنہ بایبریم ؟ بوندن قودتولک ایچین ہر شنی سکو . متدن بکلمہ ہرک معارفہ قارشلی وجہہ محیر و آملیزہ غارص اولان حالت مرصباتک اندطاعی تأمین یجن آو دیا بہ طلبہ عراضی و مکتبہ ابتدائیہ اصلاحی و معلملریہ الہی لیرا معاش و بریک صورتیہ مکتبہ عالیہ مآذوہ لثری جلب ایتدک نور مسارفک نشر و تہذیب ایتک بولونن بشفہ بر آزاہا ابراز فداکاریدہ بولورق ہیچ اولدیکنہ معلومات انتہائیہ ایتدیک ایچین

مسئولیت عامیہ خلقتہ عادلدر

چونکہ ہر شکرہ عالم اوستندہ باشایان مللارک ، ملل متدنیہک تہ سورنہ باشاد قارلی ، نصل و ہانکی و اعطالہ تمدن و ترقی ایتدکری بونہ ک درجہ تروت ریکتکری آکلا مق بوملنک برزلیہ نہ کی مناسبتہ ندہ ، نہ کی مسادات فکریہ و علمیہ و اقتصادیہ بولوندیقلری اوکرنک و بوملنلرہ توسیع مناسبات ایتک و اولنرک طریق تمدن و ترقیہ تعقیب ایتدکری وادی تعقیب ایتک واد حاصل اولنرکی فسال ، اولنر قسدر رفہ و تجلیار اتق ایچین معارفہ میل عبت و بوشوصہدہ فداکارلی ابراز ایتک متوقدر .
اول امرہ : عسکرلکدن قوہ ثلہ واسط اولان مہاندسک اصاحی لاردر مد ہرک حقیقی وارورہ سی منتظم برر دارالعلوم خالہ ارجیلہ علیہ طلبہ علومی حالت حاضرہ نمائندن صیانت ایچین امور میشتارنیک بر ادارہ متعلقہ برہیلہ و اکثر مواہیظ و نضاع امشردہ علمری بوزندن اسناد ایتدی کن احضار کوزدہ قلمسی ہوہ جہت ایچین چالیسک عہدہ من ، ہوہ دوہ و غافلسک ک مہمنی تشکیل ایدر .
ایکجسی : مکتبہ اشعاریہ مسئلہ سی در . بوجہت یک مہمدور چونکہ - بوکون کرک قصبہ و کرک قرادکی مملاردن برتسنک اوصاف معلومہ فی حائر اولماقتہ برابر تدر . یسات دخی جدآ اچمدر .
برکوی مملکت بکری لیرا معاش و بریلویور . بکری لیرا معاش ایلہ ہجری کوشلرہ کچکن معام بوی بر مجبوریست غنشدہ قبول ایتدیور . ہودماکی قسمہ انعام ایتدیور . برنجیسی عسکرلکدن قودتولق اذروسی ایکجسی ایسہ معلمک اولانک اہا . لیسنن وناسی ہر ایک ہرہدہ تقیدہ تہا ناند . عجا عسکرلکدن قودتولق ایچین بکری لیرا معاشہ کوی مملکتکی قبول ایدن بر شخص تحصیل عالی کورمشدی دو ؟ غریب اجتہاتتہ واقف و اصول تدویسہ آتہا ہدر ؟ وجدلی دوشوہجہ ایلہ ہنت بر جواب و برہیمک ایچین خار ... چونکہ - حقیقت و حقیقت

شخصیہ رفہ اولسورق حاکمیت ملیہ

بہ یوقیقا و جدت ملیہی تأمین خایم را اہہ تا بس ایدہرک ، بوتار بچدن اعشاراً اجناسیازدہ افکار اصلاحات کوندن کونہ توسیع حدود ایتدک و پارلاق برادی تکلیہ دوعری ایلر . ہانکہ ہاشامشدر .
شاہ علیہ بوکونکی شکل ادارہہ نظر آرق ، تکمل ایتک مانع اولہ . حق ہیچ راسباب موجود دکلدہر . احقق کہ ہی وغیرتی آلدن بر اقایوق ترقی و تکمل بولی تحری ایدوب بولق و مسئولیت عظیمہ دن قورقندہر . بویک ، چارہسی مہارقدہر . بوکون نور معارفہ نور ایدن فرانہ عالیہ ، اجناسیہ ، اونور ہمر . فرانہ سہا ہندہ بر طاق حقوق طبیعیہ و حیاہ ، حریت و عراض و ہموہہ و بر طاق حقوق موضوعہہ ، مالہ ، ملکہ و بولنرک حق محافظہ و مدافنہ سہ مالک اولدقاری و شہو اوصاف ایلہ متصف انسانلرک ہیٹ ہموہہ سندن وجود بولش بر شخص ہجرتی دیمد اولان متکدہ اولہجہ بر طاق حقوہ مظہر اولدیقن آکلامشدر . رسک ، مفاہقت بیل چہسورنی و ہکنکدا قانون نامہ کلدہر ، مفسلہ سی زیادہ : ملت حکومت ایچین کل ، حکومت ملی ایچین پایامش در . قانونی قانہ اچشدر .
آنک ایچون مبارقہ مسئلہسی و طسک ، وحی نہا ہستہ ہمد . زم معارف برکونکی ہیئت مذنیہک وضیعت مذہب لری : ذہنیہ یک کیری قالشدر .
کتابک عمومی طرف حکومتن آچیلش و اعانات شخص ایلہ اچیلش کتابک مقدار ایسہ یک آزدہ . بونک ایچین درکہ ؛ بوکون بزدہ فکر اشاد اسامل بر صورتہ نشو و نما بولامشدر ہیچ ہوقدانق مسافہ جہتدہرک ملکزدہدہ بلک آوزرجلہ سیاسی قش و حکومتک حقوق عمومی دہ بہ اکثریتہ دوقی قانام آذمل آتہ بولماسندن و شدیہ قدر واقع اولان حقیات ادادی و سیاسیہ دن متولہ مسئولیتی حکومت عطف و تحمیل ایدہرک دلخراش بر قیہ اجناسیہ قارشوستہ متائر اولما بوردق . فرح و فخور باشا بوردق . فقط بوکونکی شکل ادارہہ نظر آ

حالیسک دوریک ہارلی

متناہیہ
ظہورستہدہنری دوام ایدن معظم حرب ہہ نورک بکری دودجی صالی کوئی صاحب امتسا ایلہ بلہ نہایت ولسدر . اترق صلح دورہ ایلک خطوہ آیتاش بولویور . مل مجاہدہ تک دوام ایتدیکی مدت طرفہہ فی حق برہ اشغال ایدین ملککوزی قوت و قوتیزلہ اسزہاد ایدہرک ، استقلال نامہ مزلیہ متناسب و شرف جہتیزہ جلل کلمہک شریطیہ مسعود بر مسلحہ نائل اولدیقن کی بوجدن طرفقدہ شکل حکومت وادہ رہ نقطہ نظرین شایان نکلا اقطاع بلی و قوی بولی .
سہلکردنری اعطایک دوعری کتیک و بر اقسام عظیمہ ہ اوغرایلہ ملککوز و جہالت وادی ہندہ چہ لاقلاً نامزہ ہمت اولان بچہ عوامل ایسہ و ادارہ مطلقہ و ایشا ہارک جا کیت مطلقہسی و سلطنتی ایدی .
ایستہاہر سلطنتی ، حاکمیت ملکن دکل ، جناب حقدن ایورمشدر کی وای افکارہ زاہد اولیور لردی .
وو افکار سلفہ نتیجہ سیدر کہ ایلہ قوانین ایتدکری ی وضع قلیس ایتک حق منصف ایدہ ک ملکن حقوق مشروعیہ تعرض و مدہش ضرہ لری ایدہ بیور لردی .
حال کہ حاکمیت واسط ملکدر . حاکمیت ادرک بتہ دن اقتیاس اولہ یقہ نظر ایشا ہاردن رقمی ارباب اشادیک کوز لری بویامق ایچین مشروطیت ادارہ اعلان اچشدر ہہ بوشکل ادارہ دن ہہ مطلوب فوائد حصول بولامشدر . چونکہ - یاد شہارک ملت ہمو بوندن متشکل ہیئتولرہ بر لکسہ احرائی حاکمیت اصولک منافع ملت مغایرکی مروض قالدیمنز فلاکتک قلوب اسلاماید .
اشاع ایتش اولدیقہ تأییرات ایلہ متبیر .
بوک ایچین درکہ ، عظمتیت ادارہ و سلطنت شخصہک ترقیات مدنیہ پشیرہ سہ چکن الک چین موانع و مشکلاتدن اولدیکی سیوک ملت جلیسی ہیئتجہ آکلامش و بوک اوزریہ حاکمیت مطلقہ و سلطنت

KAYNAKÇA

1- ARŞİVLER

a- Başbakanlık Osmanlı Arşivi

- BOA, İ. MVL, No: 243/8778, 11- 4- 1268 (20 Ağustos 1852).
- BOA, A. MKT. NZD, No: 169/2, 17- 2- 1272 (29 Ekim 1855)
- BOA, A. MKT. UM, No: 524/64, 10- 6- 1278 (13 Aralık 1861)
- BOA, Y. PRK. DH, No: 1/81, 7- 4- 1302 (24 Ocak 1885)
- BOA, DH. TMİK. S, No: 68/61, 22- 5- 1325 (3 Temmuz 1907)
- BOA, TMİK. S, No: 74/44, 12- 7- 1326 (10 Ağustos 1908)
- BOA, DH. UMVM, No: 3/34, 07-12- 1335 (24 Eylül 1917)
- BOA, MVL, No: 570/61, 09-10- 1247 (23 Mayıs 1858)
- BOA, DH. MKT, No: 2614/80, 28- 8- 1326 (25 Eylül 1908)
- BOA, DH. EUM. KLU, No: 7/27, 19-04-1333 (4 Şubat 1915)
- BOA, DH. EUM. AYŞ, No: 37/57, 20-07-1338 (9 Nisan 1920)
- BOA, DH. ŞFR. No: 558-12, 28.04.1333(15 Mart 1915)
- BOA. DH. KSM. No: 44-3, 12.09.1335 (1 Ağustos 1917)
- BOA, DH. ŞFR. , NO: 478/ 11, 1331 Haziran 17(30 Haziran 1915)
- BOA, DH. ŞFR, No: 103/183, 21-12-1337 (18 Eylül 1919)
- BOA, DH. ŞFR, No: 566/54, 21- 07- 1333 (21 Eylül 1917)
- BOA, DH. ŞFR, No: 64/ 30, 30- 02- 1332 (13 Mayıs 1916)
- BOA, DH. ŞFR, No:64/ 121, 26- 03- 1332 (8 Haziran 1916)
- BOA, DH. ŞFR, No: 565/ 41, 11-04- 1333 (11 Eylül 1917)
- BOA, HD. ŞFR, No: 565/ 107, 17- 07- 1333 (17 Eylül 1917)
- BOA, DH. ŞFR, No: 80/ 59, 20- 12-1335 (7 Ekim 1917)
- BOA, DH. ŞFR, No: 574/ 12, 17- 10- 1333 (17 Aralık 1917)
- BOA, DH. ŞFR, No: 592/ 52, 14- 6- 1334 (1918)
- BOA, DH. UMVM, No: 3/34, 07-12-1335 (29 Nisan 1917)
- BOA, DH. ŞFR, No: 65-63, 20-8-1334 (22 Haziran 1916)
- BOA. DH. ŞFR. No: 65-66. 20-8-1334 (22 Haziran 1916)
- BOA, DH. İ. UM. EK, No: 18/120, 29-10-1334 (29 Ağustos 1916)
- BOA, DH. İ.UM. EK. No: 33/78. 15-8- 1335 (6 Haziran 1917)

BOA, DH. İ. UM. EK, No: 96/48, 15-12- 1333 (24 Ekim 1915)
BOA, DH. ŞFR, No: 525/ 78, 05- 04 - 1332 (17 Temmuz 1916)
BOA, DH. ŞFR, No: 527/35, 21- 05 – 1332 (3 Ağustos 1916)
BOA, DH. ŞFR, No: 544/55, 16- 11- 1333 (29 Ocak 1917)
BOA, DH. ŞFR, No: 552/ 15, 21- 05- 1333 (21 Nisan 1917)
BOA, DH. ŞFR, No: 555/ 93, 20- 03 -1333 (20 Mayıs 1917)
BOA, DH. ŞFR. No: 563/ 64. 26- 06- 1333 (26 Haziran 1917)
BOA, DH. EUM. 6. ŞUBE, No: 17/18, 29- 02- 1335 (19 Temmuz 1917)
BOA, DH. ŞFR, No: 563/ 82, 25- 06- 1333(25 Ağustos 1917)
BOA, DH. İ. UM. EK, No: 44/ 7, 03-03- 1336 (17 Aralık 1917)
BOA, DH. ŞFR, No: 616/75, 03-02- 1335 (3 Mayıs 1919)
BOA. DH. ŞFR, No: 102/32, 05- 11- 1337 (2 Ağustos 1919)

b- Genelkurmay Askeri Tarih ve Strateji Etüt Daire Başkanlığı (ATASE) Arşivi

ATASE Arşivi, Kls. 1028, D.66, F. 7.
ATASE Arşivi, Kls. 1004, D. 62, F. 10.
ATASE Arşivi, Kls. 1201, D. 8, F.40.
ATAŞE Arşivi, Kls. 1014, D.8, F.4-10.

c- Cumhurbaşkanlığı Arşivi

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, EBİS Sıra No: 01000217, Belge Kayıt No: 906834.

2- RESMİ YAYINLAR

a- Meclis Tutanakları

TBMM Zabıt Ceridesi, 30 Teşrinisani 1920, Devre 1, C: 1, İçtima: 106.
TBMM Zabıt Ceridesi, 4 Kanunevvel 1920, Devre 1, C: 1, İçtima: 108.

b- Salnameler

Trabzon Vilayeti Salnamesi 1869, (Çev. EMİROĞLU Kudret), Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yay. , Ankara 1993, C: 1
Trabzon Vilayeti Salnamesi 1879, (Çev. EMİROĞLU Kudret), Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yay. , Ankara 1993, C: 11

c- Ceride-i Resmîye (Resmi Gazete), 4 Nisan 1921.

3- SÜRELİ YAYINLAR

a- Gazeteler

İstikbal, 11 Temmuz 1921

Tan, 15 Ekim 1937

Muvaffakiyet-i Milliye, (Ordu ili), 6 Ağustos 1923

b- Dergiler

Güneş Mecmuası (Ordu ili), 15 Şubat 1922

4- BASILI ESERLER VE MAKALELER

AKSOY Volkan, “I. Dünya Savaşı’nda Trabzon ve Çevresinde Yaşanan Asayiş Sorunları”, **I. Dünya Savaşı’nda Karadeniz ve Kafkasya(Askeri, Siyasi ve Sosyal Gelişmeler)**, KTÜ. Yay. Trabzon 2017

ALBAYRAK Hüseyin, **Trabzon Basın Tarihi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara 1994

ARMAOĞLU Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, Timaş Yay. İstanbul 2017

ARSLAN M. Abdullah- TOPARLAK Melek, “XIX Yüzyılın II. Yarisında Ordu Kazası ile Çevresinde Trabzon Salnamesine Göre Müslüman ve Gayrimüslimler Açısından Sayılarla Eğitim- Öğretim”, **A.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)**, Erzurum 2010, S: 44

ATNUR İbrahim Ethem, “I. Dünya Savaşı’nda Trabzon’da Müslüman göçü”, **I. Dünya Savaşı’nda Karadeniz ve Kafkasya (Askeri, Siyasi ve Sosyal Gelişmeler)**, KTÜ. Yay. Trabzon 2017

BAŞ Mithat, **İlkçağdan Günümüze Ordu Tarihi**, Yason yay. , Ankara 2014

BEYOĞLU Süleyman, **İki Devir Bir İnsan Ahmet Faik Günday ve Hatıraları**, Bengi Yay. İstanbul 2011

_____,” Neden Tehcir Edildiler”, **1915’e Hapsedilen Tarih Ermeni Meselesi**, Palet yayınları, Konya 2017

BOSTAN Hanefi, **XV.-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat**, T.T.K. basımevi, Ankara 2002,

ÇADIRCI Musa, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, T.T.K. Ankara 1991

ÇAKMAK Biray, “Çapa’dan Traktör’e: Ordu Kazası Örneği” **Orta Karadeniz Kültürü**, siyasal kitapevi, Ankara 2005,

ÇAPA Mesut, “Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Kızılay Heyeti’nin Trabzon Vilayetindeki Çalışma Ve Gözlemleri”, **Karadeniz İnceleme Dergisi**, Serander Yayınevi Güz 2014, C: 17, S: 17

_____, **Pontus Meselesi**, Serander Yay. Trabzon 2001,

ÇEBİ Sıtkı, **Ordu Şehri Belediye Tarihi**, Ordu Belediyesi Yay. Ordu 2002

_____, **Çağlar İçinde Ordu (Ordu Ticaret ve Sanayi Odası 72. Yılında)**, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Matbaası, Ankara 1978

_____, **Milli Mücadele’de Ordu**, Ordu İli Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay. Ordu 2005

_____, **Ordu Şehri Hakkında Derlemeler ve Hatıralar**, Orsev yay. Ordu 2000,

_____, **Ordu Tarihi Ve 50. Yılında Ordu Şehri**, Ordu Ticaret ve Sanayi Odası Yay. , Ankara 1973

ÇELİK Recep,” Pontus Meselesi ve TBMM’nin Buna Karşı Aldığı Önlemler”, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, Serander Yay. Güz 2011, C: 11, S: 11

ÇİÇEK Rahmi, “Birinci Dünya Savaşında Ordu Kazası”, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, Güz 2014, C: 17, S: 17

DEMİREL Muammer, “Belgelerin Diliyle İngiliz Konsolos Raporlarına Göre Trabzon ve Çevresi (1899–1907)”, **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu (3–5 Mayıs 2001)**, C. I,

DEVECİYAN Karekin, **Türkiye’de Balık ve Balıkçılık**, Aras yay. İstanbul 2006

DİZMAN İbrahim, **20. Yüzyılda Ordu(1900-1999)**, Ordu Belediyesi Yay. Ordu 2010

DOĞAN Osman, **Karadeniz’de Bir Boğaziçi Ünye**, Mor Çiçek Yayınevi, İstanbul 2006,

DOĞANAY Rahmi, **Milli Mücadele’de Karadeniz (1919- 1922)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2017,

EKİCİ İlhan, **Halk, Ayan ve Devlet Tanzimat Devri Ordu Kazası**, Gece Kitaplığı Yay. Ankara 2016

_____, “XIX. Yüzyılın Sonlarında Ordu Kazası’nda Müslim-Gayrimüslim Nüfusu ve İlişkileri”, **Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, S: I, Trabzon 2006

EFİLOĞLU Ahmet, **Osmanlı Rumları Göç Ve Tehcir 1912- 1918**, Bayrak Yay. İstanbul 2012

FATSA Mehmet, **Giresun’da Kırsalın Sosyal Tarihi**, Melisa Matbaa, Giresun 2002

Fevzi Güvemli Bir Zamanlar Ordu (Anılar), (Yay. Haz. DİZMAN İbrahim), T.C. Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1999

İŞİN Mithat, **İstiklal Harbi Deniz Cephesi**, T.C Deniz basımevi, İstanbul 1946,

İPEK Nedim, “Orta ve Doğu Karadeniz Limanlarındaki Ticari Faaliyetlerin Kent Nüfusuna Etkisi (1838–900)”, **Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, S: I, Trabzon 2006

İstiklal Harbi Deniz Cephesi ve Hava Harekâtı, (Saim Besbelli, İhsan Göymen, Yay. haz.), Genel Kurmay Harp Tarihi Yay. Ankara 1967, C: 5,

KARPAT Kemal H. **Osmanlı Nüfusu(1830-1914)** , Timaş yay. İstanbul 2010,

KÜÇÜK Yaşar, **Doğu Karadeniz Bölgesi Eşkıya ve Kabadayları: Türkler – Destanlar**, Serander Yayınevi, Trabzon 2006,

LERMİOĞLU Muzaffer, **Akçaabat Tarihi ve Birinci Genel Savaş – Hicret Hatıraları**, Kardeşler Basımevi, İstanbul

MC CARTHY Justin, (Çev. Kur. Kd. Alb. İhsan Gürsoy), **Osmanlı Anadolu Topraklarındaki Müslüman ve Azınlık Nüfus (Osmanlı Anadolu’sunun Son Dönemi)**, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 1995

MUTLU Cengiz, **Mütareke Döneminde Rum Nüfus Hareketleri (1918-1922)** , Atatürk Araştırma Yay. Ankara 2014,

MÜTERCİMLER Erol, **Onlar Bizim İçin Öldüler Bu Vatan Böyle Kurtuldu**, Alfa Yay. İstanbul 2006,

ONAR Mustafa, **Atatürk’ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları**, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1995,

ORTAYLI İlber, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)** ,T.T.K. Basımevi, Ankara 2000,

ÖZDEMİR Hikmet ve başk. **Ermeniler: Sürgün ve Göç**, T.T.K., Yay. Ankara 2005

ÖZDEMİR Mustafa, “Orta Karadeniz Bölgesinin Tarihi Coğrafyasına Bakış”, **Orta Karadeniz Kültürü**, Siyasal Kitapevi, Ankara 2005

ÖZEL Sabahattin, **Milli Mücadele’de Trabzon**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. , İstanbul 2012

PALA Hikmet, **Bir Kentin Tarihi Ordu**, Altınpost Yay. Ankara 2013, s.17,19.

SARINAY Yusuf, **25 Nisan 1915’te Ne Oldu? Ermeni Sevk ve İskânı’nın Perde Arkası**, İdeal Kültürcülük Yayıncılık, İstanbul 2012,

SAYLAN Kemal, “ XIX. Yüzyıl Sonları ve XX. Yüzyıl Başlarında Ordu Limanı”, **Karadeniz İnceleme Dergisi**, Serander Yayınevi, Trabzon 2015, C. 10, S.19

_____, “XX Yüzyılın Başında Ordu Limanının Ticari Potansiyeli”, **ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Temmuz 2015, C. 5, S. 12,

SELVİ Haluk, **İşgal ve Protestolar**, Değişim Yay. , İstanbul 2007,

TAŞKIRAN Celalettin , “1915 Ermeni Tehciri Sırasında Osmanlı Devleti’nin Aldığı Tedbirlere Bir Bakış”, **V. Askeri Tarih Semineri Bildirimleri I**, Genel Kurmay Basım Evi, Ankara 1996

TEMEL Mehmet, “Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke Yıllarında Türkiye’deki Bulaşıcı ve Zührevi Hastalıklara Karşı Alınan önlemler”, **İlmi Araştırmalar**, Yayınlayan İlmi Yayma Cemiyeti, İstanbul 1998, S: 6

YEDİYILDIZ Bahaeddin, **Ordu Kazası Sosyal Tarihi**, Kültür ve Turizm yay. ,Ankara 1985

_____, **Hacıemiroğulları Beyliği’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne Ordu Tarihinden İzler**, Ordu Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Kültür yay. Ordu 2018

YEDİYILDIZ Bahaeddin, - Ünal Üstün, **Ordu Yöresi Tarihi Kaynakları I**, T.T.K. Yay. , Ankara 1992

YILMAZ Adnan, **Osmanlı Belgelerinde Ordu**, Ordu Valiliği Yay. , İstanbul 2013

_____, **Ordu Tarihi Yazıları**, Gece Kitaplığı Yay. İstanbul 2014,

YOLALICI M. Emin, “Ordu Kazası’nın Eğitim ve Öğretim yapısı”, **Orta Karadeniz Kültürü**, Siyasal Kitapevi, Ankara 2005

YÜKSEL Ayhan, “Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Giresun”, **Karadeniz İnceleme Dergisi**, Serander Yayınevi, Güz 2014, S: 17,

_____, “Salnamelere Göre Giresun Bölgesi’nin İdari Durumu ve İdarecileri”, **Giresun Tarihi Sempozyumu (24–25 Mayıs 1996)**, İstanbul 1997

5- TEZLER

GÜRSOY Ahmet, **Şehir Coğrafyası Yönünden Ordu**, “*Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1998

SAYLAN Kemal, **1868-1914 Döneminde Ordu Kazası**, “*Karadeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*”, Basılmamış Yüksek lisans Tezi, Trabzon 2007

ÖTKEN Müfide, **Milli Mücadele Döneminde Karadeniz Bölgesi’nden Anadolu İçlerine Rum Göçü**, “*Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2006,

YILMAZ Özgür, **Batılı Seyyahlara Göre Trabzon(1808-1878)**, “*Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2006

6- ANSİKLOPEDİLER

YEDİYILDIZ Bahaeddin, “*ordu*”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul 2007, C: 33

7- ELEKTRONİK KAYNAKLAR

ÇAPA Mesut, “Milli Mücadelede Doğu Karadeniz”, <https://acikders.ankara.edu.tr>

İPEK Nedim , “Birinci Dünya Savaşı Esasında Karadeniz ve Doğu Anadolu’da Cereyan Eden Göçler”, www.dergipark.gov.tr.

İSKENDER KILIÇ Pelin, “ Samsun Ve Çevresinde Pontus Çetelerinin Faaliyetleri Ve Hükümetin Uygulamaları”, www.acarindex.com.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler : Erdal AYDIN

Doğum Tarihi : 09.07. 1982

Medeni Durumu : Bekar

Eğitim

Lise : 1996-199 Perşembe Lisesi

Lisans : 2011- 2016 Anadolu Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

Yüksek Lisans : 2017- 2019 Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâplar Tarihi
Enstitüsü